Beynəlxalq İqtisadiyyat

Suallar

Mövzu-1

1).Qloballaşmanın beynəlxalq iqtisadiyyatın inkişafına təsiri (5 bal)

Qloballaşma beynəlxalq əhəmiyyətli müxtəlif siyasi, iqtisadi, mədəni ,informasiya təyinatlı amillərin ayrı-ayrı ölkələrin sosial iqtisadi varlığına hərtərəfli artan təsir prosesidir.İkinci dünya müharibəsindən sonrakı dövrdə ölkələrarası ticarət, maliyyə və hətta kommunikasiya əlaqələri məhdud olmuşdur. XXI-ci əsrin ilk iki onilliyinin sonuna yaxın vəziyyət isə o zamankından çox fərqlidir. Ən əhəmiyyətlisi də, qloballaşma prosesi hökm sürməkdədir. Nəqliyyat və kommunikasiya xərclərinin azalması, dövlətlərin beynəlxalq ticarət əlaqələrinin qarşısına qoyduğu maneələrin yüngülləşdirilməsi, istehsal fəaliyyətinin autsorsinq (xarici ölkələrə köçürülməsi) təcrübəsinin geniş yayılması, xarici mədəniyyətlər və məhsullar barədə artan ictimai məlumatlılıq kimi amillərə görə, son altmış il ərzində məhsul və xidmətlərdə beynəlxalq ticarət davamlı olaraq genişlənmişdir. Yeni və daha mükəmməl kommunikasiya texnologiyaları, ilk öncə internet insanların informasiyanı əldə etməsi və mübadiləsi üsulunda çevrilişə səbəb olmuşdur. Valyutalar, səhmlər və istiqrazlar kimi maliyyə vəsaitlərinin ticarəti hətta məhsulların ticarətindən də xeyli sürətli şəkildə böyümüşdür. Bu proses var-dövlət sahiblərinə faydalar gətirsə də, eyni zamanda yoluxucu maliyyə qeyri-sabitliyi risklərinə də yol açır. Sərhədləri sürətlə templə aşan və dünya iqtisadiyyatına baha başa gələn qlobal maliyyə böhranı sözügedən riskləri aşkar edib tanıtmışdır. Bunlara baxmayaraq, son dövrdə dünyada baş vermiş dəyişikliklərdən ən önəmlisi, yəqin ki, XXI-ci əsrdə iqtisadi və siyasi qüvvələrin balansını yenidən quran bir amil kimi Çinin yüksəlişi olmuşdur. Təsəvvür edin, 1930-cu illərin böhran dövrünü yaşamış nəsil dünya iqtisadiyyatının indiki vəziyyətini görsə idi, necə təəccüblənərdi. Eyni zamanda qlobal müzakirəni formalaşdıran iqtisadi məsələlər 1930-cu illərdən və hətta iqtisadçıların onları 2 əsr əvvəl ilk dəfə təhlil etdiyi zamandan bəri çox da dəyişməyib.

2) Qloballaşmanı şərtləndirən ə sas faktorlar.- (10 bal)

Qloballaşma – beynəlxalq əhəmiyyətli müxtəlif siyasi, iqtisadi, mədəni, informasiya təyinatlı amillərin ayrı-ayrı ölkələrin sosial varlığına hərtərəfli artan təsir prosesidir. Qloballaşma termini ilk dəfə ABŞda işlədilmişdir. 1980ci illərin sonundan başlayaraq qloballaşma prosesi aktiv fəaliyyət almışdır .Bu internetin kəşfı , informasiyanın və texnalogiyanın inkişafı ilə əlaqədar idi. Qloballaşma nəticəsində ölkələr bir birindən asılılığı , iqtisadi və siyasi əlaqələri , ticarət əlaqələri artır.

Qloballaşmanı şərtləndirən əsas faktorlar kimi bunları demək olar ;

- istehsal amilləri – istehsalın həcminin kəskin surətdə artması, onun həyata keçirilməsinin yeni formalarının peyda olması, nəqliyyat və rabitənin keyfiyyətcə yeni səviyyəyə yüksəlməsi;

iqtisadi amillər – kapitalın bir nöqtədə həddən artıq təmərküzləşməsi, çərçivəsi milli sərhədlərdən kənara çıxan təşkilati formaların beynəlxalq xarakter kəsb etməyə başlaması və nəticədə vahdi bazar məkanının formalaşması;

siyasi amillər – dövlət sərhədlərinin şəffaflaşması, vətəndaşların, əmtəə və xidmətlərin, kapitalın hərəkət azadlılığının yüngülləşməsi;

sosioloji amillər – cəmiyyətin həyatında adət və ənənələrin, sosial əlaqələrin rolunun zəifləməsi, milli məhdudiyyətin aradan qaldırılması nəticəsində insanların mobilliyinin yüksəlməsi və beynəlxalq miqrasiyaya təkan verilməsi;

informasiya amilləri – işgüzar ünsiyyət vasitələrində baş verən radikal dəyişikliklər, iqtisadi və maliyyə informasiyası ilə operativ mübadilə nəticəsində problemlərin səmərəli surətdə həll olunması, ən yeni infromasiya texnologiyalarının (xüsusilə İnternetin) geniş surətdə yayılması, dövlət tənzimlənməsinin və nəzarətinin imkanlarının əhəmiyyətli dərəcədə məhdudlaşdırılması;

elmi-texniki amillər – qabaqcıl elmi-texniki və texnoloji vasitələrdən istifadənin iqtisadi mənfəətləri.

Mövzu-2

3) Beynəlxalq ticarətin tətbiqi və genişlənməsinin hansı hallarda ölkənin rifahının aşağı düşməsinə səbəb ola biləcəyini izah edin. Cavabınızı qrafiklə dəstəkləyin. (10 bal)
Tariflər iqtisadi artımı zəiflədirlər. Aparılan təhlillər göstərir ki, idxal tarifinin tətbiq edilməsi zamanı kiçik ölkənin iqtisadi rifahı istənilən halda aşağı düşür. Böyük ölkələrin də iqtisadi rifahı bütün hallarda aşağı düşür, lakin bu zaman ticarət şəraitinin yaxşılaşmasından əldə edilən effektin tarifin tətbiqi nəticəsində meydana gəlmiş itkiləri üstələməsi halı istisna təşkil edir. Lakin böyük ölkənin idxalı digər ölkənin və ya ölkələr qrupunun ixracı olduğundan, böyük ölkənin ticarət şəraitinin yaxşılaşması yalnız onun ticarət partnyoru olan ölkələrin ticarət şəraitinin, yəni, iqtisadi rifahının pisləşməsi nəticəsində baş verə bilər. Deməli, istənilən halda tariflər beynəlxalq ticarətin həcminin azalmasına səbəb olduqlarından dünya iqtisadiyyatına ümumilikdə mənfi təsir göstərirlər.

Gömrük tarifləri daxili qiymətləri yüksəltməklə bir tərəfdən yerli istehsalı stimullaşdırırsa, digər tərəfdən istehlakın azalmasına səbəb olur. Gömrük vergilərinin idxal əmtəəsini bahalaşdırması və istehlakı azaltması cəmiyyətin nöqteyi-nəzərindən istehlakçı rifahının aşağı düşməsinə gətirib çıxarır.

Tarif dərəcəsi o qədər yüksək ola bilər ki, idxalı tamamilə dayandıra və bu ölkəyə ixracı xarici istehsalçılar üçün faydasız edə bilər. buna görə də ortaya tarifin optimal səviyyəsinin müəyyən edilməsi məsələsi çıxır. Tarifin optimal dərəcəsi dedikdə isə adətən milli iqtisadi rifahın maksimum səviyyəsini təmin edən tarif səviyyəsi başa düşülür.Yəni tarifin optimal səviyyəsi müəyyən olunmadığı halda ölkə rifahı aşağı düşə bilər.

4) Dostlarınızdan biri sizə təklif edir ki, ölkəmiz başqa ölkələrlə ticarəti dayandırmalıdır, çünki idxal iş yerlərini alır və milli rifahımızı aşağı salır. Siz onu necə inandırmağa çalışardınız ki, bu, yəqin ki, beynəlxalq ticarətə və onun ölkəyə təsirinə baxmaq üçün düzgün yol deyil? – (20 bal)

Mən dostumu inandırmaq üçün beynəlxalq ticarətin əhəmiyyətindən bəhs etmək istərdim. Müxtəlif ölkələr arasında beynəlxalq ticarət həyat standartlarının yüksəldilməsi, məşğulluğun təmin edilməsi və istehlakçıların daha çox çeşiddə mallardan istifadə etməsinə şərait yaradan mühüm amildir.

Bəzi ölkələr təbii olaraq xammalla zəngindir – neft (Qətər), metallar, balıqlar (İslandiya), Konqo (almazlar) yağı (Yeni Zelandiya). Ticarət olmasaydı, bu ölkələr təbii xammal imkanlarından faydalana bilməzdilər.

Bunun üçün nəzəri model Eli Heckscher və Bertil Ohlin tərəfindən hazırlanmışdır. Heckscher–Ohlin modeli (H–O modeli) kimi tanınan bu, ölkələrin bol yerli faktor ianələrindən istifadə edən malların istehsalında və ixracında ixtisaslaşacağını bildirir. Resursların az olduğu ölkələr həmin malları idxal edəcəklər. Müqayisəli üstünlüklər nəzəriyyəsi bildirir ki, ölkələr nisbətən aşağı imkan dəyəri olan mallar üzrə ixtisaslaşmalıdırlar. Bir ölkə daha aşağı mütləq xərclə iki mal istehsal edə bilsə belə, bu o demək deyil ki, onlar hər şeyi istehsal etməlidirlər. Aşağı əmək xərcləri ilə Hindistan əmək tutumlu istehsalda (məsələn, zəng mərkəzləri, geyim istehsalı) müqayisəli üstünlüyə malik ola bilər. Ona görə də Hindistanın bu xidmətləri və malları ixrac etməsi səmərəli olardı. Böyük Britaniya kimi bir iqtisadiyyat təhsil və video oyun istehsalında müqayisəli üstünlüyə malik ola bilər. Ticarət ölkələrə ixtisaslaşmağa imkan verir.

Yeni ticarət nəzəriyyəsi müqayisəli üstünlüklərə və nisbi giriş xərclərinə daha az diqqət yetirir. Yeni ticarət nəzəriyyəsi bildirir ki, real dünyada ticarətin arxasında duran bir amil istehlakçılara fərqli məhsullar seçimini daha geniş şəkildə verir. Biz Almaniyadan BMW avtomobillərini ən ucuz olduğuna görə yox, keyfiyyətinə və brend imicinə görə gətiririk. Musiqi və kinoya gəldikdə, ticarət müxtəlif zövqlərə xitab etmək üçün ən geniş musiqi və film seçiminə imkan verir. 1960-cı illərdə Beatles ABŞ-a qastrol səfərinə çıxanda Britaniya musiqisini ixrac edirdi – nisbi əmək xərcləri əhəmiyyətsiz idi.

Bəlkə də ən yaxşı nümunə geyim kimi mallardır. Bəzi geyimlər (məsələn, Primark-dan dəyərli paltarlar – qiymət çox vacibdir və onların Banqladeş kimi aşağı əmək sərf edən ölkələrdən idxal ediləcəyi ehtimal olunur. Bununla belə, biz Gucci (İtaliya) Chanel (Fransa) moda etiketlərini də idxal edirik. Burada istehlakçılar bundan faydalanır. ən aşağı qiymətdən daha çoxseçim.İqtisadçılar beynəlxalq ticarətin çox vaxt inhisarçı rəqabət modelinə uyğun olduğunu iddia edirlər.Bu modeldə mühüm cəhət brendin differensasiyasıdır.Bir çox mallar üçün biz güclü marka və reputasiyaya malik mal almaq istəyirik.məsələn, populyarlıq Coca-Cola, Nike, Addidas, McDonalds və s.

Yeni ticarət nəzəriyyəsinin başqa bir cəhəti odur ki, hansı ölkələrin ixtisaslaşmasının heç bir əhəmiyyəti yoxdur, önəmli olan ixtisaslaşmanı davam etdirməkdir və bu, şirkətlərə miqyas iqtisadiyyatından faydalanmağa imkan verir.digər amilləri üstələyir. Bəzən ölkələr heç bir səbəb olmadan xüsusi sənayelərdə ixtisaslaşa bilər – bu, sadəcə olaraq tarixi bir qəza ola bilər. Lakin bu ixtisaslaşma səmərəliliyi artırmağa imkan verir. Yüksək əlavə dəyərli məhsullar üçün çoxmillətli şirkətlər tez-tez istehsal prosesini qlobal istehsal sisteminə bölürlər. Məsələn, Apple öz kompüterlərini ABŞ-da dizayn edir, lakin istehsal üçün Asiya fabrikləri ilə müqavilə bağlayır. Ticarət məhsulun bir çox ölkə mənbəyinə malik olmasına imkan verir. Avtomobil istehsalı ilə, müxtəlif ölkələrdən potensial olaraq gələn mühərriklər, təkərlər, dizayn və marketinq ilə məhsuldar proses çox vaxt daha qlobal olur.

Beynəlxalq ticarət iqtisadi artımı təşviq edən mühüm amil olmuşdur. Bu artım mütləq yoxsulluq səviyyəsinin azalmasına gətirib çıxardı - xüsusilə 1980-ci illərdən bəri yüksək artım templəri müşahidə olunan cənub-şərqi Asiyada.

5) Son bir neçə onillikdə Şərgi Asiya iqtisadiyyatlarının dünya ÜDM-də payı artmışdır.Müvafiq olaraq Şərqi Asiya daxilindəki ticarətin də (Şərqi Asiya ölkələri arasındakı ticarət) beynəlxalq ticarətdə payı artmışdır. Bundan başqa Şərgi Asiya ölkələri bir-biri ilə ticarətin həcmini artırmaqdadılar. Cazibə modelindən istifadə etməklə səbəbi izah edin.(20 bal)
CAZİBƏ MODELİ

ABŞ-ın 15 əsas ticarət tərəfdaşından 3-ü Avropa ölkəsidir: Almaniya, Birləşmiş Krallıq və Fransa. ABŞ nə üçün bu ölkələrlə digər Avropa ölkələri ilə müqayisədə daha çox ticarət edir? Cavab sadədir, bu ölkələr Avropanın 3 ən böyük iqtisadiyyatıdır. Bu o deməkdir ki, bu ölkələr Ümumi Daxili Məhsulu (ÜDM), (iqtisadiyyatda istehsal edilən bütün əmtəə və xidmətlərin dəyərini ölçür) ən yüksək olan ölkələrdir. Ölkə iqtisadiyyatının ölçüsü ilə onun idxal və ixracının həcmi arasında əhəmiyyətli empirik əlaqə mövcuddur.

Bu əlaqəni nümayiş etdirmək üçün Şəkil 2.2-də müxtəlif Avropa ölkələrinin, xüsusilə də 2012-ci ildə Amerikanın 15 ən vacib Qərbi Avropa ticarət tərəfdaşlarının iqtisadiyyatlarının ölçüləri və bu ölkələrin ABŞ-la həmin ildə ticarətlərinin müqayisəsi verilmişdir. Üfiqi oxda hər bir ölkənin ÜDM-in Avropa İttifaqının cəmi ÜDM-ə faiz nisbəti, şaquli oxda isə hər bir ölkənin Amerika Birləşmiş Ştatları ilə Avropa İttifaqının ticarətində payı (faizlə) göstərilmişdir. Göründüyü kimi, ölkələrin yerləşməsi, əsasən, 45 dərəcəli xətt boyuncadır – hər bir ölkənin ABŞ-la Aİ arasındakı ticarətdəki payı təxminən hər bir ölkənin Qərbi Avropanın ÜDM-də payına bərabərdir. Almaniya böyük iqtisadiyyata malik olmaqla, Qərbi Avropa ölkələrinin cəmi ÜDM-in 20%-ni təşkil edir. Eyni zamanda ABŞ-ın müvafiq regionla ticarətinin 24%-i Almaniya ilə həyata keçirilir. İsveç daha kiçik iqtisadiyyata malik- dir və Avropanın ÜDM-nin cəmi 3,2%-ni təşkil edir və müvafiq olaraq da ABŞ və Avropa ticarətinin 2,3% - i İsveçin payına düşür.

Beynəlxalq ticarətə ümumilikdə nəzər saldıqdan sonra iqtisadçılar hər hansı iki ölkə arasında ticarətin həcmini kifayət qədər dəqiqliklə müəyyən etməyə imkan verən aşağıdakı düsturu təyin etmişlər,

Tij = A * Yi * Yj/Di

Burada A sabit rəqəm, Tij i ölkəsi ilə j ölkəsi arasında ticarətin dəyəri, Yi i ölkəsinin ÜDM-i,Yj isə j ölkəsinin ÜDM-i, və Dij iki ölkə arasındakı məsafədir. Bu o deməkdir ki, digər şərtlər dəyişilməz qaldığı halda, iki ölkə arasındakı ticarətin dəyəri bu ölkələrin ÜDM-lərinin hasilinə mütənasib, ölkələr arasındakı məsafəyə isə tərs mütənasibdir.

Bu düstur (2.1) beynəlxalq ticarətin cazibə modeli kimi tanınır. Düstura bu adın verilməsinin səbəbi Nyutonun cazibə qanunu ilə oxşarlığıdır: hər hansı iki obyekt arasındakı cazibə bu obyektlərin çəkilərinin hasilinə mütənasib, bu obyektlərin aralarındakı məsafəyə isə tərs mütənasib olduğu kimi, hər hansı iki ölkə arasındakı ticarət, digər şərtlər dəyişilməz qaldığı halda, bu ölkələrin ÜDM-nin hasilinə mütənasib və bu ölkələr arasındakı məsafəyə tərs mütənasibdir.

İqtisadçılar, adətən, cazibə modelinin aşağıda verilmiş daha ümumi formasını istifadə edirlər:

Tij = A * Ya * Yb >Ðc .

(2-2)

Düstura əsasən, iki ölkə arasında ticarətin həcmini müəyyən edən 3 element iki ölkənin ÜDM-nin ölçüsü və ölkələr arasındakı məsafədir. Beləliklə, bu düs- turda ticarətin ÜDM-lərin hasilinə mütənasib və məsafəyə tərs mütənasib olduğu fərz edilmir. Bunun əvəzinə, faktiki məlumatlara daha uyğun olması üçün a, b, və c seçilir. a, b, və c bərabər olarsa, (2-2) düsturu (2-1) düsturuna bərabər olardı. Əslində, 2.1 düsturu olduqca yaxşı uyğunlaşdırmadır.

Cazibə modelinin işlək olmasının səbəbi nədir? Ümumilikdə, böyük gəlirlərə malik olduqları üçün böyük iqtisadiyyatlar idxala böyük məbləğlər xərcləyirlər. Bu ölkələr həm də digər ölkələrin xərcləmələrinin böyük hissəsini özlərinə cəlb edirlər, çünki özləri də geniş çeşiddə məhsullar istehsal edirlər. Beləliklə, digər şərtlər dəyişilməz qaldığı halda, iki iqtisadiyyat arasında ticarət bu iqtisadiyyatların ölçülərindən asılıdır – daha

böyük iqtisadiyyat daha böyük ticarət deməkdir.

Dəyişilməz qalmayan şərtlər hansılardır? Qeyd etdiyimiz kimi, təcrübədə ölkələr öz gəlirlərinin böyük hissəsini öz ölkələrində xərcləyirlər. Amerika Birləşmiş Ştatları və Avropa İttifaqının hər biri dünya ÜDM-in təxminən 25%-ni özlərində cəmləşdirir, lakin digər ölkələrin xərcləmələrinin cəmi 2%-ni özlərinə cəlb edirlər.

Şərqi Asiya iqtisadi möcüzəsi

Cədvəl 22.2-də gördüyümüz kimi, 1960-cı illərdə çox kiçik sənayesi və iqtisadi tərəqqi üçün kiçik ümidləri olan Cənubi Koreya çox kasıb bir ölkə idi. 1963-cü ildə isə, ölkə, daxilə yönəlmiş idxalın əvəz edilməsi inkişaf strategiyasından ixracı təşviq edən yanaşmaya keçməklə bir neçə köklü iqtisadi islahatlar seriyasına başladı. Beləliklə, ölkənin əlamətdar iqtisadi yüksəlişi başlamış oldu. Növbəti 50 il ərzində Cənubi Koreya öz adambaşına düşən real ÜDM göstəricisini təqribən 16 dəfə (Amerika Birləşmiş Ştatlarının ötən əsr ərzində nail olduğu yüksəlişdən də çox) artırmış oldu.

Daha əlamətdar olan isə burada Cənubi Koreyanın yalnız olmaması idi. Onun iqtisadi yüksəlişi bir neçə digər Şərqi Asiya iqtisadiyyatları ilə paralel gedirdi. Birinci dalğada hamısı 1960-cı illərdə sürətlə böyüməyə başlamış Honqkonq, Tayvan və Sinqapur var idi. 1970 və 1980-ci illər ərzində sürətlə böyüyən Asiya iqtisadiyyatlarına Malayziya, Tailand, İndoneziya və çox xoş olaraq dünyanın ən çox əhalisi olan ölkəsi kimi Çin də daxil oldu. Yaponiyanın XIX əsrdə bir sənaye mərkəzi kimi yüksəlişindən bəri, ilk dəfə olaraq, dünyanın böyük bir hissəsinin üçüncü dünyadan birinci dünyaya doğru keçid etdiyi müşahidə edilirdi.

Bu iqtisadi "möcüzə"nin səbəbləri ilə bağlı gərgin mübahisələr davam etməkdədir. 1990-cı illərin əvvəlində bəzi şərhçilər arasında Asiyanın iqtisadi artımını Asiyada sənaye siyasəti və biznes-hökumət əməkdaşlığının ümumi bir sisteminə bağlamaq dəbdə idi. Lakin bu iqtisadiyyatlara ötəri bir nəzər belə bu ümumi bir sistem iddiasını şübhə altına salır. Yüksək artıma malik bu iqtisadiyyatlar hökumətin kapitalın sənayelər arasındakı bölgüsündə aktiv rol oynadığı Cənubi Koreyanınkı kimi rejimləri özündə ehtiva etsə də, belə sənaye siyasətinin böyük ölçüdə mövcud olmadığı Honqkonq və Tayvan kimi rejimləri də əhatə edirdi. Tayvan və Sinqapur kimi bəzi iqtisadiyyatlar xeyli dərəcədə transmilli şirkətlərin yerli törəmələrinin qurulmasına bel bağlayırdılar. Cənubi Koreya və Honqkonq kimi digər ölkələr isə, əsasən, daxili sahibkarlara güvənirdilər.

Yüksək iqtisadi artıma nail olmuş iqtisadiyyatların ortaq cəhətləri, yığım və sərmayənin yüksək

dərəcələri, işçi qüvvəsi arasında sürətlə yüksələn təhsil səviyyəsi, nisbətən yumşaq inflyasiya faizi və sərbəst ticarət olmasa belə, dünya bazarlarına yüksək səviyyədə açıqlıq və inteqrasiyadır. Bəlkə də, daha təəccüblü olan 1990-cı ildən əvvəl sürətlə böyüyən Asiya iqtisadiyyatları öz yüksək sərmayə dərəcələrinin çox hissəsini öz milli yığımları ilə maliyyələşdirmələridir. 1990-cı illərdə isə, yeni inkişaf edən bazarların inkişaf etmiş dünyadakı investorlar arasında artan məşhurluğu inkişaf edən Asiyaya xeyli miqdarda borc verilməsinə gətirib çıxardı. Cədvəl 22.4 göstərir ki, bir çox Asiya ölkəsi həmin borclara nəzərən, ÜDM-ə nisbət kimi böyük cari əməliyyatlar hesabı kəsirləri ilə qarşılaşırdı. Bəzi iqtisadçılar, bu kəsirlərin 1994-cü ilin sonunda Meksika böhranına bənzər bir böhran riski yarada biləcəyindən narahat idilər. Lakin əksər müşahidəçilər isə belə sürətlə böyüyən və makroiqtisadi cəhətdən stabil olan iqtisadiyyatlara böyük kapital axınlarını sərmayə imkanlarından gözlənilən mənfəətliliklə əsaslandırırdılar.

	1990–1997	1998–2000	2001–2016
Çin	1.5	2.2	4.1
HonqKonq	0.5	4.1	7.5
İndoneziya	- 2.1	3.8	0.4
Malayziya	- 5.2	11.9	9.5
Cənubi Koreya	- 1.5	5.7	3.1
Tayvan	3.8	2.2	9.2
Tailand	- 6.2	9.9	3.0

ŞƏRQİ ASİYA NƏYİ DOĞRU ETDİ?

Şərqi Asiya iqtisadiyyatlarının 1960-1990-cı illərdəki artımı göstərirki, bir ölkənin inkişaf nərdivanında sürətlə yuxarı çıxması mümkündür. Bəs belə uğurun tərkibində nələr var?
Bu sualı cavablandırmağın bir yolu Dünya Bankının 1993-cü ildəki “Şərqi Asiya Möcüzəsi” adlı nəşrində Yüksək Performanslı Asiya İqtisadiyyatları (YPAİ) adlandırdığı ölkələrin məxsusi göstəricilərinə baxmaq olar.
Bir vacib məqam yüksək yığım dərəcəsi idi. 1990-cı ildə YPAİ ÜDM-in 34 faizi qədər yığım etmişdi ki, bu, Latın Amerikasında bunun yarısı qədər, Cənubi Asiyadakından isə bir az yüksək idi.
Başqa bir məqam isə təhsilə yüksək qiymət vermək idi. Hətta, hələ kasıb olarkən 1965-ci ildə YPAİ baza təhsildə yüksək inkişaf dərəcəsinə malik idi. Demək olar ki, bütün uşaqlar Honqkonq, Sinqapur və Cənubi Koreyada baza təhsili almışdılar. Hətta çox yoxsul olan

İndoneziyada 70% inkişaf dərəcəsi var idi.
1987-ci ildən Şərqi Asiyada orta məktəbdə iştirak dərəcəsi Braziliya kimi Latın Amerikası ölkələrindəki göstəricilərdən yüksək idi.
Nəhayət, daha əvvəl qeyd edildiyi kimi, YPAİ-nın iki başqa xüsusiyyəti- yüksək inflyasiya və böyük iqtisadi enişlərdən azad olan nisbətən stabil makroiqtisadi mühit və ÜDM-də ticarətin yüksək payının olması idi. Bu cəhətləri Şərqi Asiya iqtisadiyyatlarını Latın Amerikasının böhrana meyilli olan ölkələrindən xeyli fərqli göstərirdi. Həm qiymət stabilliyinə, həm də dünya bazarlarına açıqlığa olan öhdəlik baxımından bu təzadlar Latın Amerikasında və digər yerlərdə əksər liderlərin iqtisadi islahatlar fikirləri üzrə "müzakirələrində" önəmli rol oynadı.

Mövzu-3

6) Müqayisəli üstünlüklər prinsipinə əsaslanan Rikardo ticarət modelinin əsas müddəalarını izah edin.(5 bal)

Rikardo modeli.İstehsal imkanları vahid resursun, əməyin sektorlar arasında bölgüsü ilə müəyyənləşdirilir. Bu model müqayisəli üstünlüyün əsas ideyasını çatdırır, lakin gəlirlərin bölüşdürülməsindən bəhs etmir.David Rikardoya görə, bir ölkənin bəzi məhsulları digər bir ölkədən daha ucuz istehsal etməsi, həmin ölkənin bu məhsul üzrə mütləq üstünlüyə sahib olması anlamına gəlmir. Onun fikrincə, burada ən əsas göstərici həmin ölkənin o məhsul istehsalında nə qədər üstünlüyə sahib olmasıdır. Yəni, bir ölkə hər hansı bir məhsulun istehsalında müqaisəli üstünlüyə malikdirsə, həmin məhsulun istehsalı üzrə ixtisaslaşmalıdır. A.Smitdən təxminən 40 il sonra klassik məktəbin digər görkəmli nümayəndəsi David Rikardo mütləq üstünlüklər nəzəriyyəsinin müddəalarını inkişaf etdirərək müqayisəli üstünlüklər nəzəriyyəsini işləyib hazırladı. Bu nəzəriyyənin təməli o qədər güclüdür ki, müasir dövrdə də müqayisəli üstünlüklərin beynəlxalq ticarətin əsasını formalaşdırdığı qəbul edilir. Bu nəzəriyyənin müddəalarını —Siyasi iqtisadın prinsipləri və vergiqoyma‖ (1817) əsərində əks etdirən D.Rikardonun fikrincə, beynəlxalq ticarəti təkcə mütləq üstünlüklərə əsaslanaraq izah etmək düzgün olmazdı. O, beynəlxalq əmək bölgüsünün əlverişliliyini müqayisəli üstünlük prinsipi əsasında izah etməklə sübut etmişdir ki, iki ölkə arasında ticarət, hətta onlardan biri digəri qarşısında mütləq üstünlüyə sahib olmadıqda belə, onların hər biri üçün sərfəlidir. Müqayisəli üstünlüklər nəzəriyyəsinə görə, əgər ölkələr digər ölkələrlə müqayisədə nisbətən daha az xərclərlə istehsal edə bildikləri əmtəələrin istehsalında ixtisaslaşırlarsa, onda ticarət hər iki tərəf üçün qarşılıqlı faydalı olacaq. Bu zaman, istehsalın onların birində digərinə nisbətən mütləq effektivliyə malik olması əhəmiyyətə malik olmayacaq.

7) Leontyev paradoksunun mahiyyətini izah edin. (5 bal)
1973-cü ilin Nobel mükafatçısı, iqtisadçı Vasili Leontyevin 1953-cü ildə dərc olunmuş məşhur araşdırmasında ABŞ ixracının idxalı ilə müqayisədə daha az kapitaltutumlu olduğu aşkar edilmişdi.13 Bu nəticə Leontyev paradoksu adını qazanmışdır.. O, Hekşer-Olin teoremini ABŞ

iqtisadiyyatının nümunəsində sınaqdan çıxarmış və “Leontyev paradoksu” adlanan bir nəticəyə gəlmişdir. Alim ABŞ-ın bütün xarici dünya ilə ticarət əlaqələrini təhlil etmişdir. Hekşer-Olin nəzəriyyəsinə görə, ABŞ kapitaltutumlu əmtəələri ixrac etməli idi. Bu fərziyyəni yoxlamaq üçün V.Leontyev ixrac üçün 1 milyon dollar dəyərində əmtəəni istehsal etmək üçün lazım olan kapital və əməyi, həmçinin birbaşa olaraq idxalla rəqabət aparan əmtəələrin istehsalı üçün (yenə də 1 milyon dollar dəyərində) tələb olunan əmək və kapitalın həcmini hesablamışdı. V.Leontyev birbaşa olaraq idxalı əvəz edə biləcək əmtəələrin istehsalı üçün tələb olunan kapital və əmək resurslarının nisbətini hesablamışdı. V.Leontyev gözləyirdi ki, Hekşer-Olin nəzəriyyəsinə uyğun olaraq hesablamalar göstərəcək ki, ixrac əmtəələri idxalı birbaşa əvəz edəcək əmtəələrə nisbətən daha çox kapital tələb edir. Lakin nəticə tam əksinə oldu: idxalın kapitaltutumluluğu ixracınkını təxminən 30% üstələyirdi ki, bu da o demək idi ki, ABŞ heç də kapitaldan bol olan ölkə deyil və əksinə, bu ölkədə əmək resursları daha çoxdur. Bu isə mövcud təsəvvürə heç də uyğun deyildi. İkinci Dünya Müharibəsinin hesablamalara mümkün təsirini nəzərə alan V.Leontyev hesablamalarını 1951-ci il üçün də apardı. Lakin bu dəfə də ABŞ idxalı ixraca nisbətən daha kapital tutumlu oldu. Düzdü bu dəfə üstünlük cəmi 6% təşkil edirdi. V.Leontyevin ardıcılları 1962-ci ildə hesablamaları yenidən təkrar etdilər. nəticə daha da gözlənilməz oldu: ABŞ-ın idxalı ixraca nisbətən 27% daha kapital tutumlu oldu. —Leontyev paradoksu‖ göstərdi ki, Hekşer-Olinin istehsal amillərinin nisbəti nəzəriyyəsi bir çox hallarda praktikada təsdiq olunmur: əməkdən bol olan ölkələr kapital tutumlu məhsul ixrac etdiyi halda, kapitaldan bol olan ölkələr əməktutumlu əmtəələr ixrac edirlər. Bu ziddiyyətin mümkün izahlarından biri istehsal amillərinin reversi ilə əlaqədardır. əllərində vermişdir. İstehsal amillərinin reversi eyni bir əmtəənin əməkdən bol olan ölkələrdə əməktutumlu, kapitaldan bol olan ölkələrdə isə kapitaltutumlu olması vəziyyətidir.

8) Hekşer-Ohlin ticarət nəzəriyyəsini izah edin. (5 bal)
XIX əsrdə istehsal amilləri nəzəriyyəsinin müxtəlif variantlarının əmək-dəyər nəzəriyyəsini sıxışdırması nəticəsində klassiklərin davamçıları olan neoklassik məktəbin nümayəndələri beynəlxalq ticarəti istehsal amilləri nəzəriyyəsi vasitəsilə izah etməyə başladılar. Isveş neoklassikiqtisadçıları Eli Hekşer və onun şagirdi Bertil Olin yeni bir konsepsiya işləyib hazırladılar ki, bu da sonradan istehsal amillərinin nisbəti nəzəriyyəsi adını aldı. Bu nəzəriyyə çox sadə və rasional müddəaya əsaslanır. Nəzəriyyədə müdafiə edilən ana fikri belə formalaşdırmaq olar: bir ölkə hansı istehsal amili ilə zəngindirsə, istehsalı həmin amildən daha çox tələb edən əmtəələr üzrə müqayisəli üstünlük əldə edər, yəni onları daha ucuz istehsal edər və bu sahədə də ixtisaslaşar. Tutaq ki, hər hansı bir ölkədə əmək amili boldur. Belə bir ölkədə normal olaraq əməktutumlu mallar daha ucuz istehsal olunar. Həmçinin, kapital amili ilə zəngin olan ölkələrdə də kapitaltutumlu əmtəələrin daha ucuz istehsal olunması gözlənməlidir. Əyani surətdə göstərmək üçün Azərbaycan və Yaponiya kimi iki ölkə və parça və mühərrik kimi iki əmtəə götürək. Azərbaycanda əmək, Yaponiyada isə kapital bol olsun, parça əməktutumlu, mühərrik isə kapitaltutumlu əmtəə olsun. Belə bir

halda, nəzəriyyənin ana fikrinə görə, Azərbaycan parçada, Yaponiya isə mühərrikdə müqayisəli üstünlüyə malik olmalıdır. Bəzən Hekşer-Olin nəzəriyyəsi adlandırılan bu nəzəriyyə də mütləq və müqayisəli üstünlüklər nəzəriyyəsi kimi bir sıra ilkin ehtimallara əsaslanır. Bu ilkin ehtimalların əksəriyyəti üstünlüklər nəzəriyyələrinin ilkin ehtimalları ilə üst-üstə düşür. Belə ki, burada da ticarətdə iki ölkənin və iki əmtəənin iştirak etdiyi göstərilir. Lakin əmtəələrdən biri əməktutumlu, digəri isə kapitaltutumludur. Digər tərəfdən, artıq bir deyil, iki istehsal faktoru mövcuddur və hər bir ölkə bu istehsal amilləri ilə müxtəlif dərəcədə təmin olunublar. Əmək dəyər nəzəriyyəsi mahiyyətcə inkar edilmir, sadəcə bu zaman qeyd olunur ki, dəyərin yaradılmasında əməklə yanaşı digər istehsal amilləri də iştirak edirlər. Bu zaman göstərilir ki, ölkələrin hər hansı bir əmtəə istehsalı üzrə tam ixtisaslaşması mümkün deyildir və hər iki ölkədə mövcud olan texnologiya eynidir. Nəzəriyyəyə görə, beynəlxalq mübadilə artıq amillərin nadir amillərlə mübadiləsidir. Yəni ölkə nisbətən daha artıq malik olduğu amillərdən istifadə etməklə istehsal olunan əmtəələri ixrac etməli və əksinə nisbətən daha az malik olduğu və çatışmazlığını hiss etdiyi amillər vasitəsilə istehsal olunan məhsulları idxal etməlidir. Beləliklə, Hekşer-Olin teoremi müqayisəli üstümlüklər nəzəriyyəsindən də bir addım irəli gedərək ticarətin müqayisəli üstünlüklərə əsaslandığını göstərir və eyni zamanda müqayisəli üstünlüklərin səbəbini müəyyən edir. Bu səbəb isə ölkələrin istehsal amilləri ilə fərqli surətdə təmin olunmasıdır.

9) Merkantilizm nəzəriyyəsinin əsas müddəalarını müzakirə edin. (5 bal)
Xarici ticarətin müxtəlif aspektlərini izah etməyə çalışan ilk nəzəriyyə kimi merkantilizmi göstərmək olar. Bu nəzəriyyənin ortaya çıxması feodalizm quruluşunun dağılması və milli dövlətlərin möhkəmlənməsi dövrünə təsadüf edir. Məhz bu nəzəriyyə iqtisadi fikrin bir istiqaməti olmaqla, ilk dəfə olaraq feodal özünütəminetmə nəzəriyyələri çərçivsindən kənara çıxdı və yeni təsərrüfat sistemində əmtəənin rolunu əsaslandırdı. Merkantilizm nəzəriyyələrinin əsas nümayəndələri kimi, Tomas Meni, Antuan Monkretyeni, Çarlz Davenantı, Vilyam Stafforu və digərlərini göstərmək olar. Merkantilistlərin fikrincə, iqtisadi sistem üç sektordan – istehsal sektorundan, kənd təsərrüfatı sektorundan və xarici koloniyalardan ibarət idi. Onlara görə, tacirlər iqtisadi sistemin ən mühüm subyekti, əmək isə istehsalın əsas amili idi Merkantilistlər hesab edirdilər ki, ölkənin iqtisadi gücü onun qızıl və qiymətli metallar ehtiyatları ilə ölçülməlidir. Qızıl ehtiyatlarının artımı dövlətin əsas vəzifəsi olmalı və xarici ticarət də ilk növbədə buna xidmət etməlidir. Buna görə də, dövlət öz mövqelərini gücləndirmək üçün aşağıdakılara əməl etməlidir: müsbət ticarət balansı dəstəklənməli, yəni daha çox əmtəə ixrac edilməlidir; bu, qızıl axınını təmin etməklə, daxili istehsalı və məşğulluğu artırmağa imkan verir; ticarət siyasəti alətlərinin köməyi ilə ixrac stimullaşdırılmalı və idxal məhdudlaşdırılmalıdır; son nəticədə yenə müsbət ticarət saldosu təmin edilir; xammal ixracını qadağan etmək və ya ciddi şəkildə

məhdudlaşdırmaq və eyni zamanda, ölkə daxilində hasil edilməyən xammalın rüsumsuz idxalına şərait yaratmaq; bu, qızıl ehtiyatları toplamağa və hazır məhsulun aşağı ixrac qiymətlərini təmin etməyə şərait yaradardı; koloniyaların metropoliyalardan başqa digər ölkələrlə ticarət etməyi və hazır məhsul istehsalını qadağan etmək. Göründüyü kimi, merkantilistlər qızıl və digər qiymətli metalları ölkə sərvətinin qaynağı hesab edir, dövlət xəzinəsinə ölkənin iqtisadi və siyasi gücünün təməli kimi baxırdılar. Merkantilizm nəzəriyyəsini əsaslı surətdə tənqid edən ilk iqtisadçılardan biri ingilis Devid Xyum olub. Onun fikrincə, ölkəyə qızıl axınını təmin etməklə ticarət balansının müsbət saldosunun dəstəklənməsi ölkə daxilində pul təklifini artıracaq və əmək haqqlarının və qiymətlərin artımına gətirib çıxaracaq.Qiymətlərin artımı nəticəsində isə ölkənin rəqabət qabiliyyətliliyi aşağı düşəcək. Ölkədən qızıl axını isə əksinə, qiymətlərin və əmək haqqlarının aşağı düşməsinə və rəqabət qabiliyyətinin artmasına səbəb olacaq. Merkantilizm məktəbi təxminən 150 il müddətində hökmran mövqedə olmuş və bu müddət ərzində merkantilist yanaşma öz mövqelərini itirərək yerini azad ticarət tərəfdarlarına verməyə başladı.

10) Tək faktorlu iqtisadiyyat anlayışını izah edin (5 bal)

Müqayisəli üstünlüklər nəzəriyyəsinin beynəlxalq ticarət modelindəki rolunun nədən ibarət olduğunu göstərmək üçün tək istehsal faktorlu iqtisadiyyatı nəzərdən keçirək. Fərz edək ki, iqtisadiyyatda iki məhsul növü: pendir və şərab istehsal olunur. Burada əsas diqqət hər bir istehsala sərf olunan əməyə ayrılacaqdır: həm pendirin istehsalı üçün tələb olunan əməyin miqdarı və ya neçə saat olduğu, həm də şərabın istehsalı üçün tələb olunan əməyin miqdarı və ya neçə saat olduğu. Məsələn, bir pound (1 pound =0,453592 kq) pendir istehsal etmək üçün 1 saat lazım olduğunu, bir qallon (1 qallon = 3,78541 litr) şərab istehsal etmək üçün isə 2 saat lazım olduğunu fərz edək. Bu halda, tələb olunan əmək miqdarını məhsularlığın tərs mütənasibliyi kimi müəyyən edəcəyik, yəni ki, bir işçi 1 saat ərzində nə qədər çox pendir və ya şərab istehsl edərsə, tələb olunan əmək miqdarı bir o qədər azalacaqdır. Burada a_{LW} və a_{LC} müvafiq olaraq, şərab və pendir istehsalındakı tələb olunan əmək miqdarının göstəriciləridir. İqtisadiyyatın toplam resurslarını isə L ilə işarə edirik.

İstehsal imkanları

Bütün iqtisadiyyatlar məhdud resurslara malik olduqları üçün onların hamısı öz istehsallarında da müəyyən məhdudiyyətlər tətbiq edirlər. Bu cür iqtisadiyyarlarda daima seçimlər mövcuddur və iqtisadiyyat əlavə olaraq daha bir məhsulu istehsal etmək üçün digər bir məhsul növünün istehsalını yox etməlidir. Bu seçimlər aşağıda qrafik olaraq istehsal imkanları həddində (Fiqur 1-də PF xətti ilə) təsvir olunmuşdur. Burada istehsal imkanları həddi müəyyən miqdarda pendirin istehsal olunacağı haqda qərarın qəbulu zamanı istehsal olunmuş şərabın miqdarını göstərir. Və yaxud da əksinə. İqtisadiyyatda istehsal tək faktorlu olduğu zaman, istehsal imkanları həddi düz xətt ilə ifadə olunur. Burada: Q_W - şərab istehsalını, Q_C – pendir istehsalını ifadə edir. Bu zaman $a_{LW}Q_W$ – şərab istehsalı zamanı sərf olunan əməyi,$a_{LC}Q_C$ – pendir istehsalı zamanı sərf olunan əməyi göstərir. İstehsal imkanları həddi iqtisadiyyatın

iqtisadiyyatında resurslardakı limitlərlə müəyyən edilir – indiki halda əməklə. Çünki iqtisadiyyatın toplam əmək təklifi L, istehsaldakı limitlər isə aşağıdakı bərabərsizliklə müəyyən edilir:

$a_{LC}Q_C + a_{LW}Q_W < L$ (1)

Fərz edək ki, məsələn, iqtisadiyyatda toplam əmək təklifi 1000 saatdır. Bir pound pendir istehsal etmək üçün 1 saat və 1 qallon şərab istehsal etmək üçün 2 saat lazım olur. Ümumi istehsaldakı toplam əmək sərfiyyatı - (1 x istehsal olunan pendir miqdarı) + (2 x stehsal olunan şərab miqdarı) və bu toplam əmək sərfiyyatı mümkün olan 1000 saatı keçməməlidir. Əgər iqtisadiyyat ümumilikdə bütün toplam əməyini pendir istehsalı üçün sərf etsə, o zaman aşağıdaFiqur 1- dəki kimi olacaqdır. Burada L/a_{LC} – pound qədər pendir istehsal olunacaqdır (1000 pound), və ya əksinə, ümumilikdə bütün toplam əmək şərab istehsalı üçün sərf olunsa, o zamanL/a_{LW} – miqdarı qədər şərab istehsal olunacaqdır (1000/2 = 500 qallon).

Fiqur 1. İqtisadiyyatın istehsal imkanları həddi

İstehsal imkanları həddi düz xətt ilə ifadə olunduğu zaman, pendirin alternativ dəyəri şəraba nəzərən konstantdır (sabitdir). Bu alternativ dəyər iqtisadiyyatın əlavə olaraq pendir istehsal etməsi üçün imtina edəcəyi şərab miqdarı ilə müəyyən edilir. Burada, əlavə pound istehsal etmək üçün a_{LC} işçi-saat tələb olunacaqdır. Hər bir işçi-saat $1/a_{LW}$ qallon qədər şərab istehsal etmək üçün istifadə olunur. Pendirin şəraba nəzərən alternativ dəyəri - a_{LC}/ a_{LW}.

Nisbi qiymət və Təklif

İstehsal imkanları həddi iqtisadiyyatın istehsal edə biləcəyi məhsulların müxtəlifliyini

göstərir. İqtisadiyyatın nəyi istehsal edəcəyini müəyyən etmək üçün biz qiymətlərə nəzər yetirməliyik. Xüsusilə də, bizə iqtisadiyyatın iki məhsulunun nisbi qiymətlərini bilmək lazımdır. Yəni ki, burada əsas məqam bir məhsulun digər məhsula nəzərən qiymətini öyrənməkdir.

Rəqabətin olduğu iqtisadiyyatlarda təklif qərarları fərdlərin (individualların) öz qazanclarını maksimumlaşdırmaq cəhdləri ilə müəyyənləşir. Bizim nümumə göstərdiyimiz iqtisadiyyatda, əmək - istehsalın yeganə faktorudur, pendirə və şəraba olan təklif əməyin daha çox əmək haqqı təklif edən sahəyə hərəkəti ilə müəyyənləşir.

Fərz edək ki, bir pound pendir istehsal etmək üçün 1 saat, bir qallon şərab istehsal etmək üçün isə 2 saat tələb olunur. Fərz edək ki, bir pound pendir 4 dollara, bir qallon şərab isə 7 dollara satılır. Bu zaman işçilər hansı məhsulu istehsal edəcəklər? Əgər onlar pendir istehsal etsələr, o zaman onlar 1 saata 4 dollar qazanacaqlar. Əgər işçilər şərab istehsal etsələr, o zaman onlar 1 saata 3.50 dollar qazanacaqlar, çünki 7 dollara olan bir qallon şərabı istehsal etməyə 2 saat sərf olunur. Əgər pendirin bir poundu 4 dollara və bir qallon şərab 7 dollara satılırsa, o zaman işçilər pendir istehsal etməyi üstün tutacaqlar və iqtisadiyyat pendir istehalı üzrə ixtisaslaşacaqdır.

Lakin başqa bir məqamı qeyd edək. Əgər pendirin bir poundunun qiyməti 3 dollara düşərsə nə baş verəcəkdir? Bu zaman, işçilər şərab istehsal etsələr daha çox qazanacaqlar və iqtisadiyyat şərab istehsalı üzrə ixtisaslaşacaqdır.

Ümumilikdə, pendir və şərab qiymətlərini müvafiq olaraq, P_C və P_W qeyd edək.

Bir pound pendir istehsal etmək a_{LC} işçi-saat tələb olunur və işçilərin pendir istehsalında bir saat üçün qazanacağı əmək haqqı bir işçinin 1 saatda nə qədər istehsal etməsinin dəyərinə bərabər olacaqdır, P_C/a_{LC}. Bir qallon şərab istehsalında a_{LW} işçi-saat tələb olunur, şərab istehsalı sektorunda bir saatlıq qazanc P_C/a_{LW} olacaqdır. Əgər $P_C/P_W > a_{LC}/a_{LW}$ olarsa, o zaman pendir istehsalı sektorunda əmək haqqları yüksək olacaq, və ya, əgər $P_C/P_W < a_{LC}/a_{LW}$ olarsa, o zaman şərab istehsalı sektorunda əmək haqqları yüksək olacaq. Çünki hər kəs yüksək əmək haqqının təklif olunduğu sənayedə (sektorda) işləmək arzusunda olur. Əgər $P_C/P_W > a_{LC}/a_{LW}$ olarsa, bu zaman iqtisadiyyat pendir istehsalı üzrə ixtisaslaşacaqdır. Və ya, $P_C/P_W < a_{LC}/a_{LW}$ olarsa, bu zaman iqtisadiyyat şərab istehsalı üzrə ixtisaslaşacaqdır. Nə zamanki, $P_C/P_W = a_{LC}/a_{LW}$ olur, o zaman hər iki məhsul istehsal olunacaqdır.

Adətən bütün iqtisadiyyatlarda, hər iki məhsulun istehsalı yalnız öz daxili tələbat üçün aparılır. Lakin, pendirin nisbi qiyməti onun alternativ qiymətinə bərabər olduğu zaman iqtisadiyyat hər iki məhsulu istehsal edir.

Tək faktorlu iqtisadiyyatda ticarət

Hər bir ölkənin yalnız tək faktor istehsalı olduğu bir halda, iki ölkə arasındakı ticarət modelini və ticarətin effektlərini təsvir etmək sadədir. Burada ən sadə ticarət modeli də müəyyən lazımlı məqamları xüsusi qeyd edir ki, bunlar da real dünya vəziyyətində çox mühim məsələlərdir. Bu məsələlər əsasən ədalətli beynəlxalq rəqabətə və qarşılıqlı, ədalətli beynəlxalq dəyişimə əsas yaradırlar.

Bu əsas məsələlərə və məqamlara nəzər yetirməzdən öncə, biz mövcud olan, vurğulanan modelə nəzər yetirək. Fərz edək ki, iki ölkə mövcuddur. Onlardan birini biz daxili ölkə kimi götürəcəyik və digərini isə xarici ölkə kimi qeyd edəcəyik. Bu ölkələrin hər biri tək faktorlu iqtisadiyyata (əməyə) malikdirlər və hər ikisi də iki məhsul növü istehsal edə bilirlər: şərab və pendir. Biz daha öncə əsas ölkənin əmək gücünü L ilə və

eyni zamanda ölkənin şərab və pendir istehsalı üçün tələb olunan əmək miqdarını müvafiq olaraq, a_{LW} və a_{LC} ilə işarə etmişdik. Xarici ölkə üçün də uyğun olaraq, tələb olunan əməyi L^* ilə, şərab və pendir istehsalı üçün tələb olunan əmək miqdarını müvafiq olaraq, a^*_{LW} və a^*_{LC} ilə işarə edək.

Ümumilikdə isə, tələb olunan əmək miqdarı istənilən modelə uyğun gələ bilər. Məsələn, ölkə şərab istehsalı üzrə xarici ölkədən daha az məhsuldar ola bilər, lakin pendir istehsalı üzrə daha çox məhsuldar ola bilər, və ya əksinə. Buna görə, biz belə bir ehtimalı nəzərdən keçirə bilərik ki:

$$a_{LC}/a_{LW} < a^*_{LC}/a^*_{LW} \quad (2)$$

və ya, buna uyğun olaraq:

$$a_{LC}/a^*_{LC} < a_{LW}/a^*_{LW} \quad (3)$$

Onu fərz edə bilərik ki, bir pound pendir istehsal etmək üçün tələb olunan əməyin nisbəti bir qallon şərab istehsalı üçün tələb olunan əməyə nəzərən ölkə daha aşağıdır nəinki xarici ölkədə. Qısacası, ölkənin pendir istehsalı üzrə nisbi məhsuldarlığı şərab istehsalından daha çoxdur. (2) və (3) düsturlara baxsaq görərik ki, ölkə pendir istehsalı üzrə müqayisəli üstünlüyə malikdir.

Burada əsas bir məqamı qeyd edək ki, ölkənin müqayisəli üstünlüyə malik olduğu vəziyyətdə əməyə olan bütün dörd tələblər daxil edilir. Hansı ölkənin pendir istehsal edəcəyini müəyyən etmək üçün isə, ən əsası iki ölkənin də pendir istehsalında tələb olunan əmək miqdarını müqayisə etmək lazımdır. Burada, müvafiq olaraq, əməyə olan tələb belədir: a_{LC} və a^*_{LC}. Əgər $a_{LC} < a^*_{LC}$ olarsa, bu zaman pendir istehsalında daxili ölkənin istifadə etdiyi əmək xarici ölkəyə nəzərən daha effektivdir. Və bu halda biz deyə bilərik ki, ölkə bu məhsulun istehsalında mütləq üstünlüyə sahibdir. Yəni daxili ölkə pendir istehsalında mütləq üstünlüyünə malikdir.

Fiqur 2. Xarici ölkənin istehsal imkanları əyrisi

Biz hər iki ölkə üçün istehsal imkanları əyrisini çəkə bilərik. Biz daha əvvəl Fiqur 1-də daxili ölkə üçün istehsal imkanları əyrisini çəkdik və onu PF ilə işarə etdik. Yuxarıdakı Fiqur 2-də isə xarici ölkə üçün istehsal imkanları əyrisini PF^* ilə ifadə etdik. Burada, pendirin və şərabın nisbi qiyməti əməyə olan tələbin nisbi miqdarı ilə müəyyən edilmişdir. Daxili ölkədə pendirin nisbi qiyməti a_{LC}/a_{LW}, xarici ölkədə pendirin nisbi qiyməti isə a^*_{LC}/a^*_{LW} olacaqdır.
Xarici ölkədə pendirin nisbi qiyməti daxili ölkəyə nəzərən yüksəkdirsə, o zaman pendiri daxili ölkədən xaricə daşımaq, şərabı isə xarici ölkədən daxili ölkəyə daşımaq daha gəlirli və faydalı olacaqdır.

11) Hekşer Ohlin modelinə əsasən inkişaf etmiş ölkə (ABŞ) narahatdır ki, aşağı maaşlı inkişaf etməkdə olan ölkələrlə ticarətin artması Birləşmiş Ştatlarda aşağı ixtisaslı işçilərə tələbi azalda bilər və ABŞ işçilərinin işsizliyinə və əmək haqqının azalmasına səbəb ola bilər. Bu faktlar iki sual doğurur: Ticarət qabiliyyətsiz işçilərə zərər verirmi? Əgər belədirsə, bu, ticarət maneələrinin artması üçün bir arqumentdirmi? Bu sualı nəzərdən keçirin: Gəliriniz Meksikada və ya Çindəki işçilər işçilər azaldır? (10 bal)

Hekşer-Olin nəzəriyyəsi ticarətdə iki ölkənin və iki əmtəənin iştirak etdiyi göstərilir. Lakin əmtəələrdən biri əməktutumlu, digəri isə kapitaltutumludur. Digər tərəfdən, artıq bir deyil, iki istehsal faktoru mövcuddur və hər bir ölkə bu istehsal amilləri ilə müxtəlif dərəcədə təmin olunublar. Əmək dəyər nəzəriyyəsi mahiyyətcə

inkar edilmir, sadəcə bu zaman qeyd olunur ki, dəyərin yaradılmasında əməklə yanaşı digər istehsal amilləri də iştirak edirlər.

Nisbi qiymətlərin dəyişməsi əmək və kapitalın gəlirlərinin dəyişməsinə təsir göstərir. Beləliklə beynəlxalq ticarət hətta uzun dövrdə də gəlirlərin bölüşdürülməsinə təsir edəcəkdir. Ticarətdən ölkənin daha bol olduğu faktorun sahibləri qazanacaqlar, ölkənin qıt faktorlarının sahibləri isə itirəcəklər. İdxal sektorunda daha intensiv istifadə edilən faktorun sahibləri ölkənin ticarətə qoşulmasından itirəcəklərhansı sektorda istifadə edilməsindən asılı olmayaraq. ABŞ dünyanın digər ölkələri ilə müqayisədə qabiliyyətli əməyin daha bol, aşağı qabiliyyətli əməyin isə daha qıt olduğu ölkədir. Hekşer-Olin modelinə görə beynəlxalq ticarət davamlı olaraq (təkcə qısa dövrdə yox, həm də uzun dövrdə) bu ölkədə aşağı qabiliyyətli əmək sahiblərini iqtisadi olaraq geriyə sala bilər. Bütün iqtisadi dəyişikliklər demək olar gəlirlərin bölüşdürülməsinə təsir edir, texnoloji inkişaf, istehlakçı zövqlərinin dəyişməsi, yeni resursların aşkar edilməsi yaxud bitməsi və s. Eyni zaman da ticarət də gəlirlərin bölüşdürülməsinə təsir edir. Burada daha məntiqli olan ticarətin məhdudlaşdırılması yox, ticarətdən itirənlərin kompensasiya edilməsidir. Çünki ticarət ümumilikdə iqtisadiyyata fayda gətirir. Çox zaman, ticarətdən itirənlər ticarətdən qazananlarla müqayisədə siyasi olaraq daha güclü təşkilatlana bilirlər. İtkilər adətən kiçik çevrədə ortaya çıxır, qazanclar isə daha böyük kəsimi əhatə edir. Məsələn, Amerikada şəkər idxalının qarşısının alınması vətəndaşlara orta hesabla 8 $ başa gəlir. Və şəkər sahəsində proteksionist siyasətin iqtisadiyyat üçün xərci 2 milyard dollardır. Və bu siyasətdən qazanc 1 milyard dollardır, və bu da kiçik çevrə üçün olan qazancdır.

Son 40 ildə Koreya, Meksika, Çin kimi ölkələr ABŞ-a aşağı qabiliyyətli əməyin intensiv istifadə edildiyi məhsullar ixrac etmişlər (paltar, ayaqqabı, oyuncaqlar və s.). Eyni zamanda da , ABŞ-da gəlir bərabərsizliyi artmışdır, aşağı qabiliyyətli əməyin gəliri qabiliyyətli əməyə nisbətən az artmışdır.

Ticarət ABŞ iqtisadiyyatının kiçik hissəsidir. Və bunun iqtisadiyyatda məhsullar qiymətləri və əmək haqqılar üzərindəki təsirləri də kiçikdir. Ticarət nəzəriyyəçilərinin çoxu hesab edir ki, gəlir bərabərsizliyinin artmasının əsas səbəbi ticarət yox, yeni istehsal texnologiyasıdır. Hanski ki, yeni texnologiyaların istifadə olunduğu şəraitdə qabiliyyətli əməyə daha böyük önəm verilir. Digər maraqlı məqam isə, qabiliyyətli əməyə əmək haqqının artmasına baxmayaraq, qabiliyyətli əməkdən istifadə əksər sektorlarda artmışdır. Lakin ticarət modeli isə əksini fərz edirdi. Qabiliyyətli əməyin xərcinin artmasına baxmayaraq ondan istifadənin yüksəlməsinin səbəbi isə texnoloji inkişafdır. Ticarətin gəlir bərabərsizliyinə təsiri dolayı yolla ola bilər. Çünki ticarətin texnoloji inkişafı stimullaşdırmaq xarakteri də var.

12) Ticarətdən Kim Qazanır və İtirir? Stolper-Samuelson teoremi ndən istifadə edərək cavablandırın. (10 bal)

Stolper-Samuelson teoremi adlandırılan bu nəzəriyyəyə görə, beynəlxalq ticarət nəticəsində qiyməti artan əmtəənin istehsalında nisbətən adah intensiv istifadə olunan amillərin qiyməti artır və əksinə, qiyməti azalan əmtənin istehsalında nisbətən daha intensiv istifadə olunan amillərin qiyməti azalır. Başqa sözlə, müdafisə siyasətindən ölkə iqtisadiyyatı bir vahid olaraq ziyan çəksə də, o, idxal əvəzedici sektor üçün bu siyasət mənfəətlidir.

Nisbi qiymətlərin dəyişməsi əmək və kapitalın gəlirlərinin dəyişməsinəə təsir göstərir.Stolper-samuelsonun nəzəriyyəsinə göre əgər məhsulun nisbi qiyməti artarsa, bu məhsulun istehsalında intensiv istifadə edilmiş istehsal faktorunun qiyməti (əmək haqqı ya da renta) də artar, digər istehsal faktorunun qiyməti isə azalar. Məhsulun nisbi qiymətindəki dəyişiklik gəlir bölgüsünə təsir edir. Beləliklə beynəlxalq ticarət hətta uzun dövrdə də gəlirlərin bölüşdürülməsinə təsir edəcəkdir. Ticarətdən ölkənin daha bol olduğu faktorun sahibləri qazanacaqlar, ölkənin qıt faktorlarının sahibləri isə itirəcəklər. İdxal sektorunda daha intensiv istifadə edilən faktorun sahibləri ölkənin ticarətə qoşulmasından itirəcəklər- hansı sektorda istifadə edilməsindən asılı olmayaraq. Çox zaman, ticarətdən itirənlər ticarətdən qazananlarla müqayisədə siyasi olaraq daha güclü təşkilatlana bilirlər. İtkilər adətən kiçik çevrədə ortaya çıxır, qazanclar isə daha böyük kəsimi əhatə edir.

13) Rikardonun təhlilinə əsasən, istehsalı xarici ölkədə əmtəənin istehsalı üçün lazım olan vahidə düşən iş saatından daha az iş saatı tələb edən hər hansı bir əmtəə ixrac edir. Yəni, ölkə hansı əmtəə ixrac edir ki, onun əmək məhsuldarlığı xarici ölkədə bu mal üçün əmək məhsuldarlığından yüksəkdir". Razısınız və ya razı deyilsiniz? Niyə? (10 bal)

David Rikardoya görə, bir ölkənin bəzi məhsulları (malları) digər bir ölkədən daha ucuz istehsal etməsi, həmin ölkənin bu məhsul üzrə mütləq üstünlüyə sahib olması anlamına gəlmir. Onun fikrincə, burada ən əsas göstərici həmin ölkənin o məhsulun istehsalında nə qədər üstünlüyə sahib olmasıdır. Yəni, bir ölkə hər hansı bir məhsulun istehsalında müqayisəli üstünlüyə malikdirsə, həmin məhsulun istehsalı üzrə də ixtisaslaşmalıdır. David Rikardoya görə beynəlxalq ticarətin əsasını məhz müqayisəli üstünlüklər formalaşdırır. Əgər ölkə bəzi məhsulların istehsalında digər məhsul növlərinə nəzərən daha çox faydalılıq əldə edə bilirsə, o zaman nəyə görə daha az faydalılıq əldə etdiyi məhsul növlərinin istehsalına güc sərf etməlidir ki? Ölkə üçün ticarətdə ən yaxşı siyasət müqayisəli olaraq ən üstün olduğu məhsulların istehsalında ixtisaslaşmaq və üstün olmadığı digər məhsul növlərini isə hər hansı bir xarici ölkədən idxal etməlidir. Bu bütün dünya ölkələri üçün mümkün olacaq nəzəriyyədir. Bundan başqa, bütün məhsul növlərinin istehsalı üzrə geridə olan bir ölkəni misal olaraq götürək. Həmin bu ölkə hər nə qədər bütün məhsullar üzrə müqayisəli olaraq geri olsa da, əlbəttə ki, bəzi məhsul növləri üzrə müqayisəli üstünlüyü daha yüksəkdir. Buradan belə bir nəticəyə gəlirik ki, bu ölkə müqayisəli üstünlükdə nisbətən daha az geridə olduğu məhsul növü üzrə istehsal etsə, o zaman digər məhsulları da xaricdən idxal edərək, qıt mənbələrindən daha çox faydalılıqla istifadə etmiş olar. Bununla da həmin bu ölkələr həm öz mənbələrindən daha düzgün istifadə edərlər və iqtisadi rifahlarını nisbətən yüksəltmiş olarlar.

(nümunə) David Rikardo iki ölkə simasında müqayisəli üstünlüklər nəzəriyyəsini misal olaraq verirdi. Bu misalda o, İngiltərə və Portuqaliyanın parça və şərab istehsal etdiklərini göstərir və bu istehsal amillərini izah edir. Bir iş günü ərzində istehsal olunan məhsulun miqdarı Parça (metr) Şərab (litr) İngiltərə 80 40 Portuqaliya 10 20 Rikardonun çəkdiyi bu misalda İngiltərə əslində hər iki məhsul növü üzrə mütləq üstünlüyə malikdir. Çünki İngiltərə həm parçanın istehsalında, həm də şərabın istehsalında Portuqaliyaya nəzərən daha az xərclə istehsal edir. Əgər bu vəziyyətdə biz mütləq üstünlüklər nəzəriyyəsini tətbiq etsək, o zaman bu ölkələr qarşılıqlı ticarət etməməlidirlər və İngilitərə hər iki məhsulu daha az xərclə, daha ucuz qiymətə istehsal etdiyi üçün hər iki məhsul növünü də özü istehsal etməlidir. Lakin bu vəziyyətdə biz müqayisəli üstünlüklər nəzəriyyəsini tətbiq etsək, o zaman bu iki ölkə arasında ticarət əlaqələri yarana bilər və hər iki ölkə bu qaşılıqlı ticarətdən gəlir əldə edərlər. Çünki İngilitərə hər iki məhsul növünün istehsalı üzrə mütləq üstünlüyə malik olsa da, bu üstünlük hər iki məhsulda eyni dərəcədə deyildir. gördüyümüz kimi İngilitərə Portuqaliyadan bir iş günü ərzində parça istehsalında 8 dəfə, şərab istehsalında isə 2 dəfə üstünlüyə malikdir. Müqayisə aparsaq görərik ki, İngilitərə parça istehsalında müqayisəli üstünlüyə malikdir. Bu halda Portuqaliyanın vəziyyəti İngilitərədən fərqlidir. Yəni, Portuqaliya heç bir məhsul üzrə mütləq üstünlüyə sahib deyildir. Lakin müqayisəli üstünlüyə görə, Portuqaliya İngiltərəyə nəzərən parça istehsalında 8 dəfə, şərab istehsalında isə 2 dəfə geridədir. Bu halda ölkə şərab istehsalını həyata keçirsə, bu onların xeyirinə olar. Deməli, müqayisəli üstünlüklər nəzəriyyəsinin tətbiqi zamanı, İngiltərə parça istehsalında ixtisaslaşacaqdır və ehtiyacı olan şərabı, bu məhsulun istehsalında ixtisaslaşan Portuqaliyadan idxal edəcəkdir. Bu isə hər iki ölkə arasında qarşılıqlı ticarətin yaranmasına səbəb olacaqdır və hər iki ölkə bu ticarətdən qazanc əldə edəcəklər.

14) Moonlandia-nın inkişafı ixrac sənayesinin genişlənməsinə yönəlib (məsələn, onun 2 əmtəəsi var: parça – ixrac və buğda – idxal). Sizcə, bu müddət ərzində Moonlandia-nın ticarət şərtləri necə dəyişdi? Cavabınızı qrafiklərlə dəstəkləyin. (20 bal)

Dünyada ticarət edilən məhsulların qiyməti digər bütün qiymətlər kimi təklif və tələb ilə müəyyən edilir. Moonlandia buğda idxalının qarşılığında parça ixracatını həyata

keçirir, xarici ölkə isə parça idxalının qarşılığında buğda ixrac edir və bu mənada, parça və buğda bazarlarına izolyasiya olunmuş şəkildə baxmaq yalnış olar. Fiqur 3 dünyada parçanın buğdaya nisbətdə olan nisbi təklif və nisbi tələbini əks etdirir. Burada nisbi tələb əyrisi RD ilə, nisbi təklif əyrisi isə RS ilə işarə olunub. Burada nisbi tarazlıq analizinə görə nisbi təklif nisbi tələbə bərabərdir və nisbi qiymət RD və RS-in kəsişməsi ilə müəyyən edilir. RS xətti onu göstərir ki, qiymətlər aLC/aLW –dan aşağı düşərsə, o zaman parçaya təklif olmayacaq. Əgər parçanın nisbi qiyməti PC/PW, aLC/aLW -dırsa, o zaman ölkədəki işçilər istər parça istehsalından istərsə də buğda istehsalından eyni qazancı əldə edəcəklər. Və beləliklə ölkə iki məhsulun da nisbi miqdarını təklif etməyə qadir olacaqdır. PC/PW > aLC/aLW -dən yuxarıdır. Moonlandia parça istehsalında ixtisaslaşacaqdır. PC/PW < a*LC/a*LW olmağa davam etdikdə isə, xarici ölkə buğda istehsalında ixtisaslaşmağa davam edəcəkdir. Moonlandia parça istehsalı üzrə ixtisaslaşdığı zaman, o, L/aLC miqdarında istehsal edəcəkdir. Və ya, əgər xarici ölkə buğda istehsalında ixtisaslaşsa, o zaman L* /a*LW qədər istehsal edəcəkdir Bu zaman parçanın nisbi təklifi belə olacaqdır: (L/aLC) / (L* /a*LW)

PC/PW = a*LC/a*LW olduğu zaman, xarici ölkənin işçiləri parça və buğda istehsalı üzrə müxtəliflik təşkil edirlər.

PC/PW > a*LC/a*LW olduğu zaman isə, həm Moonlandia, həm də xarici ölkə parça istehsalında ixtisaslaşırlar. Bu zaman buğda istehsalı üzrə ixtisaslaşan olmayacaqdır və parçanın nisbi təklifi isə sonsuz olacaqdır.

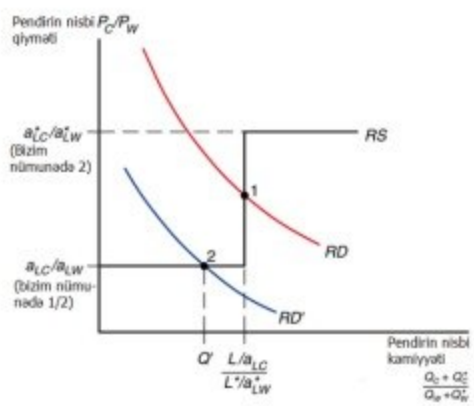
RD əyrisi RD’ olsaydı, məsələn, nisbi təklif və nisbi tələb RS-nin horizontal kəsimlərinin birində kəsişərdilər. 2 nöqtəsində ticarətdən sonra dünyada parçnın nisbi qiyməti - aLC/aLW, Moonlandiadaki buğda istehsalına nəzərən, parçanın alternativ qiyməti ilə eyni olardı. Əgər parçanın nisbi qiyməti Moonlandiadaki alternativ qiymətə bərabər olarsa, o zaman Moonlandia iqtisadiyyatı nə parçanın, nə də buğdanın istehsalında ixtisaslaşmağa ehtiyac duymur. Faktiki olaraq, 2 nöqtəsində Moonlandia həm parça, həm də buğda istehsal etməlidir. Xarici ölkədə PC/Pw – nin parçanın alternativ qiymətindən buğdaya nəzərən aşağı olduğundan, xarici ölkə bütünlüklə buğda istehsalında ixtisaslaşacaqdır. Deməli, ölkə əgər bir məhsul üzrə ixtisaslaşacaqsa, bu həmin ölkənin müqayisəli üstün olduğu məhsulda baş verəcəkdir.

Əmək məhsuldarlığının fərqli olduğu ölkələr, sənayelərinə uyğun olaraq müxtəlif məhsul növləri üzrə ixtisaslaşırlar. Ölkələr eyni zamanda bu ixtisaslaşmadan müəyyən qazanc əldə edirlər ki, bu da ticarətdən əldə olunan qazanclar adlandırılır. Bu ortaq gəlirlər iki müxtəlif yolla izah edilir. Birinci yol, ixtisaslaşmanın və ticarətin faydalı olduğunu göstərmək, və eyni zamanda ticarətin istehsalda birbaşa olmayan metod olduğunu göstərməkdir. İqtisadiyyat buğdanı birbaşa istehsal edə bilər, lakin xaricl ticarət imkan verir ki, parça istehsal etməklə buğda “istehsal edilsin”, yəni, ölkə istehsal olunmuş parçanı buğda ilə ticarət edir. Biz yenidən fərz edək ki, bir metr parça

istehsal etmək üçün 1 saat, bir kq buğda istehsal etmək üçün isə 2 saat tələb olunur. Bu onu göstərir ki, parçanın buğdaya nəzərən alternativ dəyəri ½ nisbətindədir. Lakin parçanın nisbi qiyməti ticarətdən sonra bundan da yüksək olacaqdır. Burada ölkə üçün ticarətdən əldə olunan qazancların yolunu belə izah edə bilərik: bir kq buğda istehsalı üçün lazım olan 2 saat əməkdən istifadənin əvəzinə, iki metr parça istehsalı üçün lazım olan əməkdən istifadə edilə bilər və nəticədə, bu parçanı iki kq buğda əvəzində ticarət etmək olar.

Ümumilikdə, əməkdən istifadənin bir saatı üçün iki alternativ yol mövcuddur. Bir tərəfdən, ölkə bir saatı birbaşa olaraq, 1/aLW kq buğda istehsalı üçün istifadə edə bilər. Alternativ olaraq, ölkə bir saatı 1/aLC metr parça istehsalı üçün istifadə edə bilər. Bu istehsal olunmuş parça daha sonra buğda əvəzində ticarət edilə bilər. Bu zaman, hər pound PC/PW kq buğda əvəzində ticarət olunur. Burada, əməyin 1 saatı (1/aLC)(PC/PW) qallon buğda istehsal edir. Bu bir saat ərzində istehsal oluna biləcək buğdadan daha çox olacaqdır, çünki: (1/aLC)(PC/PW) > 1/aLW və ya PC/PW > aLC/aLW Əgər hər hansı ölkə hər iki məhsulu da istehsal edirsə, bu zaman PC/PW >aLC/aL olmalıdır. Bu onu göstərir ki, ölkə parça istehsal etməklə və onu ticarət etməklə buğda istehsalında daha çox səmərə əldə edə bilər, nəinki buğdanı birbaşa özünə istehsal etmək. Eyni zamanda, xarici ölkə buğdanı istehsal edib və ticarət etmək yolu ilə parça istehsalında daha çox səmərə əldə edə bilər. Bu hər iki ölkənin ticarətdən əldə etdikləri qazancın göstəricisidir.

Figur 3. Dünyada nisbi təklif və nisbi tələb

Mövzu-4

15) Pol samuleson və Amerikan iqtisadçısı Ronald Consun təqdim etdiyi “spesifik istehsal amilləri” nəzəriyyəsinin əsas müddəalarını təqdim edin (5 bal)
Spesifik istehsal amili dedikdə müəyyən sahə üçün xarakterik olan və sahələr arasında hərəkət edə bilməyən istehsal amili nəzərdə tutulur.Spesifik amillər modeli Pol Samuelson və Ronald Cons tərəfindən hazırlanıb.Sadə Rikardo modelində olduğu kimi,

bu modeldə də iqtisadiyyatın iki əmtəə istehsal etdiyi və öz əmək təklifini iki sektor arasında bölüşdürə biləcəyi ehtimal edilir. Spesifik istehsal amilləri dedikdə isə müəyyən sahə üçün xarakterik olan və sahələr arasında hərəkət edə bilməyən istehsal amilləri nəzərdə tutulur. Bu nəzəriyyəyə görə, beynəlxalq ticarətin əsasında əmtəələrin nisbi qiymətlərində olan fərqlər durur. Bu fərqlər isə ölkələrin spesifik istehsal amilləri ilə qeyri- bərabər təmin olunması nəticəsində meydana çıxır. Özü də ixrac üçün spesifik olan istehsal amilləri inkişaf edir, idxalla rəqabətdə olan sektor üçün spesifik olan amillər isə azalır. Bu nəzəriyyənin sübut edilməsində P.Samuelson və R.Cons fiziokratizm nəzəriyyəsinin nümayəndəsi J.Turqonun —azalan məhsuldarlıq qanunu‖ndan istifadə etmişlər. Bu qanuna görə, istehsala sərf olunan hər bir əlavə əmək vahidi onun əvvəlkinə nisbətən daha az artımını təmin edir. Beləliklə, spesifik istehsal amilləri modelinə görə, ölkələrin istehsal amilləri ilə fərqli təmini əmtəələrin nisbi təklifində və onların qiymətlərində fərqlərə gətirib çıxarır ki, bu da ölkələri bir-biri ilə ticarət etməyə sövq edir. Nəticədə ixrac sahələri üçün spesifik olan amillərin sahiblərinin gəlirləri artır, idxalla rəqabətdə olan sahələr üçün spesifik olan amillərin sahiblərinin gəlirləri isə aşağı düşür.

16) NAFTA nəticəsində ABŞ və Kanada Meksika ilə azad ticarətə doğru irəliləyirlər. Stolper-Samuelson teoreminə görə, bu dəyişiklik Meksikada qabiliyyətsiz əməyin real əmək haqqına necə təsir edəcək? Eləcədə ABŞ-da və Kanada? Bu, Meksikada ixtisaslı işçi qüvvəsinin real əmək haqqına necə təsir edəcək? Eləcə dəABŞ-da və Kanadada? (10 bal)

Stolper-Samuelson teoreminə görə, beynəlxalq ticarət nəticəsində qiyməti artan əmtəənin istehsalında nisbətən daha intensiv istifadə olunan amillərin qiyməti artır və əksinə, qiyməti azalan əmtənin istehsalında nisbətən daha intensiv istifadə olunan amillərin qiyməti azalır. Başqa sözlə, müdafiə siyasətindən ölkə iqtisadiyyatı bir vahid olaraq ziyan çəksə də, o, idxaləvəzedici sektor üçün bu siyasət mənfəətlidir.

ABŞ, Kanada və Meksika arasındakı NAFTA sazişi şirkətlərə istehsal proseslərinin müxtəlif elementlərini (araşdırma və inkişaf, komponentlərin istehsalı, quraşdırma, marketinq) Şimali Amerikanın müxtəlif məntəqələrində yerləşdirməyi xeyli asanlaşdırdı. Meksikada istehsal işçilərinin əməkhaqqıları xeyli aşağı olması səbəbindən komponentlərin istehsalı və quraşdırma kimi istehsal işçilərindən istifadə edən proseslərin Meksikaya köçürülməsi ABŞ şirkətlərinin marağındadır. Araşdırma və inkişaf, marketinq kimi yüksək bacarıqlı, qeyri-istehsal işçilərinə daha çox tələbatı olan proseslər, adətən, ABŞ və ya Kanadada qalır. ABŞ üçün istehsal prosesinin bu cür bölünməsi yüksək bacarıqlı işçilərə tələbatı artırır və bacarıq əsaslı texnoloji dəyişiklik prosesinə əhəmiyyətli dərəcədə bənzəyir. Bir araşdırmaya görə, ABŞ-dan Meksikaya autsorsinq prosesi qeyri-istehsal və istehsal işçilərinin arasında əməkhaqqı fərqinin artımının 21-27 faiz hissəsini izah edə bilər.

17) Miqyas effekti nəzəriyyəsini izah edin. Miqyas iqtisadiyyatı dünya ticarət modellərinə necə təsir edə bilər? Xarici və daxili iqtisadiyyatlar arasındakı fərqləri hipotetik nümunə ə sasında izah edin. (10 bal)

Əgər bir sahəyə daxilolma- lar ikiqat artarsa, həmin sahənin buraxılışı da ikiqat artır. Reallıqda isə əksər sahələr istehsalında miqyas genişləndikcə daha effektiv olması miqyas effekti (və ya artan gəlirlər) ilə xarakterizə olunur. Miqyas effekti olduqda sahəyə daxilolmaların ikiqat artımı həmin sahənin istehsalını iki dəfədən də çox artıracaq.

Sadə bir misal miqyas effektinin beynəlxalq ticarət üçün önəmini ifadə etməyə kömək edəcək. Cədvəl 7.1 fərzi bir sahədə istehsal faktoru ilə istehsal arasındakı əlaqəni göstərir. Vidcetlər (fərzi əmtəə), sadəcə, bir amil – əməkdən istifadə olun- maqla istehsal edilir; həmin cədvəl əməyin tələb olunan miqdarının istehsal olunan vidcetlərin sayından necə asılı olduğunu göstərir. Məsələn, 10 vidcetin istehsalı15 əmək-saatı tələb etsə də, 25 vidcetin istehsalına 30 əmək – saat sərf olunacaq.Miqyas effektinin mövcudluğunu əməyin 15 saatdan 30-dək- ikiqat artırılması ilə sənaye məhsulunun, əslində, 2,5 dəfə artması faktından görmək olar. Eyni qay- dada, miqyas effektinin mövcudluğu buraxılışın hər vahidi üçün istifadə olunan orta əmək miqdarına baxmaqla da təsdiq oluna bilər: əgər buraxılış sadəcə, 5 ədəd vidcetdirsə, hər vidcetin istehsalına istifadə olunan orta əmək miqdarı 2 saat olsada, 25 ədəd vidcet istehsal olunduqda orta əmək faktoru 1,2 saata qədər azalır.

Biz bu misaldan miqyas effektinin nəyə görə beynəlxalq ticarət üçün bir stimul olduğunu görmək üçün istifadə edə bilərik. İki ölkədən – ABŞ və Britaniyadan ibarət olan bir dünya fərz edin. Hər ikisi vidcetlər istehsal etmək üçün eyni texnologiyaya malikdirlər. Hər iki ölkənin ilk öncə 10 vidcet istehsal etdiyini fərz edin. Cədvələ əsasən, bu hər iki ölkədə 15 saat əmək tələb edir və beləliklə, dünyada 20 vidcet istehsal etmək üçün ümumilikdə 30 saat əmək lazımdır. İndi isə təsəvvür edin ki, biz vidcetlərin dünya istehsalını bir ölkədə, məsələn, ABŞ- da yerləşdiririk və oranın vidcet istehsalında 30 əmək-saatı istifadə etməsinə imkan yaradırıq. Tək bir ölkədə bu 30 əmək-saatı tətbiq olunmaqla 25 vidcet istehsal edilə bilər. Beləliklə, vidcet istehsalını ABŞ-da yerləşdirməklə dünya iqtisadiyyatı eyni miqdarlı əməkdən 25 faiz daha çox vidcet istehsal etmək üçün istifadə edə bilər.

Bəs ABŞ vidcet istehsal etmək üçün əlavə əməyi haradan tapır və Britaniyadakı vidcet sənayesində çalışan əmək qüvvəsinin taleyi necə olur? Bəzi əmtəələrin istehsalını genişləndirmək məqsədilə əmək əldə etmək üçün ABŞ digər əmtəələrin istehsalını azaltmalı və ya dayandırmalıdır; onda həmin əmtəələrin Britaniyada daha əvvəl istehsalı Birləşmiş Ştatlarda genişlənən sahələrdə çalışmış əməkdən istifadə edilməklə istehsal ediləcək.

Fərzi bir sənayedə faktor və istehsal əlaqəsi

İstehsalında xarici miqyas effektinin müşahidə olunduğu çoxsaylı əmtəələr təsəvvür edin və onlara 1, 2, 3 və s. kimi nömrələr verin. Miqyas effektindən bəhrələnmək üçün ölkələrin hər biri ancaq məhdud sayda əmtəələrin istehsalında ixtisaslaşmalıdırBeləliklə, məsələn, Birləşmiş Ştatlar 1, 3, 5 və s. istehsal edə, Britaniya isə 2, 4, 6 və digərlərini istehsal edə bilər. Əgər hər bir ölkə bir neçə əmtəə istehsal edirsə, onda hər bir əmtəə bir ölkənin hər şeyi istehsal etməyə çalışdığı vəziyyətdən daha böyük miqyasda istehsal edilə bilər. Nəticədə isə dünya iqtisadiyyatı hər əmtəədən daha çox istehsal edə bilər.

Bəs beynəlxalq ticarət bu mövzuya necə bağlanır? Hər ölkədəki istehlakçılar hələ də müxtəlif çeşiddə məhsul istehlak etmək istəyəcək. Sənaye 1-in Birləşmiş Ştatlarda, Sənaye 2-nin isə Britaniyada baş tutduğunu fərz edin. Bu halda amerikalı istehlakçılar Əmtəə 2-ni Britaniyadan idxal etməklə, britaniyalı istehlakçılar isə Əmtəə 1-i Birləşmiş. Ştatlardan idxal etməklə alacaqlar. Beynəlxalq ticarət önəmli rol oynayır: o hər iki ölkə üçün məhdud çeşiddə əmtəə istehsal etmək və istehlakda çeşidliliyi qurban vermədən miqyas effektinin üstünlüklərindən faydalanmaq imkanı yaradır. Əslində, 8-ci fəsildə də görəcəyimiz kimi, beynəlxalq ticarət, adətən, mümkün olan əmtəə çeşidlərinin artımına gətirib çıxarır.

Bizim misalımız daha sonra miqyas effektinin nəticəsi olaraq qarşılıqlı faydanın necə yarandığını göstərir. Hər bir ölkə hər şeyi özü istehsal etməyə çalışdığı halda ona olduğundan daha səmərəli istehsal etməsinə imkan yaradan məhdud çeşiddə məhsul istehsalı üzrə ixtisaslaşır. Bu ixtisaslaşmış iqtisadiyyatlar daha sonra bir-biri ilə ticarət edərək bütün əmtəə çeşidlərini istehlak edə bilirlər.

Təəssüf ki, bu fərzi vəziyyətdən miqyas effektinə əsaslanan aydın bir ticarətmodelinə keçmək asan deyil. Bunun səbəbi miqyas effektinin mükəmməl rəqabətdən başqa bir bazar strukturuna gətirib çıxara bilməsindədir, biz də bu cür bazar strukturunu təhlil edərkən diqqətli olmalıyıq.

18) Xarici və daxili miqyas iqtisadiyyatlarını nəzəriyyəsini izah edin. Miqyas iqtisadiyyatı dünya ticarət modellərinə necə təsir edə bilər? Xarici və daxili iqtisadiyyatlar arasındakı fərqləri hipotetik nümunə əsasında izah edin. (10 bal)

Miqyas effektinin bazar strukturu üzərindəki təsirlərini təhlil etmək üçün isə orta istehsal xərcini azaltmaq üçün necə bir istehsal artımının vacib olduğunu aydınlaşdırmaq lazımdır. Xarici miqyas effekti bir vahidə düşən xərcin hər hansı bir firmadan deyil, sənayenin həcmindən asılı olduğu halda yaranır. daxili miqyas effekti isə bir vahidə düşən xərcin sənayenin həcmindən deyil, bir fərdi firmanın böyüklüyündən asılı olduğu halda yaranır.

Xarici və daxili miqyas effektləri arasındakı fərq bir nəzəri misalda göstərilə bilər. Hər birinin 100 vidcet istehsal etdiyi, ümumilikdə 1000 vidcet istehsal edilən və 10 firmadan ibarət olan bir sənaye fərz edin. İndi isə iki vəziyyət düşünün. Birinci, sənayenin ikiqat böyüdüyünü düşünün, yəni indi o 20 firmadan ibarətdir və hər bir firma hələ də 100 vidcet istehsal edir. Sənayenin həcminin artması nəticəsində hər bir firmanın xərcinin azalması mümkündür; məsələn, daha böyük bir sənaye ixtisaslaşmış xidmətlərin və ya avadanlıqların daha səmərəli istifadə edilməsinə imkan yarada bilər. Əgər vəziyyət belədirsə, bu sənaye xarici miqyas effekti nümayiş etdirir. Yəni hər bir firmanın böyüklüyünün əvvəlki səviyyədə qalmasına baxmayaraq, firmaların səmərəliliyi, daha böyük sənayeyə malik olmaqla artmış olur. İkinci, sənayenin istehsal həcminin 1000 vidcetlə sabit qaldığını, lakin firmaların sayının yarıya endirildiyini və beləliklə, geri qalan beş firmanın 200 vidcet istehsal etdiyini düşünün. Əgər bu halda istehsal xərci azalırsa, onda burada daxili miqyas effekti var: Bir firmanın istehsalı artdıqca daha səmərəli olur.

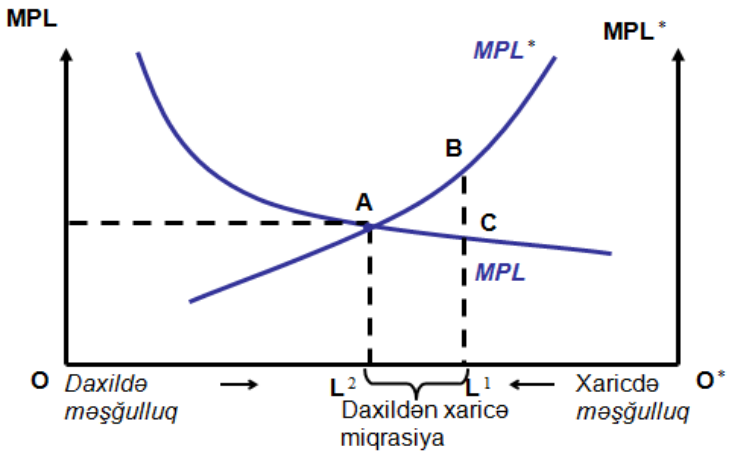
Xarici və daxili miqyas effektlərinin sənayelərin strukturu üçün müxtəlif təsirləri var. Miqyas effektinin tamamilə xarici olduğu (böyük firmalar üçün heç bir üstün- lük olmayan) bir sənaye, tipik olaraq, çox sayda kiçik firmalardan ibarət olacaq və mükəmməl rəqabət mövcud olacaq. Əksinə, daxili miqyas effekti böyük firmalara kiçik firmalar üzərində xərc üstünlüyü qazandırır və qeyri-mükəmməl rəqabətli bazar strukturuna gətirib çıxarır.

Həm xarici, həm də daxili miqyas effekti beynəlxalq ticarət üçün önəmli səbəblərdir. Bazar strukturu üzərində fərqli təsirləri olduğuna görə miqyas effektinə əsaslanan hər iki ticarət formasını eyni modeldə müzakirə etmək çətindir. Ona görə də biz bir vaxt ərzində sadəcə onlardan biri ilə davam edəcəyik. Biz bu fəsildə xarici miqyas effekti, 8-ci fəsildə isə daxili miqyas effektinə fokuslanırıq.

19) Məhsulların və istehsal amillərinin beynəlxalq hərəkətinin xalqlar arasında faktor qiymətlərinin bərabərləşməsinə necə səbəb olacağını izah edin.(10 bal)

Əməyin beynəlxalq hərəkətinin mümkün olduğu şəraitdə də işçilər əmək haqqı səviyyəsinin aşağı olduğu ölkələrdən əmək haqqı səviyyəsinin yüksək olduğu ölkələrə miqrasiya edəcəklər. Beynəlxalq miqrasiya ilə bağlı məsələləri analiz etmək üçün sadələşdirilmiş modeldə iki ölkənin əmək (hərəkətli faktor) və torpaqdan (hərəkətsiz faktor) istifadə edərək bir növ məhsul istehsal etdiyini fərz edək. Hər iki ölkə bir növ məhsul istehsal etdiyindən burada məhsul ticarətinə ehtiyac olmayacaq. Lakin daha yüksək əmək haqqı əldə edə bilmək üçün işçi qüvvəsi iki ölkə arasında hərəkət edəcək. Miqrasiyadan əvvəl, hər iki ölkədəki əmək haqqı səviyyəsindəki fərqliliklər texnoloji imkanların və torpaq resursunun həcmindəki fərqlilikdən meydana çıxacaq

Şəkil 4-12 əməyin beynəlxalq hərəkətinin səbəbləri və nəticələrini təsvir edir. Burada üfiqi ox dünya üzrə cəmi işçi qüvvəsini ifadə edir. İki marjinal məhsul əyrisi isə hər iki ölkədəki eyni məhsulun istehsalını göstərir. Lakin burada marjinal məhsulun qiymətlərə hasili təsvir edilməyib, əvəzində şaquli oxlaq real əmək haqqını göstərir. İlkin olaraq daxildə OL^1 işçi qüvvəsinin, xaricdə isə L^1O işçi qüvvəsinin olduğu fərz edilir. Hər iki ölkədə məşğulluğun, texnologiyanın, torpaq resursunun verilən səviyyəsinə görə real gəlirlər xaricdə daxildəkindən yüksək göstərilir.

Dünya üzrə əməyin bu yeni bölgüsü ilə bağlı 3 məsələ qeyd olunmalıdır:

- Hər iki ölkədə real əmək haqqıların səviyyəsində dəyişiklik baş verir, daxildə real əmək haqqının səviyyəsi yüksəlir, xaricdə isə aşağı düşür.
- Dünya üzrə məhsul istehsalı həcmində artım baş verir. Xaricdə məhsul istehsalı L_1 nöqtəsindən L_2 nöqtəsinə qədər marjinal məhsul əyrisinin altındakı sahə qədər artır. Daxildə isə məhsul istehsalı daxildəki marjinal məhsul əyrisinin altındakı sahə qədər azalır. Şəkildən göründüyü kimi xaricdə məhsul istehsalının yüksəlişi daxildəki məhsul istehsalındakı azalmadan çoxdur (şəkildəki ABC üçbucağının sahəsi qədər).
- Dünya üzrə ümumi məhsul səviyyəsindəki bu artıma baxmayaraq bəzi tərəflər bu şəraitdə itirir. Əvvəldən daxildə çalışan işçilərin əmək haqqı səviyyəsində artım, xaricdə çalışan işçilərin əmək haqqı səviyyəsində azalma baş verir. Xaricdəki torpaq sahibləri işçi qüvvəsinin artımından qazanırlar, daxildəki torpaq sahibləri işçi qüvvəsinin azalmasından itirirlər.

Əməyin beynəlxalq hərəkətinin ən yüksək səviyyəsi 19-cu əsrlərin sonu və 20-ci əsrin əvvəllərində müşahidə edilmişdir. Bu dövrdə miqrasiya bir çox ölkələrdə əhali artımının, bir çox ölkələrdə isə əhali azalmasının əsas mənbəyi idi. Qloballaşmanın bu yeni mərhələsində on milyonlarla insan daha yaxşı həyat standartı əldə etmək üçün miqrasiya etdilər. Önəmli sayda çinli Cənub-Şərqi Asiyaya və Kaliforniyaya, hindlilər Afrikaya və Karib ölkələrinə, yaponlar Braziliyaya köç etdilər. Ancaq həmin dövrdə Skandinaviya, İrlandiya, İtaliya, Şərqi Avropa ölkələrindən zəngin torpaq resurslarının və yüksək əmək haqqıların olduğu ABŞ, Kanada, Avstraliya və Argentinaya olan köç xüsusi qeyd edilməlidir.

Mövzu-5

20) Proteksionizm siyasətinin mahiyyətini izah edin. Proteksionizmin lehinə və əleyhinə olan arqumentləri sadalayın. (5 bal)

Proteksionizm siyasəti zamanı ticarət siyasətinin tarif və qeyri-tarif vasitələrindən istifadə etməklə daxili bazarın xarici rəqabətdən müdafiəsi siyasəti həyata keçirilir. Dünya ölkələrinin həyata keçirdikləri xarici ticarət siyasətinin müasir inkişaf mərhələsində bir-birinə zidd olan, eyni zamanda bir-biri ilə qarşılıqlı əlaqədə olan iki meyl – proteksionizm və liberallaşdırma meylləri mövcuddur. Azad ticarəti müdafiə edənlərin fikirləri beynəlxalq əmək bölgüsünün verdiyi mənfəətlərə əsaslanır. Belə ki, bazar mexanizminin sərbəst şəkildə fəaliyyəti optimal resurs bölgüsünü təmin edər və dünya istehsalını maksimumlaşdırmaqla bütün ölkəlrin bundan faydalanmasına imkan verər. Onların fikrincə, proteksionizm rəqabəti

məhdudlaşdırmaqla və istehsalda ayrı-seçkilik tətbiq etməklə resursların səmərəli bölgüsünü pozur, sahibkarların işgüzar aktivliyini azaldır. Buna həmçinin müdafiə ediləcək sahələrin seçimi zamanı çox zaman iqtisadi amillərə deyil, bir qrup adamın mənfəətinə əsaslanması da səbəb olur. Azad ticarət tərəfdarlarına görə,proteksionizm inhisara yol açır, iri firmalar kiçik təsərrüfat subyektlərini bazardan sıxışdırıb çıxararaq və ya da özlərinə birləşdirərək inhisar mövqeyi əldə edilər. Xarici ticarətdə proteksionizmi müdafiə edənlər proteksionizmin milli təhlükəsizlik, iqtisadi artım, strateji ticarət siyasətlərinin həyata keçirilməsi, dempinqin önlənməsi üçün zəruri olduğunu bildirirlər. Digər səbəblər kimi isə onlar ölkədə məşğulluğun səviyyəsinin yüksəldilməsi, ticarət şəraitinin yaxşılaşdırılması və xarici bazarlarda rəqabət qabiliyyətinin artırılmasını göstərirlər .

21) Ticarət siyasətinin növləri: liberal və proteksionist ticarət siyasətlərini fərqləndirin. (5 bal)

Xarici ticarət siyasəti anlayışı altında dövlətin müxtəlif vasitələrdən istifadə etməklə digər ölkələrlə ticarət münasibətlərinə məqsədyönlü təsiri başa düşülür. Xarici ticarət siyasəti dövlətin ümumi iqtisadi siyasətinin vacib tərkib hissəsidir. Təsərrüfat inkişafının daxili aspektləri ilə sıx əlaqədə olduğundan xarici ticarət siyasətinin əsas vəzifəsi ölkənin daxili istehsalının genişləndirilməsi və milli sərvətin artırılması üçün əlverişli xarici iqtisadi şəraitin formalaşdırılmasıdır. Ölkənin beynəlxalq ticarətə müdaxilə etməsinin həcmindən asılı olaraq azad ticarət siyasəti və proteksionist ticarət siyasəti fərqləndirilir. Azad ticarət siyasəti zamanı dövlət xarici ticarətə minimum müdaxilə siyasəti yeridir və xarici ticarət azad bazar qüvvələri, tələb və təklif əsasında inkişaf edir. Proteksionizm siyasəti zamanı isə ticarət siyasətinin tarif və qeyri-tarif vasitələrindən istifadə etməklə daxili bazarın xarici rəqabətdən müdafiəsi siyasəti həyata keçirilir. Dünya ölkələrinin həyata keçirdikləri xarici ticarət siyasətinin müasir inkişaf mərhələsində bir-birinə zidd olan, eyni zamanda bir-biri ilə qarşılıqlı əlaqədə olan iki meyl – proteksionizm və liberallaşdrıma meylləri mövcuddur. Artıq bir neçə əsrdir ki, iqtisadçılar və siyasətçilər arasında bu iki meylin hansının – milli sənayenin inkişafına şərait yaradan proteksionizmin, yoxsa milli istehsal xərclərini beynəlxalq istehsal xərcləri ilə əlaqələndirməyə imkan verən azad ticarətin yaxşı olduğu barədə mübahisə davam edir. 1950-1960-cı illərdə beynəlxalq iqtisadiyyat üçün proteksionizmdən imtina və xarici ticarətin liberallaşdırılmasına yönəlmə xarakterik olub. 1970-ci illərin əvvəllərindən isə əks meyl müşahidə olunmağa başlanıb. İnkişaf edən beynəlxalq ticari-iqtisadi və maliyyə əlaqələri real olaraq proteksionizmin məhdudlaşdırılmasını tələb edir. Lakin böhran halları zamanı dünya təsərrüfatının bu və ya digər iştirakçısının zəifləməsi həmin ölkənin ticarətin liberallaşdırılması kursundan müəyyən müddətə geri çəkilməyə məcbur edir.Hazırda beynəlxalq ticarətin liberallaşdırılması meyli daha güclü olsa da proteksionizmə qayıtma halları da tez-tez müşahidə edilir. Azad ticarət tərəfdarlarına görə,

proteksionizm inhisara yol açır, iri firmalar kiçik təsərrüfat subyektlərini bazardan sıxışdırıb çıxararaq və ya da özlərinə birləşdirərək inhisar mövqeyi əldə edilər.

Proteksionizmi müdafiə edənlər proteksionizmin milli təhlükəsizlik, iqtisadi artım, strateji ticarət siyasətlərinin həyata keçirilməsi, dempinqin önlənməsi üçün zəruri olduğunu bildirirlər. Digər səbəblər kimi isə onlar ölkədə məşğulluğun səviyyəsinin yüksəldilməsi, ticarət şəraitinin yaxşılaşdırılması və xarici bazarlarda rəqabət qabiliyyətinin artırılmasını göstərirlər.

22) Xarici ticarət siyasətinin mahiyyəti, məqsədləri və əsas formaları barədə yazın(5 bal)
Xarici ticarət siyasəti anlayışı altında dövlətin müxtəlif vasitələrdən istifadə etməklə digər ölkələrlə ticarət münasibətlərinə məqsədyönlü təsiri başa düşülür. Xarici ticarət siyasəti dövlətin ümumi iqtisadi siyasətinin vacib tərkib hissəsidir. Təsərrüfat inkişafının daxili aspektləri ilə sıx əlaqədə olduğundan xarici ticarət siyasətinin əsas vəzifəsi ölkənin daxili istehsalının genişləndirilməsi və milli sərvətin artırılması üçün əlverişli xarici iqtisadi şəraitin formalaşdırılmasıdır. Ölkənin beynəlxalq ticarətə müdaxilə etməsinin həcmindən asılı olaraq azad ticarət siyasəti və proteksionist ticarət siyasəti fərqləndirilir. Azad ticarət siyasəti zamanı dövlət xarici ticarətə minimum müdaxilə siyasəti yeridir və xarici ticarət azad bazar qüvvələri, tələb və təklif əsasında inkişaf edir. Proteksionizm siyasəti zamanı isə ticarət siyasətinin tarif və qeyri-tarif vasitələrindən istifadə etməklə daxili bazarın xarici rəqabətdən müdafiəsi siyasəti həyata keçirilir. Proteksionizm nəzəriyyəsinin ən ümumiləşdirilmiş təsviri avstraliya alimi Maks Kordenin adı ilə bağlıdır. O özünün —Proteksionizm nəzəriyyəsi adlı kitabında göstərirdi ki, xarici ticarətin dövlət tənzimlənməsi birtərəfli, ikitərəfli və çoxtərəfli ola bilər. Birtərəfli tənzimlənmə dedikdə ölkənin dövlət tənzimlənməsi vasitələrindən birtərəfli qaydada, ticarət partnyorları ilə razılaşdırmadan və ya məsləhətləşmələr aparmadan istifadə etməsi başa düşülür. Adətən birtərəfli tədbirlər digər ölkələrin analoji addımlarına qarşı atılır və ticarət partnyorları arasında siyasi gərginliyin yaranmasına səbəb olur. İkitərəfli tənzimlənmə zamanı ticarət siyasəti tədbirləri ticarət partnyorları olan ölkələr arasında razılaşdırılır. Çoxtərəfli tənzimlənmə zamanı isə ticarət siyasəti çoxtərəfli sazişlər əsasında razılaşdırılır və tənzimlənir. Ölkənin bu və ya digər xarici ticarət siyasətlərini seçməkdə müəyyən məqsədləri olur ki, onları da ümumi şəkildə aşağıdakı kimi formalaşdırmaq olar:
1.Xarici rəqabətdən müdafiə. Ölkələr xarici istehsalçılarla rəqabət qabiliyyətində olmayan yerli sənayeləri müdafiə üçün idxalı məhdudlaşdıra bilərlər.
2.İqtisadi artımın təmin edilməsi. Ölkələr xarici ticarət siyasətindən iqtisadi artımın bir vasitəsi kimi istifadə etməyə çalışırlar.
3. Bazar çatışmazlıqlarının aradan qaldırılması. Xarici ticarət daxili bazarın

strukturunun təkmilləşdirilməsi üçün geniş şəkildə istifadə edilir.
4. Daxili iqtisadi sabitliyin təmin edilməsi. Xarici ticarət siyasəti işsizlik və inflyasiya kimi mənfi meyllərin aradan qaldırılması üçün istifadə olunur.
5. Dövlət büdcəsinin gəlirlə təmin edilməsi. Bəzən idxala və ixraca tətbiq edilən çoxsaylı vergilər dövlət büdcəsinin gəlirlər hissəsində əhəmiyyətli paya malik olur.
6. Xarici bazarlarda inhisar mövqeyinin təmin edilməsi. Bəzən xarici ticarət siyasətinin məqsədi dünya bazarlarında inhisar mövqe əldə etmək olur.
7. Sosial və siyasi səbəblər. Xarici ticarət siyasətindən ətraf mühitin qorunması,ölkə əhalisinin sağlamlığının və ümumilkdə genefondun müdafiəsi vasitəsi kimi istifadə edilə bilər.
8. Xarici siyasət məqsədləri. Xarici ticarət siyasəti ümumilikdə xarici siyasətin tərkib hissəsi olmaqla birbaşa olaraq onun da məqsədlərinə xidmət edə bilər.

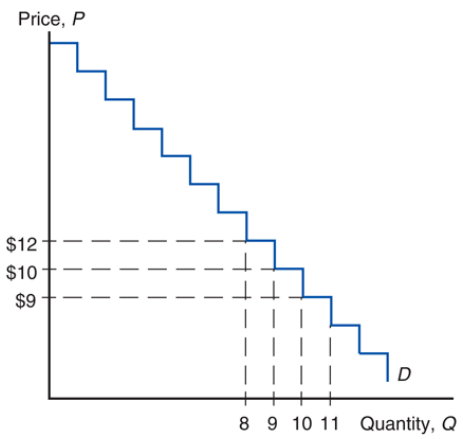
23) Tarifin rifaha təsirləri: istehlak artıqlığı və istehsalçının artıqlığı. Qrafiklərlə cavab verməyə kömək edin. (10 bal)

Demək olar 70 ildir ki, beynəlxalq ticarət siyasəti Tariflər və Ticarət üzrə Baş Saziş (GATT) kimi tanınan beynəlxalq razılaşma ilə tənzimlənir. Tarif idxal edilən məhsullara tətbiq edilən vergi növüdür. Məsələn, A ölkəsi B ölkəsindən idxal etdiyi X məhsul növü üçün idxal tarifi tətbiq edir. Yəni, məhsul əvvəl ölkəyə daxil olduğu qiymətdən daha baha qiymətə daxil olur. Hökumətlrin idxal məhsullarına tariff tətbiq etməsində əsas hədəf daxili bazarı xarici rəqabətdən qorumaq və yerli şirkətləri istehsala təşviq etməkdir.

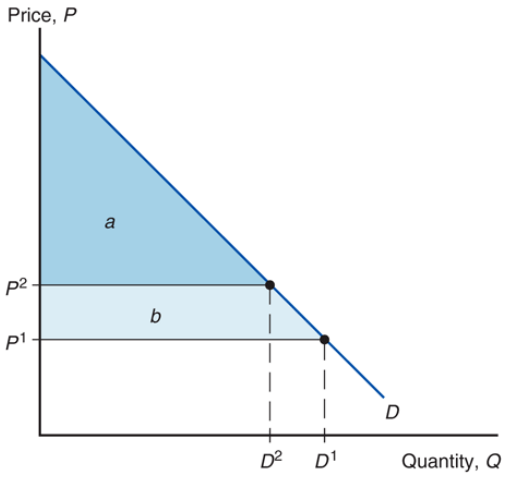
İstehlak artıqlığı satışdan əldə qazancları ölçür (maksimum qiymət üçün həvəsli olduğu rəqəmdən əldə etdiyi).

-Qiymət qalxdığı zaman, tələb olunan kəmiyyət istehlak artıqlığı kimi aşağı düşməyə başlayır.

Tələb əyrisindən istehlak artığı

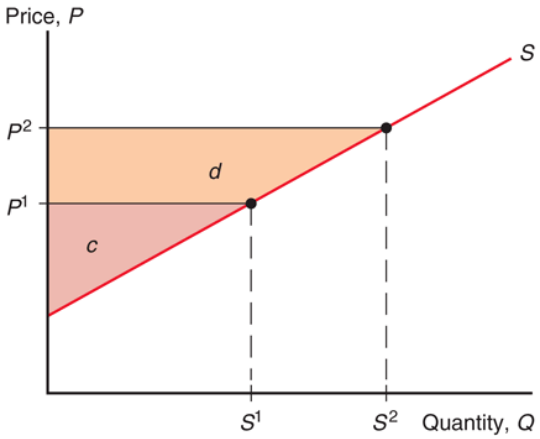

İstehlak artığının həndəsəsi

İstehsal artıqlığı istehsalçıların satışdan əldə etdiyi gəlirlər (minimum qiymətdə istəkli olan satış)

-Qiymət qalxdığı zaman, təklif olunan kəmiyyət istehlak artıqlığı kimi aşağı düşməyə başlayır.

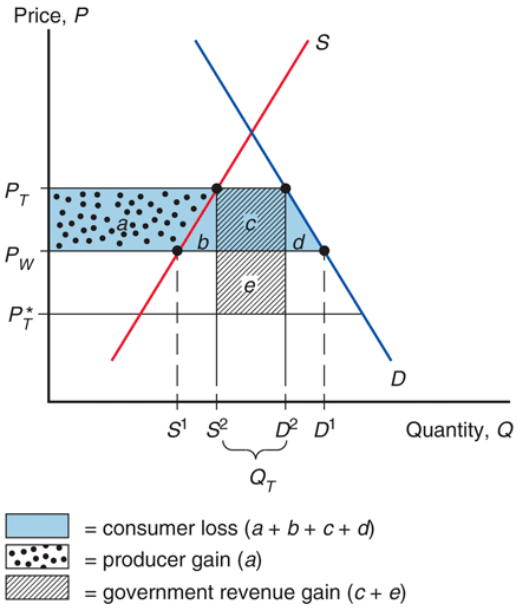

İstehsal artığının həndəsəsi

Tarif idxal edən ölkədə qiymətləri qaldırır :

- Istehlak artıqlığı aşağı düşür
- Istehsal artıqlığı artır
- Dövlətin tariflərdən topladığı gəlir tarif dərəcəsi ilə idxalın kəmiyyətinə bərabərdir .

Tarifin istehlak edən ölkə üçün qiymət və faydaları

İdxal və ixrac edən böyük ölkələr üçün hansı ki dünya qiymətlərinə təsir edir tariflərin zənginlik effektləri ikimənalıdır. Üçbucaqlar b və d effektiv itkini göstərir. Düzbucaq e isə ticarətdən əldə olunan gəlirləri göstərir. Dövlət gəlirlərinin hissəsi (düzbucaq e) ticarətdən qazancları təqdim edir, və (düzbucaqc) istehlak artıqlığındakı azalmanı göstərir.Hökumət istehlakçıların və xaricilərin xərclərindən qazanır.Əgər ticarətdən olan gəlirlər effektiv itkiləri üztələyərsə, milli rifah tariflərin altında artacaq, (xarici ölkələrin xərcləri)

24) Tariflərin eskalasiyası nədir? Niyə bir çox ölkədə mövcuddur? İdxalın artması işini itirənlərə əlavə dəstək təklif edən hökumət siyasətinin tərəfdarısınızmı və ya ona qarşısınızmı? Niyə?(10 bal)

Tarif eskalasiyasıdedikdə əmtəələrin emal səviyyəsi artdıqca onlara tətbiq edilən gömrük vergiqoymasının səviyyəsinin artımı başa düşülür. Xammaldan hazır məhsula tərəf hərəkət etdikcə rüsum dərəcələri nə qədər çox yüksəlirsə hazır məhsul istehsalçılarının xarici rəqabətdən müdafiə səviyyəsi bir o qədər yüksək olur. Tarif eskalasiyası inkişaf etmiş ölkələr tərəfindən tətbiq edilir. Bir çox ölkədə olmasının səbəbi odur ki, həmin inkişaf etmiş dövlətlər inkişaf etməkdə olan ölkələrdə xammal istehsalını stimullaşdırır və onların texnoloji geriliyini gücləndirməsə də, ən azı həminki səviyyədə saxlayır. Bu o səbəbdən baş verir ki, inkişaf etməkdə olan ölkələr inkişaf etmiş ölkələrin bazarına real olaraq ancaq rüsum dərəcəsi minimal olan xammal məhsulu ilə daxil ola bilərlər.

Qeyd edilmələdir ki, inkişaf etmiş ölkələr tərəfindən tətbiq edilən tarif eskalasiyası inkişaf etməkdə olan ölkələrdə xammal istehsalını stimullaşdırır və onların texnoloji geriliyini gücləndirməsə də, ən azı həminki səviyyədə saxlayır. Bu o səbəbdən baş verir ki, inkişaf etməkdə olan ölkələr inkişaf etmiş ölkələrin bazarına real olaraq ancaq rüsum dərəcəsi minimal olan xammal məhsulu ilə daxil ola bilərlər. Hazır məhsul bazarı isə əhəmiyyətli tarif eskalasiyası səbəbindən praktiki olaraq inkişaf etməkdə olan ölkələrin üzünə bağlıdır.

Əmtəəyə tətbiq edilən gömrük vergilərinin mümkün təsirləri dar və geniş, başqa sözlə mikro və makro baxımdan təhlil edilə bilər. Birinci halda yalnız həmin sahə üzrə, ikincidə isə ümumilikdə iqtisadiyyat üzrə təsirlər nəzərdə tutulur.

Hər hansı bir əmtəəyə gömrük vergisinin tətbiq edilməsi həmin əmtəənin daxili qiymətinin artmasına gətirib çıxarır. Daxili qiymətlərin artması isə əmtəənin yerli istehsalının genişlənməsinə, istehlakının azalmasına və milli gəlirin müvafiq sənayelərdə çalışan istehlakçılara doğru yenidən bölgüsünə səbəb olur. Bundan başqa, vergilər əmtəə idxalını sıfıra endirənə qədər dövlət büdcəsinə gəlir daxil olması təmin edilir Bir çox ölkələrin tarfilərinin strukturu hazır məhsulun milli istehsalçılarını qorusa da xammal və yarımfabrikat idxalına elə də maneçilik törətmir. Buna tarif eskalasiyasının köməyi ilə nail olunur. Tarif eskalasiyası dedikdə əmtəələrin emal səviyyəsi artdıqca onlara tətbiq edilən gömrük vergiqoymasının səviyyəsinin artımı başa düşülür. Xammaldan hazır məhsula tərəf hərəkət etdikcə rüsum dərəcələri nə qədər çox yüksəlirsə hazır məhsul istehsalçılarının xarici rəqabətdən müdafiə səviyyəsi bir o qədər yüksək olur.Qeyd edilmələdir ki, inkişaf etmiş ölkələr tərəfindən tətbiq edilən tarif eskalasiyası inkişaf etməkdə olan ölkələrdə xammal istehsalını stimullaşdırır və onların texnoloji geriliyini gücləndirməsə də, ən azı həminki səviyyədə saxlayır. Bu o səbəbdən baş verir ki, inkişaf etməkdə olan ölkələr inkişaf etmiş ölkələrin bazarına real olaraq ancaq rüsum dərəcəsi minimal olan xammal məhsulu ilə daxil ola bilərlər. Hazır məhsul bazarı isə əhəmiyyətli tarif eskalasiyası səbəbindən praktiki olaraq inkişaf etməkdə olan ölkələrin üzünə bağlıdır

İdxalın artması işini itirənlərə əlavə dəstək təklif edən hökumət siyasətinin tərəfdarıyam. Çünki hökumət öz iqtisadi vəziyyətini düşündüyü qədər ,əhalisinin rifahını düşünməlidir , işini itirənlərə dəstək olmalıdır.

25) Regional ticarət razılaşmasının təsirləri (Statik Effektlər və Dinamik Effektlər) barədə müzakirə aparın. (10 bal)

İnteqrasiya iqtisadiyyatda iki növ təsirin meydana gəlməsinə gətirib çıxarır - statik və dinamik. Bu qənaətə kanadalı alim D.Vayner gəlib. Ölkələr arasındakı ticarəti onların gömrük birliyinin yaranması ilə və yaranandan sonra müqayisə edib. Alimin sözlərinə görə, statik təsirlərə gömrük ittifaqının yaradılmasından dərhal sonra peyda olan iqtisadi nəticələr daxildir. Bunlar gömrük və sərhəd orqanlarının saxlanılması üçün inzibati xərclərin azaldılması, ticarətin yaradılmasının təsiri və ticarətin rədd edilməsi effektidir.

Ticarətin yaradılmasının effekti ondan ibarətdir ki, Gömrük İttifaqının yaranmasından və idxal rüsumlarının ləğvindən sonra həmkarlar ittifaqı ölkələrindən gələn xarici mallar yerli maldan ucuzlaşdıqda, istehlakçı isə daxili malların əvəzinə idxal malları alanda vəziyyət yarana bilər. Malların idxal axını yaranır və buna görə də

inteqrasiya assosiasiyasının resurslarından daha səmərəli istifadə olunur.

Ticarəti rədd etməyin təsiri ticarətin yaradılmasının əks təsiridir. Gömrük İttifaqına daxil olmayan ölkələr istehsal amillərindən daha səmərəli istifadə edə bilərlər. Malların qiyməti inteqrasiya assosiasiyası ölkələrinin oxşar məhsulunun qiymətindən aşağı olacaq. Birliyin yaranması ilə istehlakçılar bu gəlirli məhsulu onlar üçün aldılar. Lakin birlik daxilində idxal rüsumunun ləğv edilməsi və vahid xarici ticarət tarifinin təsis edilməsindən sonra assosiasiya çərçivəsində istehsal olunan malları almaq rentabelli olur. Yerli istehlakçıların bu mallara yenidən müraciət etməsi üçüncü ölkələrdən idxal axınının yox olmasına gətirib çıxaracaq.

İnteqrasiyanın çoxsaylı tədqiqatları göstərir ki, əksər hallarda ticarəti rədd etməyin təsiri baş verir, lakin bu, ticarətin yaradılmasının təsiri ilə üst-üstə gəlir.

Dinamik effektlər – inteqrasiyadan sonra ortaya çıxan iqtisadi nəticələrdir. Bu, inkişafın sonrakı mərhələlərində baş verir. Bu, məsələn, assosiasiya ölkələrinin istehsalçılarının rəqabəti qiymət artımının məhdudlaşmasına, malların keyfiyyətinin yüksəldilməsinə, yeni texnologiyaların yaradılmasına və tətbiqinə gətirib çıxarır.

nteqrasiyanın şübhəsiz faydaları sırasına xarici investisiyaların axını, assosiasiyanın texnologiyalara və resurslara çıxış imkanları, kapasit bazarının formalaşması, mürəkkəb sosial problemlərin birgə həlli, rəqabətdən müdafiə, elmi-texniki tərəqqinin sürətləndirilməsi və iqtisadi inkişaf daxildir.

Lakin iqtisadi inteqrasiyanın mənfi nəticələri də mövcuddur. Onlar bu şəkildə açıq-aşkar görünürlər:

1) daha güclü tərəfdaşların xeyrinə qrup daxilində resursların yenidən bölüşdürülməsi;

2) iştirakçı ölkələrin TNC-lərinin oliqopolist sui-qəsdinin mümkünlüyü, bu da qiymətlərin yüksək olmasına gətirib çıxarır;

3) onun konsentrasiyasının yüksək səviyyəsində istehsalın miqyasının artmasından itkilərin təsirinin təsiri.

26) Siz Pugeliya hökumətinin məsləhətçisisiniz. İndiyədək Pugeliyadakı hökumət siyasəti Pugeliyaya idxalı ciddi şəkildə məhdudlaşdırmaq olub, nəticədə Pugeliya ixracının aşağı səviyyəsi də olub. Hökumət daha çox sərbəst ticarətə keçid siyasətini nəzərdən keçirir. Pugeliya hökumətinə siyasətin daha azad ticarətə keçidinin Pugeliya üçün nə üçün arzuolunan olması ilə bağlı təklif edə biləcəyiniz ən güclü 3 arqument hansılardır? Pugeliadakı hansı qruplar daha azad ticarətə doğru siyasət dəyişikliyinin tərəfdarları olacaq? Hansı qruplar rəqib olacaq? (20 bal)

Sərbəst ticarətə dəstəyin əsas mənbəyi istehsal və istehlakın səmərəliliyin ə müsbət təsirlərdir. İqtisadiyyat autarkiyadan azad ticarətə keçdikdə, hər bir ticarət modelində məcmu istehsal və istehlak səmərəliliyind ə yaxşılaşma müşahidə olunur. Bu, milli rifahın yüks əldiyini söyl əməyə bərabərdir. Bu nəticə Rikardian modelində, hərəkətsiz amil modelində, spesifik amil modelində, Hekşer-Ohlin modelind ə, sadə miqyaslı iqtisadiyyat modelind ə və inhisarçı rəqabət modelind ə nümayiş etdirilmişdir. Nəticə həm də ölkələr arasında tələb fərqi olduqda göstərilə bilər. Bu modell ərin h ər biri göst ərir ki, azad ticarət n əticəsində ölkənin daha çox milli hasilat və istehlakda daha üstün seçim imkanları ola bilər.

Arqumentl ərə gəldikdə 1ci arqument: İqtisadi artımın artması

Azad ticarət müqavilələri şirkətlər üçün mallarını satmaq üçün daha böyük bazarlar yaradır. Bu o deməkdir ki, bir ölkənin sərhədləri daxilində lazım olan hər şeyi istehsal etmək əvəzinə, ölkələr üstün olduqları şeylərin istehsalı üzrə ixtisaslaşa bilər və bunun əvəzinə istehsal etmək onlara çox baha başa gələn başqa şeyləri idxal edə bilər. Beləliklə, məhsuldarlıq artır və ticarət edən ölkələrin iqtisadiyyatları böyüyür. Vahid bazar olmadan bütün Aİ-nin ÜDM-nin 8,7% aşağı olacağı təxmin edilirdi .

2. Birbaşa xarici investisiyalar yeni iş yerləri yaradır

Sərbəst ticarət zonaları birbaşa xarici investisiyaları stimullaşdırır, yəni investor/biznes tərəfindən fərqli ölkədə/iqtisadiyyatda fəaliyyət göstərən müəssisəyə uzunmüddətli investisiya qoyuluşu deməkdir. Bunun alıcı ölkə üçün bir sıra üstünlükləri var, çünki investisiya çox vaxt həm birbaşa, həm də dolayı yolla iş yerlərinin yaradılmasına gətirib çıxarır. Məsələn, Avropa Vahid Bazarına qoşulan on Mərkəzi və Şərqi Avropa ölkəsi maliyyə böhranı başlayana qədər məşğulluqda illik 1,5% güclü artım yaşadı.

3. İstehlakçılar üçün aşağı qiymətlər

Azad ticarət o deməkdir ki, qlobal rəqabət yerli bazara daxil ola bilər ki, bu da istehlakçılar üçün rəflərdə daha çox seçimə və bir çox hallarda qiymətlərin aşağı düşməsinə səbəb olur. Ticarət maneələri mövcud olduqda, xarici təchizatçılar üçün mallarını yerli bazarda satmaq çətindir, çünki onlara yerli rəqabətdən qat-qat yüksək vergi tutulur. Lakin maneələr aradan qaldırıldıqda, xarici təchizatçılar yerli təchizatçılara oxşar şərtlərlə mal sata bilərlər ki, bu da bazarda müştərilər üçün rəqabəti artırır və qiymətlərin aşağı düşməsinə səbəb olur. Bəzən xarici şirkətlər yerli şirkətlərdən qat-qat aşağı qiymətə mal istehsal edə bilirlər ki, bu da o deməkdir ki, indi istehlakçılar daha ucuz almaq imkanlarına malikdirlər.

İtirən və qazanan tərəflərə gəldikdə isə: Sərbəst ticarətlə bağlı əsaslı tənqid gəlir bölgüsü məsələsini ehtiva edir. Əksər ticarət modelləri məcmu iqtisadi səmərəliliyin azad ticarətlə yüksəldildiyini təklif etsə də, eyni modellər iqtisadiyyatdakı hər bir fərdin faydaları paylaşacağını göstərmir. Həqiqətən də, əksər ticarət modelləri nümayiş etdirir ki, azad ticarətə doğru hərəkət iqtisadiyyat daxilində fərdlər arasında gəlirin yenidən bölüşdürülməsinə səbəb olacaq. Başqa sözlə, bəzi fərdlər azad ticarətdən qazanacaq, digərləri isə itirəcək. Bu, hərəkətsiz faktor modelində, spesifik faktor modelində, Heckscher-Ohlin modelində və ticarətin liberallaşdırılmasının qismən tarazlıq təhlilində göründü. Azad ticarətdən uduzacaq olanlar proteksionizmdən qazanan eyni qruplardır. Keçmiş proteksionist hərəkətlər iqtisadiyyatda müəyyən seçilmiş qruplara fayda gətirən hökumət siyasətlərinin həyata keçirilməsini təmsil edir. Ticarətin liberallaşması baş verdikdə, bəzi fərdlərin uduzduğunu söyləməkdənsə, bəlkə də həmin qruplar üçün xüsusi üstünlüklərin aradan qaldırıldığını iddia etmək daha doğru olar. Digər tərəfdən, azad ticarətdən faydalanan qruplar əvvəlki proteksionizm rejimi zamanı zərər çəkənlərlə eynidir. Beləliklə, onların ticarətdən qazancları əvvəlki itkilərin aradan qaldırılması kimi şərh edilə bilər. Bundan başqa, əvvəlki proteksionist hərəkətlərin uzunmüddətli olması ehtimalı olduğundan, hətta müdafiədən uduzanların (sərbəst ticarətdən qazanacaqları) keçmiş itkilərinin cəminə görə kompensasiya almağa layiq olduqlarını iddia etmək olar. Bu o demək olardı ki, azad ticarətə keçdikdən sonra ticarətdə qazananlardan itirənlərə deyil, ticarətdə uduzanlardan qaliblərə yenidən bölüşdürmə aparılmalıdır. Yalnız bu yolla keçmişin xətalarını kompensasiya etmək olar.

Mövzu-6

27) Xarici ticarət siyasətində tarif və qeyri-tarif metodlarını qruplaşdıraraq onları izah edin. (5 bal)

Xarici ticarət siyasətini həyata keçirərkən əsas istifadə olunan vasitələr tarif vasitələridir. Tarif idxal edilən məhsullara tətbiq edilən vergi növüdür. Məsələn, A ölkəsi B ölkəsindən idxal etdiyi X məhsul növü üçün idxal tarifi tətbiq edir. Yəni, məhsul əvvəl ölkəyə daxil olduğu qiymətdən daha baha qiymətə daxil olur. Hökumətlərin idxal məhsullarına tariff tətbiq etməsində əsas hədəf daxili bazarı xarici rəqabətdən qorumaq və yerli şirkətləri istehsala təşviq etməkdir. Tariflərin 2 əsas

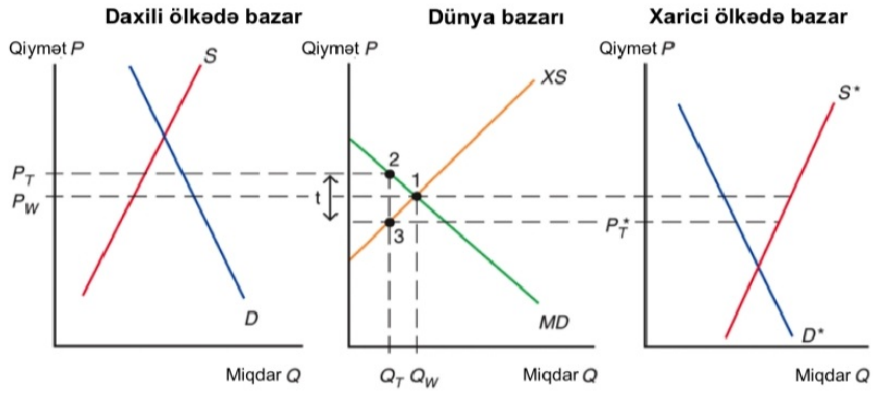
növü var.: • Spesifik tarif idxal olunan hər məhsulun bir miqdarına tətbiq olunan vergilərdir. – Məsələn, hər barel neft üçün 3 manat. • Advalor tarif malların gömrük dəyərinə görə faizlə hesablanan vergi növüdür. – Məsələn, idxal olunan məhsuldan 15% vergi tutulmasını misal göstərə bilərik, yəni dəyəri 1000 manat olan məhsula 150 manat vergi. Gömrük rüsumu gömrük orqanları tərəfindən əmtəənin idxalı və ixracı zamanı tutulan və idxalın və ixracın əsas şərtlərindən biri sayılan məcburi ödəmədir. Gömrük rüsumları üç əsas funksiyanı yerinə yetirir: fiskal funksiya; bu funksiya həm idxal, həm də ixrac rüsumlarına aidiir, çünki onlar dövlət büdcəsinin gəlir maddələrindən biri kim çıxış edirlər; proteksionist (müdafiə) funksiya; bu funksiya idxal rüsumlarına aiddir, çünki onların köməyi ilə dövlət yerli istehsalçıları arzuolunmaz xarici rəqabətdən qoruyur; balanslaşdırma funksiyası; bu funksiya ixrac rüsumlarına aiddir, çünki onların köməyi ilə daxili qiymətləri bu və ya digər səbəbdən dünya qiymətlərindən aşağı olan əmtəələrin ixracının qarşısı alınır.
Gömrük rüsumlarının növləri
Tutulma üsuluna görə Spesifik Advalor Kombinə edilmiş
Obyektinə görə. Idxal Ixrac Tranzit
Xarakterinə görə. Mövsümi Antidempinq Kompensasiya
Mənbəsinə görə. Avtonom Konvensiya Preferensial
Dərəcə tipinə görə. Daimi Dəyişkən -
Hesablama üsuluna . Nominal Effektiv

Beynəlxalq ticarətin dövlət tənzimlənməsinin tarif metodları ilə yanaşı, hökumətlər qeyri-tarif metodlarından – kəmiyyət, gizli və maliyyə vasitələrindən də geniş surətdə istifadə edirlər. Qeyri-tarif metodlarının əksəriyyətini tariflərdən fərqli olaraq kəmiyyət baxımından ölçmək çətin olduğundan, onları statistikada əks etdirmək mürəkkəb məsələdir. Qeyri-tarif metodlarının məhz bu xüsusiyyəti ticarət siyasətinin müəyyən edilmiş məqsədlərinə çatmaq üçün ölkələri onlardan istifadə etməyə sövq edir. Qeyri-tarif metodlarının ölçülməsi üçün adətən aşağıdakı indekslərdən biri istifadə edilir: Tezlik indeksi. Bu indeks özündə qeyri-tarif məhdudiyyətləri tətbiq edilən tarif mövqelərinin payını əks etdirir. Adətən qeyri-tarif məhdudiyyətlərinin səviyyəsini müəyyən etmək üçün istifadə edilir. . Ticarətin örtülməsi indeksi. Qeyri-tarif məhdudiyyətləri tətbiq edilən ixrac və idxalın dəyər payını göstərir. Bu indeksin zəif cəhəti onun daha intensiv istifadə edilən qeyri-tarif maneələrinin təsirini nəzərə almamasından ibarətdir. Qiymətlərə təsir indeksi. Idxalı və ya ixracı qeyri-tarif məhdudiyyətinə məruz qalan əmtənin dünya qiymətləri ilə daxili qiymətləri arasında nisbəti əks etdirir. Bu indeksin zəif cəhəti ondan ibarətdir ki, əmtəənin daxili qiymətləri ilə dünya qiymətləri arasında fərqin heç də hamısı bütünlüklə qeyri-tarif məhdudiyyətlərindən asılı deyildir Qeyri-tarif metodlarının ən geniş yayılmış növü kəmiyyət məhdudiyyətləridir. Kəmiyyət məhdudiyyəti dedikdə ixracına və idxalına icazə verilən əmtəələrin nomenklaturasını və kəmiyyətini müəyyən edənqeyri-tarif

inzibati forması nəzərdə tutulur. Kəmiyyət məhdudiyyətlərinin ən geniş yayılmış forması kvota hesab edilir. Kvota dedikdə əmtəənin ixracını və ya idxalını müəyyən müddət ərzində müəyyən edilmiş kəmiyyət və ya məbləğ həddində məhdudlaşdıran kəmiyyət qeyr-tarif vasitəsi başa düşülür. Öz fəaliyyət istiqamətinə görə kvotalar ixrac və idxal kvotalarına bölünürlər. İxrac kvotaları ya müəyyən əmtəə üzrə ümumi ixracda hər bir ölkənin payını müəyyən edən beynəlxalq sazişlərə uyğun olaraq tətbiq edilir. İdxal kvotaları milli hökumətlər tərəfindən yerli istehsalçıları müdafiə etmək, ticarət balansının tarazlığına nail olmaq, daxili bazarda tələb və təklifi tənzimləmək, həmçinin digər ölkələrin ayrı-seçkilik tədbirlərinə cavab məqsədilə tətbiq edilir. Xarici iqtisadi fəaliyyətin tənzimlənməsinin dogər növü olan lisenziyalaşdırma kvotalaşdırma ilə sıx əlaqədədir. Lisenziyalaşdırma dedikdə xarici iqtisadi fəaliyyətin dövlət orqanları tərəfindən müyyən müddətə verilən və müəyyən edilmiş kəmiyyətlərdə əmtəə ixracına və ya idxalını nəzərdə tutan icazələr vasitəsilə tənzimlənməsi nəzərdə tutulur.

28) Xarici ticarət siyasətinin tarif alətlərinin təsirlərini qrafik təsvirdən istifadə edərək izah edin. (5 bal)

Makrosəviyyədə BİM dünya təsərrüfatında milli iqtisadiyyatların əlaqələrinin forma və üsullarıdır: xarici ticarət, istehsal amillərinin beynəlxalq miqrasiyası. Xarici ticarətin inkişaf göstəricisi kimi beynəlxalq tədqiqatlarda həmçinin adambaşına düşən xarici ticarət dövriyyəsi, həmçinin ixrac və idxal göstəricilərindən də istifadə edilir. Beynəlxalq ticarət dedikdə bütün dünya ölkələrinin xarici ticarətlərinin məcmusunu əks etdirən əmtəə-pul münasibətləri sferası başa düşülür. Xarici ticarət siyasəti anlayışı altında dövlətin müxtəlif vasitələrdən istifadə etməklə digər ölkələrlə ticarət münasibətlərinə məqsədyönlü təsiri başa düşülür. səti və proteksionist ticarət siyasəti fərqləndirilir.Xarici ticarət siyasətini həyata keçirərkən əsas istifadə olunan vasitələr tarif vasitələridir ki, bu da gömrük tarifinin müxtəlif cür tətbiq edilməsində öz əksini tapır. Istənilən ölkənin gömrük tarifi gətirilən və aparılan əmtəələrə vergiqoyma məqsədilə istifadə edilən gömrük rüsumlarının konkret dərəcələrindən ibarətdir. Gömrük rüsumu gömrük orqanları tərəfindən əmtəənin idxalı və ixracı zamanı tutulan və idxalın və ixracın əsas şərtlərindən biri sayılan məcburi ödəmədir. Tarif daxili ölkədə qiymətlərin yüksəlməsinə, xarici ölkədə isə azalmasına səbəb olur. Daxili ölkədə azad ticarətdə tariflərlə birgə qiymət PW dan PT yə qədər artığı üçün, – Daxili istehsalçılar daha çox təklif edirlər və istehlakçılar da daha çox tələb edirlər. – Azad ticarətdə idxal olunan məhsulun miqdarı QW dən QT yə qədər artır Xarici ölkədə azad ticarətdə tariflərlə birgə qiymət PT * yə qədər artdığl üçün, – Xarici istehsalçılar daha az təklif edirlər və xarici istehlakçılar daha az tələb edirlər. – İxracın miqdarı QW dən QT yə qədər artır. Fiqur 4. Tarifin təsirləri

29) Proteksionist ticarət siyasətlərinin mahiyyətini izah edin.Proteksionist siyasətlər təsirləri barədə müzakirə edin.Hansı hallarda proteksionist siyasətlərin tətbiqi müsbət tövhə verə bilər? (5 bal)

Proteksionizm siyasəti zamanı isə ticarət siyasətinin tarif və qeyri-tarif vasitələrindən istifadə etməklə daxili bazarın xarici rəqabətdən müdafiəsi siyasəti həyata keçirilir. Dünya ölkələrinin həyata keçirdikləri xarici ticarət siyasətinin müasir inkişaf mərhələsində bir-birinə zidd olan, eyni zamanda bir-biri ilə qarşılıqlı əlaqədə olan iki meyl – proteksionizm və liberallaşdrıma meylləri mövcuddur. İnkişaf edən beynəlxalq ticari-iqtisadi və maliyyə əlaqələri real olaraq proteksionizmin məhdudlaşdırılmasını tələb edir. Lakin böhran halları zamanı dünya təsərrüfatının bu və ya digər iştirakçısının zəifləməsi həmin ölkənin ticarətin liberallaşdırılması kursundan müəyyən müddətə geri çəkilməyə məcbur edir. Hazırda 147 beynəlxalq ticarətin liberallaşdırılması meyli daha güclü olsa da proteksionizmə qayıtma halları da tez- tez müşahidə edilir. Azad ticarəti müdafiə edənlərin fikirləri beynəlxalq əmək bölgüsünün verdiyi mənfəətlərə əsaslanır. Belə ki, bazar mexanizminin sərbəst şəkildə fəaliyyəti optimal resurs bölgüsünü təmin edər və dünya istehsalını maksimumlaşdırmaqla bütün ölkəlrin bundan faydalanmasına imkan verər. Onların fikrincə, proteksionizm rəqabəti məhdudlaşdırmaqla və istehsalda ayrı- seçkilik tətbiq etməklə resursların səmərəli bölgüsünü pozur, sahibkarların işgüzar aktivliyini azaldır. Azad ticarət tərəfdarlarına görə, proteksionizm inhisara yol açır, iri firmalar kiçik təsərrüfat subyektlərini bazardan sıxışdırıb çıxararaq və ya da özlərinə birləşdirərək inhisar mövqeyi əldə edilər. Azad ticarət isə yuxarıdakılara yol verməməklə yanaşı, bazar mexnizminin fəaliyyətinə əsaslandığı üçün börokratik əngəlləri də minimuma endirir. Proteksionizm tədbirlərinin tətbiqi isə çox qarışıq bürokratik mexanizmin formalaşdırılmasına səbəb olur. Bu isə resurs israfına, korrupsiyaya gətirib çıxara bilər. Xarici ticarətdə proteksionizmi müdafiə edənlər isə bir sıra faktorları irəli sürürlər. Belə ki, onlar proteksionizmin milli təhlükəsizlik, iqtisadi artım, strateji ticarət siyasətlərinin həyata keçirilməsi, dempinqin önlənməsi üçün zəruri olduğunu bildirirlər. Digər səbəblər kimi isə onlar ölkədə məşğulluğun səviyyəsinin

yüksəldilməsi, ticarət şəraitinin yaxşılaşdırılması və xarici bazarlarda rəqabət qabiliyyətinin artırılmasını göstərirlər. Ölkənin proteksionizm siyasəti yeritməsi onun idxaləvəzedici sektorunun rela gəlirlərinin artımına səbəb olur.

30) Dempinq və onun formaları, antidempinq rüsumlarının rolu və mahiyyəti barədə yazın. (5 bal)
İxracın stimullaşdırılması məqsədilə onun subsidiyalaşdırılması rəqabət mübarizəsinin kəskinləşməsi halında ən radikal formaları qəbul edə bilər. Belə radikal formalardan biri də rəqiblərin bazardan sıxışdırılıb şıxarılması məqsədini daşıyan dempinqdir. Dempinq ticarət siyasətinin maliyyə qeyri-tarif metodu olaraq ixrac qiymətlərinin normal qiymətlərdən aşağı səviyyəyə salınması yolu ilə əmtəələrin xarici bazarlara ixracının dəstəklənməsini nəzərdə tutur. Dempinq həm xarici bazarı tutmağa çalışan ayrı-ayrı fırmaların resursları hesabına, həm də ixracatçılara dövlət subsidiyalarının verilməsi hesabına həyata keçirilə bilər. Praktikada dempinq aşağıdakı formalardan birini alır: Sporadik dempinq – artıq əmtəə ehtiyatının aşağı qiymətlərlə xarici bazarlara epizodik satışının həyata keçirilməsi başa düşülür. Daxili əmtəə istehsalı həmin əmtəənin daxili istehlakından çox olduğu və şirkətin dilemma qarşısında qaldığı (istehsalın həcmini azaltmaq, ya da daxili qiymətdən ucuz qiymətlə məhsul artığını xarici bazarlarda reallaşdırmaq) halda bu vasitədən istifadə edilir. Bilə-bilə tətbiq edilən dempinq – ixrac qiymətlərinin bilə-bilə müəyyən müddətə aşağı salınmasıdır. Burada məqsəd rəqiblərin bazardan çıxarılması və bazardainhisar mövqe tutmaqdır. Praktikada isə bu o deməkdir ki, əmtəə daxili qiymətlərdən ucuz qiymətə (bu qiymət hətta istehsal xərclərindən aşağı da ola bilər) satılacaq. Daimi dempinq - əmtəənin ədalətli qiymətdən aşağı qiymətə daim həyata keçirilən ixracı nəzərdə tutulur. Əks dempinq - əmtəələrin ixrac qiymətlərinin daxili qiymətlərə nisbətən yüksəldilməsi başa düşülür. Çox nadir hallarda, adətən valyuta məzənnəsinin kəskin tərəddüdləri zamanı istifadə edilir. Qarşılıqlı dempinq – iki ölkənin eyni bir əmtəə üzrə aşağı salınmış qiymətlərlə qarşılıqlı ticarəti deməkdir. Çox nadir halllarda, adətən müəyyən əmtəə üzrə hər iki ölkənin daxili bazarının yüksək dərəcədə inhisarlaşması zamanı rast gəlinir. Dempinq həm beynəlxalq səviyyədə, həm də bir çox ölkələrin antidempinq qanunları ilə qadağan edilmişdir. Əksər ölkələr özünə qarşı tətbiq edilən dempinq halını aşkar etdiyi halda antidempinq rüsumları tətbiq edirlər. Antidempinq rüsumu əmtəənin daxili və xarici bazarlarda satış qiymətlərinin fərqi həcmində müəyyən edilməklə, idxal ölkəsi tərəfindən dempinq əsasında həyata keçirilən qeyri-ədalətli qiymət rəqabətinin mənfi nəticələrinin aradan qaldırmaq məqsədilə tətbiq edilir. Antidempinq rüsumunun dərəcəsini adətən aşağıdakı üsullardan birinin köməyi ilə müəyyən edirlər:
əmtəənin ixrac ölkəsinin bazarında satıldığı real qiymətlə həmin əmtəənin idxal ölkəsindəki qiyməti arasında fərq kimi. Əgər əmtəə ancaq ixrac məqsədilə istehsal edilirsə və ixrac ölkəsinin daxili bazarında satılmırsa, onda onun idxal ölkəsindəki

daxili qiyməti hər hansı üçüncü ölkədə mövcud olan qiymətlə müqayisə edilir; əmtəənin ixrac ölkəsinin daxili bazarında satılmalı olduğu qiymətlə idxal ölkəsinin daxili bazarında reallaşdırıldığı real qiymət arasındakı fərq kimi. İxracatçının bazarında əmtəənin potensial qiyməti istehsal xərcləri, ümumi xərclər, daxili bazarda satışdan mənfəət və əmtəənin qablaşdırılması və idxal ölkəsinə nəql edilməsi xərcləri bazasında müəyyən edilir.

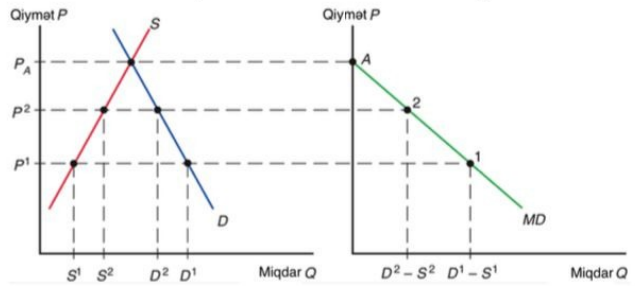
31) "Bir məhsulun idxalına qoyulan rüsum istənilən ölkənin ümumi iqtisadi rifahına zərbə vurur". Siz bununla razısınızmı? Qrafiklərlə cavab verməyə kömək edin. (10 bal)

Tarif idxal edilən məhsullara tətbiq edilən vergi növüdür. Məsələn, A ölkəsi B ölkəsindən idxal etdiyi X məhsul növü üçün idxal tarifi tətbiq edir. Yəni, məhsul əvvəl ölkəyə daxil olduğu qiymətdən daha baha qiymətə daxil olur.

Tariflər iqtisadi artımı zəiflədirlər. Aparılan təhlillər göstərir ki, idxal tarifinin tətbiq edilməsi zamanı kiçik ölkənin iqtisadi rifahı istənilən halda aşağı düşür. Böyük ölkələrin də iqtisadi rifahı bütün hallarda aşağı düşür, lakin bu zaman ticarət şəraitinin yaxşılaşmasından əldə edilən effektin tarifin tətbiqi nəticəsində meydana gəlmiş itkiləri üstələməsi halı istisna təşkil edir. Lakin böyük ölkənin idxalı digər ölkənin və ya ölkələr qrupunun ixracı olduğundan, böyük ölkənin ticarət şəraitinin yaxşılaşması yalnız onun ticarət partnyoru olan ölkələrin ticarət şəraitinin, yəni, iqtisadi rifahının pisləşməsi nəticəsində baş verə bilər. Deməli, istənilən halda tariflər beynəlxalq ticarətin həcminin azalmasına səbəb olduqlarından dünya iqtisadiyyatına

ümumilikdə mənfi təsir göstərirlər.

Fiqur 1. Daxili ölkədə idxal tələbi əyrisi

Qrafikdə tələb əyrisi aşağı doğru istiqamətləndiyindən, deyə bilərik ki, qiymət yüksəldiyi zaman miqdar azalır və bu da iqtisadiyyatın inkişafını zəiflədir.

32) Daxili istehsala subsidiya və ixraca subsidiya anlayışlarını fərqləndirin. (10 bal)

Subsidiyalar dövlət büdcəsindən müəyyən iqtisadi və sosial hədəflərə çatmaq məqsədiylə verilir.Hökumətin istehsalçıları qorumaq və onları təşviq etmək məqsədiylə pul və ya maliyyə dəyərinə sahib şeylərlə qarşılıqsız olaraq etdiyi köməkdir. Yardımı alan adətən xüsusi seqment müəssisələridir. Dövlətin şəxs və ya təşkilatlara pul, mal və ya xidmət şəklində etdiyi qarşılıqsız köməkləri ifadə edir.Dövlət, müxtəlif sosial və iqtisadi məqsədləri reallaşdırmaq üzrə subsidiya verə bilər. Məsələn geniş xalq kütlələrinin istehlak etdiyi bir malın qiymətini aşağı salaraq, aradakı fərqi büdcə gəlirlərindən qarşılaya bilər. Burada məqsəd istehlakçının qorunmasıdır.

İdxal tarifləri (idxaldan tutulan vergilər) və ixrac subsidiyaları (malları xaricə satan yerli istehsalçılara edilən ödənişlər), adətən, ölkənin ticarət şərtlərinə təsir etmək üçün tətbiq edilmir. Hökumətlər, əsasən, bu müdaxilələrdən gəlir bölgüsü, iqtisadiyyat üçün çox vacib olan sənayelərin təşviqi və ya tədiyə balansı məqsədləri üçün istifadə edirlər. (Qeyd: Bu əsaslar 10, 11 və 12-ci fəsildə daha ətraflı müzakirə edilmişdir). Tarif və subsidiyalar üçün əsasın nə olmasından asılı olmayaraq, bu müdaxilələrin ticarət şərtlərinə ticarətin standart modelindən istifadə edilməklə anlaşıla bilən təsirləri mövcuddur. Tarif və ixrac subsidiyalarının fərqləndirici xüsusiyyəti ondan ibarətdir ki, bu müdaxilələr əmtəələrin dünya bazarındakı qiymətləri ilə ölkə daxilindəki qiymətləri arasında fərqə səbəb olur. Tarifin birbaşa təsiri idxal olunan əmtəələrin ölkə daxilindəki qiymətini ölkə xarici qiymətlərindən daha baha etməkdir. İxrac subsidiyası istehsalçılara ixrac etmək stimulu verir. Buna görə də yerli bazarda qiymətlər daha yüksək olmadığı müddətdə əmtəələri yerli bazarda deyil, xarici bazarda satmaq daha sərfəlidir. Bu subsidiya ixrac mallarının ölkə daxilində qiymətini artırır. Nəzərə almaq lazımdır ki, ixrac subsidiyası istehsal subsidiyasından həm də ona görə fərqlənir ki, istehsal subsidiyası müvafiq əmtəələrin yerli bazarda qiymətini aşağı salır (istehsal subsidiyası əmtəələrin satış təyinatına görə ayrı seçkilik etmir). Ölkələr əmtəənin böyük ixracatçı və idxalatçıları olduqda tarif və subsidiyaların səbəb olduğu qiymət dəyişikliyi dünya bazarında nisbi təklif və tələbi dəyişir. Nəticədə siyasət dəyişikliyini həyata keçirən ölkə və dünyanın digər ölkələrində ticarət şərtləri dəyişir.

33) Kompensasiya rüsumları (xarici ixrac subsidiyalarından qorunma) barədə müzakirə aparın(10 bal)

Rüsumlar xarakterinə görə üç cür olurlar:

mövsümi rüsumlar

antidempinq rüsumları

kompensasiya rüsumları – istehsalında birbaşa və ya dolayı

yolla subsidiyalardan istifadə edilən əmtəələrin idxalı zamanı və bu idxalın analoji əmtəələrin yerli istehsalçılarına ziyan yetirdiyi halda tətbiq

İxrac subsidiyaları vergi ödəyiciləri üçün əlavə vergi yükü olduğundan onların tətbiqi adətən qanun şəklində təsdiqi tələb edir. Ixrac subsidiyalarının tətbiqini əsaslandırmaq üçün irəli sürülən arqumentlər adətən onların ixracedici sektorlarda məşğulluğun səviyyəsini qorumaq və ixracın artımı hesabına tədiyə balansının yaxşılaşdırılmasını təmin etmək üçün zəruri olduqları barədə fikirlərdən ibarətdir.

İxrac subsidiyaları beynəlxalq ticarət hüququnda qeyri-ədalətli rəqabət vasitəsi sayılır və onların istifadəsi bütün mümkün vasitələrlə qadağan edilir. Daxili və ixrac subsidiyalarının müxtəlif formaları onların həcmini müəyyən etməyi xeyli mürəkkəbləşdirir.İqtisadi nöqteyi-nəzərdən subsidiyaların böyük bir ehtimalla son nəticədə faydasız olacağı bəri başdan bəllidir. Onların tətbiqi bir qayda olaraq hökumətlərin siyasi istəklərinə bağlı olur. Bundan əlavə, idxalatçı ixracatçının subsidyalar hesabına öz ixracını dəstəklədiyini aşkar etsə buna kompensasiya rüsumları ilə cavab verə bilər ki, bu da subsidiyaların hətta qısamüddətli müsbət effektini də zərbə altında qoyar. Buna görə də, çox zaman ixrac subsidiyaları xarici dövlətlərə verilən kreditlər adı altında gizlədilir. Bu cür kreditləri alan ölkələr həmin vəsait hesabına yalnız krediti verən ölkənin istehsalçılarının əmtəələrini satın ala bilərlər ki, buna da ixrac kreditləşdirilməsi deyilir. İxrac kreditləşdirməsi xaici ticarət siyasətinin qeyri-tarif maliyyə metodu olmaqla dövlət tərəfindən milli şirkətlərin ixracının inkişafının maliyyə stimullaşdırılmasını nəzərdə tutur.

İxrac kreditləşdirməsinin aşağıdakı formaları vardır:

milli ixracatçılara subsidiyalaşdırılmış kreditlərin verilməsi – dövlət bankları və ya agentlikləri tərəfindən

bazar faizlərindən aşağı dərəcələrlə kreditlərin verilməsi;

xarici idxalatçılara dövlət kreditlərinin verilməsi – bu zaman idxalatçı ölkə kredit hesabına yalnız krediti verən ölkənin şirkətlərinin əmtəələrini satın alacağı barədə öhdəlik götürür (bu cür kreditlərə bəzən —bağlanmış‖ kredit də deyirlər);

milli ixracatçıların ixrac risqlərinin sığortalanması – bu cür risqlərə kommersiya risqləri (idxalatçının ödəmə qabiliyyətini itirməsi) və siyasi risqlər (idxalatçı ölkənin hökumətinin gözlənilməz tədbirləri) aiddir.

Müddətinə görə ixrac kreditləri üç cür olurlar:

qısamüddətli – bir il müddətinə verilir və istehlak əmtəələrinin və xammalın ixracının kreditləşdirilməsi üçün istifadə edilir;

ortamüddətli – 1 ildən 5 il müddətinə qədər verilir və maşın və avadanlıqların ixracının kreditləşdirilməsi üçün istifadə edilir;

uzunmüddətli – 5 ildən artıq müddətə verilir və iri investisiya layihələrinin ixracının kreditləşdirilməsi üçün istifadə edilir.

34) İqtisadi embarqo nədir? Hansı ölkələr iqtisadi embarqolardan istifadə edirlər? Embarqolar hansı hallarda uğurlu olur? Embarqonun uğurlu olması üçün hansı hallar var? Cavabınızı qrafiklərlə dəstəkləyin. (10 bal)

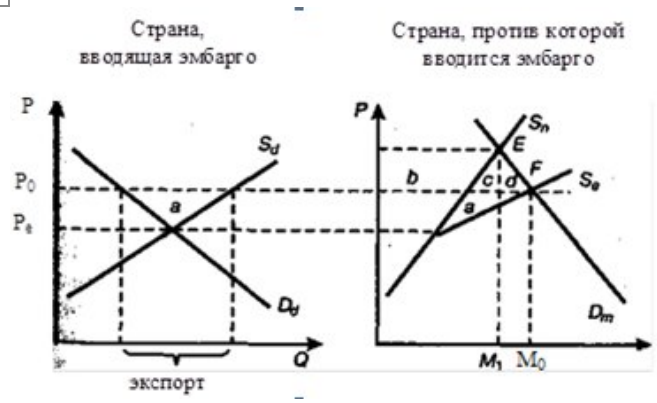
Müharibə aparmaq üçün müxtəlif vasitələrdən istifadə olunur. Əslində, daim davam edir. Ağır artilleriya , təyyarə və raketlərin aktiv işlədiyi zaman kəskin faza onun ifrat formasını göstərir. Dünya ölkələri, xüsusilə də supergüclər vaxtaşırı olaraq bir-birinin gücünü sınayaraq, öz maraqlarını müdafiə etməyə və ticarət rəqiblərini bacardıqları qədər zəiflətməyə çalışırlar. "Sülh müharibəsi"nin ən geniş yayılmış yolu iqtisadi təzyiqdir. Bu təzyiq "ticarət embarqosu" adlanır və ispanca embarqo – qadağa, həbs sözündən gəlir. Embarqo nə deməkdir və münaqişə tərəfləri üçün hansı nəticələrə gətirib çıxarır? Ticarət qadağasına məruz qalan ölkələr onun mənfi faktorlarının öhdəsindən gəlmək üçün hansı tədbirləri görürlər? Əvvəlcə bu repressiv ölçülərin fəaliyyət prinsipini başa düşmək lazımdır.

Ticarət embarqosu nədir?

"Embarqo" termini ilk dəfə 18-ci əsrdə meydana çıxmış və xarici dövlətlərə məxsus olan həbs edilmiş gəmi və silahlara tətbiq edilmişdir. Yuxarıda qeyd edildiyi kimi, "müsadirə etmək, ələ keçirmək" mənasını verən ispan embarqosundan (qadağadan) istifadə etmək feli əmələ gəlir.

Bəzi hallarda latın dilində imbarricare (mane olmaq) termini əsas əsas hesab olunur. Zaman keçdikcə beynəlxalq hüquqa möhkəm daxil olmuş, dövlətlərarası münasibətlərin və beynəlxalq ticarət müharibələrinin nizamlanmasında populyarlaşmışdır.

Ölkələr arasında ticarəti məhdudlaşdırmaq üçün radikal tədbir iqtisadi sanksiyalardır. Bu sanksiyalar arasında mühüm yer ticarət embarqosu ilə - malların müəyyən kateqoriyasının ölkəyə gətirilməsinə (ixracına) qadağa qoyulur. Adətən dövlətlər siyasi səbəblərdən kommersiya embarqosu tətbiq etmək qərarına çıxırlar. Bundan başqa, Birləşmiş Millətlər Təşkilatının qətnaməsi kimi kollegial qərarla dövlət üzərinə iqtisadi sanksiyalar qoyula bilər.

Embarqo təkcə ondan istifadə edən ölkənin iqtisadiyyatına deyil, həm də bu sanksiya tətbiq edilən dövlətə zərər vurur. Bununla yanaşı, ticarət embarqosuna qoşulmayan digər ölkələr də bundan əlavə bonus alırlar. Ticarət qadağasının təsiri bu rəqəmdə aydın görünür ki, burada: S_E – embarqo tətbiq edən ölkədən ixracın təklif edilməsi, S_n – sanksiyaların tətbiqindən aloof qalmış ölkələrdən ixracat təklifi.

Azad ticarət əlaqələrində F nöqtəsində P-nin qiymətində bərabərlik qurulur[0]. Embarqo şəraitində trayektoriya S_e görünmür, idxal təklifi isə yalnız S xəttini əks etdirir[n]. Belə ki, ticarət embarqosunu tətbiq edən ölkədə qiymət enir, çünki daxili bazarda malların satışı artmaqdadır. Xarici ticarətdən təcrid olunmuş dövlət, əksinə, qiymətlərin artması və M-ə idxalın həcminin azalmasını[1]. Daxili tənliklərin (trayektoriya F→E) dalğalanmaları aşağıdakı nəticəni verir:

Zona A – sanksiyalara təşəbbüs göstərən ölkənin itkiləri;

B zonası – imtina edən ölkələrin mənfəəti;

Zona (b+c+d) – embarqonun hədəf ölkəsinin itkiləri;

Zona (a+c+d) – xarici ticarət sanksiyalarından ümumi itkilər.

Lakin embarqonun məqsədi iqtisadi üstünlüklər deyil, müəyyən ideyaları həyata keçirmək üçün dövlətə təzyiq göstərməkdir. Bu aspektdə, təşəbbüs edən ölkə üçün ticarət embarqosu uğurlu olacaq əgər:

İxrac tədarükünün yüksək elastikliyinə malikdir, bu isə o deməkdir ki, ixrac olunan malların həcmini olduqca ağrısız azalda bilər;

Embarqoya məruz olan Dövlət idxala böyük ehtiyacla xarakterizə olunur, belə ki, onun iqtisadiyyatı xarici ticarətlə möhkəm bağlıdır;

Sanksiyalar geniş yayılmış və gözlənilməzdir.

Mövzu-7

35) ÜTT nin əsas prinsipləri hansılardır. (5 bal)
Əmtəələrlə, o cümlədən xidmətlərlə beynəlxalq ticarətin tənzimlənməsində aparıcı rol Ümumdünya Ticarət Təşkilatına (ÜTT) məxsusdur. Bu təşkilatın formalaşmasına qədər

üzun bir təkamül yolu keçilmişdir.ÜTT-nin məqsədi beynəlxalq ticarətin liberallaşdırılması və onun möhkəm əsaslarının yaradılması və beləliklə də, iqtisadi inkişafın, eyni zamanda insanların həyat səviyyəsinin artırılmasıdır. Bu məqsədə üzv-ölkələr arasında ticarətə aid olan saziş və qaydaların işlənməsi və tətbiq edilməsi, həmçinin beynəlxalq ticarətin liberallaşdırılmasına yönəldilmiş danışıqların həyata keçirilməsi yolu ilə çatılır.Beynəlxalq ticarətin və ticarət siyasətinin tənzimlənməsi sahəsində ÜTT-nin gözlədiyi iki əsas fundamental prinsip vardır:
ticarətdə ayrı-seçkiliyə yol verməmək;
bazarlara daxil olmanı təmin etmək.
Ticarətdə ayrı-seçkiliyə yol verməmək prinsipi daha əlverişli şərait rejiminin (ölkə ÜTT-nin bütün üzv-ölkələri üçün eyni ticarət şəraiti yaradır) və milli rejiminin (bu rejimə görə idxal olunan əmtəələrə münasibətdə daxili bazarlarda ayrı-seçkiliyə yol verilməməlidir) tətbiq edilməsi vasitəsilə reallaşdırılır. Bazarlara daxil olma isə yuxarıda adıçəkilən rejimlərin tətbiq edilməsi ilə yanaşı, həmçinin kəmiyyət məhdudiyyətlərinin aradan qaldırılması vasitəsilə təmin edilir.ÜTT-nin fəaliyyətində əsaslandığı digər prinsiplər isə aşağıdakılardır:

1. ticari-siyasi güzəştlərin edilməsində qarşılılıq;
2. daxili bazarın ancaq ÜTT qaydaları əsasında qorunması;
3. beynəlxalq ticarətin liberallaşdırılması;
4. ticarət mübahisələrinin danışıqlar yolu ilə həll edilməsi;
5. ticarət siyasətinin aydın və şəffaf olması;
6. ticarətin möhkəm əsaslarının yaradılması;
7. azad rəqabətə köməklik göstərilməsi.

36) ÜTT raundları və Doxa raundunun problemləri barədə yazın. (5 bal)

ÜTT dünya hökumətinə bənzəmir. Onun səlahiyyəti ölkələrin imzaladıqları beynəlxalq ticarət razılaşmalarının şərtlərinə əməl etməyə tələb etməklə məhdudlaşır. Lakin ÜTT-nin üstmilli səlahiyyəti olan qurum kimi görünməsində bir həqiqət ondadır ki, ÜTT-nin mandatı ona təkcə ticarət siyasətinin ənənəvi alətlərini (tariflər, ixrac subsidiyaları və kəmiyyət məhdudiyyətləri) deyil, həm də de-fakto ticarət siyasəti olan daxili siyasətləri də yoxlamaq imkanı verir. Qanuni daxili siyasətlər və de-fakto proteksionizm arasında sərhəd tam aydın olmadığından bəzi müşahidəçilər ÜTT-nin bəzi hallarda ölkələrin daxili siyasətinə qarışdığını hesab edirlər. ÜTT-nin məqsədi beynəlxalq ticarətin liberallaşdırılması və onun möhkəm əsaslarının yaradılması və beləliklə də, iqtisadi inkişafın, eyni zamanda insanların həyat səviyyəsinin artırılmasıdır. ÜTT qloballaşmanın əleyhdarlarının populyar nifrət obyektinə çevrilmiş bir təşkilatdır; o həm solçu, həm də sağçılar tərəfindən milli suverenlikləri zəiflədən

dünya hökumətinin bir növü olduğunda ittiham olunur. ÜTT-nin yeni aspektlərinin ən əhəmiyyətlisi kimi, adətən, onun "mübahisələrin həll olunması" proseduru tanınır. Əsas problem isə bir ölkənin digərini ticarət sisteminin qaydalarının pozulmasında ittiham etdikdə yaranır. Fərz edək ki, ÜTT qərara gəlir ki, bir ölkə qaydaları pozmuşdur və o ölkə buna baxmayaraq, öz rəftarını dəyişməkdən imtina edir. Buna cavab nə olacaq? ÜTT özü sanksiyalar tətbiq etmək ixtiyarında deyil. Təşkilatın edə biləcəyi tədbir şikayət vermiş ölkəyə əks- tədbirlər görmək hüququnu verməkdir.

Doha Raundunda qəbul olunmağa daha çox yaxınlaşan təkliflər, əslində, tam liberallaşmanı nəzərdə tutmurdu. Nəticədə raund uğurla başa çatdığı halda belə onun faydaları böyük olmazdı.Onun nəticəsində heç bir razılaşmaya nail olunmayıb. Doha Raundunun uğursuzluğunun əvvəlki ticarət danışıqları prosesində əldə edilmiş inkişafı məhv etmədiyini anlamaq vacibdir. Yada salın ki, dünya ticarət sistemi ticarət liberallaşmasını irəli aparan danışıqlar ("linglər") və geri çəkilmələrin qabağını alan məcburi tariflər tipli tədbirlərin ("dilçəklərin") kombinasiyasından ibarətdir. Linglər sonuncu ticarət raundunda öz məqsədinə çatmasa belə, dilçəklər hələ də işləməkdədir: əvvəlki səkkiz raundun qazandırdığı tarif endirimləri indi də qüvvədə qalır. Nəticədə hazırkı dünya ticarəti müasir tarixi dövrdə misilsiz dərəcədə azad olaraq qalmaqdadır. Doha danışıqları zamanı inkişaf etməkdə olan ölkələrin əsas şikayətlərindən biri varlı ölkələrdə kənd təsərrüfatı ixracı və istehsalına ayrılan böyük subsidiyaların hələ də mövcud olması idi.Doha raundunun uğurla bitdiyi halda onun aşağı gəlirli Afrika ölkələrinə mümkün təsirlərinin qiymətləndirməsi göstərir ki, əksər hallarda Afrika ölkələri uduzacaqdı, çünki qida qiymətlərinin artımının mənfi təsirləri pambıq kimi məhsulların bahalaşmasından irəli gələn faydalardan daha əhəmiyyətli olacaqdı.

37) ABŞ xarici almaların yalnız ABŞ-da istifadə edilən eyni üsullardan istifadə edilməklə yetişdirildiyi və yığıldığı halda idxal edilə biləcəyinə dair tənzimləmə qəbul etməyi düşünür. Bu üsullar ABŞ-da işçilərin təhlükəsizliyi və məhsulun keyfiyyəti ilə bağlı müxtəlif dövlət standartlarına cavab vermək üçün istifadə olunur. ABŞ hökumətinin nümayəndəsi kimi sizdən ÜTT qarşısında yeni idxal qaydalarını müdafiə etməyiniz xahiş olunur. Nə deyəcəksən? Xarici alma istehsalçılarının nümayəndəsi kimi sizdən xahiş olunur ki, bu qayda ticarətə ədalətsiz məhdudiyyətdir. Nə deyəcəksən? (20 bal)

ÜTT-nin məqsədi beynəlxalq ticarətin liberallaşdırılması və onun möhkəm əsaslarının yaradılması və beləliklə də, iqtisadi inkişafın, eyni zamanda insanların həyat səviyyəsinin artırılmasıdır. Bu məqsədə üzv-ölkələr arasında ticarətə aid olan saziş və qaydaların işlənməsi və tətbiq edilməsi, həmçinin beynəlxalq ticarətin liberallaşdırılmasına yönəldilmiş danışıqların həyata keçirilməsi yolu ilə çatılır.

Beynəlxalq ticarətin və ticarət siyasətinin tənzimlənməsi sahəsində ÜTT-nin gözlədiyi iki əsas fundamental prinsip vardır:

ticarətdə ayrı-seçkiliyə yol verməmək;

bazarlara daxil olmanı təmin etmək.

Ticarətdə ayrı-seçkiliyə yol verməmək prinsipi daha əlverişli şərait rejiminin (ölkə ÜTT-nin bütün üzv-ölkələri üçün eyni ticarət şəraiti yaradır) və milli rejiminin (bu rejimə

görə idxal olunan əmtəələrə münasibətdə daxili bazarlarda ayrı-seçkiliyə yol verilməməlidir) tətbiq edilməsi vasitəsilə reallaşdırılır. Bazarlara daxil olma isə yuxarıda
adıçəkilən rejimlərin tətbiq edilməsi ilə yanaşı, həmçinin kəmiyyət məhdudiyyətlərinin
aradan qaldırılması vasitəsilə təmin edilir.

ÜTT-nin fəaliyyətində əsaslandığı digər prinsiplər isə aşağıdakılardır:

ticari-siyasi güzəştlərin edilməsində qarşılılıq;
daxili bazarın ancaq ÜTT qaydaları əsasında qorunması;
beynəlxalq ticarətin liberallaşdırılması;
ticarət mübahisələrinin danışıqlar yolu ilə həll edilməsi;
ticarət siyasətinin aydın və şəffaf olması;
ticarətin möhkəm əsaslarının yaradılması;

Bu qaydanın arxasında duran əsas motivlər işçilərin təhlükəsizliyi və məhsul keyfiyyətidir. Amerika Birləşmiş Ştatları, sərbəst ticarətin tərəfdarı olaraq, beynəlxalq ticarətə inanır, eyni zamanda ədalətli ticarətə inanır, təchizatçı ölkədə işçilərin təhlükəsizliyi ölkəmiz üçün əsas narahatlıqdır. Təhlükəsizliyin həm yerli, həm də təchizatçılarımız üçün hər hansı bir işçi qüvvəsi üçün 1 nömrəli prioritet olmasını təmin etməliyik. Bundan əlavə, təchizatçı ölkələr tərəfindən qəbul edilən, yolda alma zədələnməsinə səbəb olan ibtidai üsullar var, qablaşdırma və təhlükəsizlik qaydalarımıza uyğun digər spesifikasiyalar keçmişdə tətbiq edilməmişdir, Bu, işçilərin təhlükəsizliyi və məhsul keyfiyyəti qaydalarına uyğun olmayan xarici alma idxalını dayandırmaq qaydamızın əsas səbəbidir.

Mövzu-8

38) Beynəlxalq iqtisadi inteqrasiya proseslərinin mahiyyəti və məqsədləri nələrdir? (5 bal)

Beynəlxalq iqtisadi inteqrasiya ölkələr arasında təsərrüfat əlaqələrinin yeni forması kimi XX əsrin ortalarından etibarən özünün yüksək inkişaf səviyyəsinə çatmışdır. İnteqrasiya latınca "İnteqratio" sözündən götürülüb, mənası müxtəlif hissələrin birləşməsi kimi başa düşülür. İnteqrasiya prosesləri qısa müddət ərzində beynəlxalq ticarət və investisiya proseslərinin sürətlənməsinə təkan verir.

BİM iqtisadiyyatların müxtəlif səviyyələrində təzahür edə bilər ki, onun da subyektləri aşağıdakılardır: 1) Mikrosəviyyə. Burada BİM-in subyektləri kimi bu və ya digər xarici iqtisadi əməliyyatları həyata keçirən ayrı-ayrı fiziki şəxslər, orta və kiçik müəssisələr və firmalar çıxış edir; 2) Makrosəviyyə. Bu səviyyənin əsas subyektləri kimi milli dövlətləri, onların subyektlərini, beynəlxalq iqtisadi inteqrasiya qruplaşmalarını, transmilli və qlobal şirkətləri göstərmək olar; 28 3) Üstmilli səviyyə. Bu səviyyədə beynəlxalq təşkilatlar və üstmilli institutlar fəaliyyət göstərir. Göstərilən subyektlər dünya iqtisadiyyatının müxtəlif sahələrində öz aralarında qarşılıqlı fəaliyyətdə və təsirdə olur ki, bunun da nəticəsində BİM-in müəyyən strukturu formalaşır, onun müxtəlif formaları təzahür edir. Beləliklə, BİM-in əsas formaları aşağıdakılardır: 1) əmtəələrlə və xidmətlərlə beynəlxalq ticarət; 2) beynəlxalq elmi-texniki mübadilə; 3) kapitalın beynəlxalq hərəkəti; 4) beynəlxalq valyuta-maliyyə və kredit münasibətləri; 5) işçi qüvvəsinin beynəlxalq miqrasiyası; 6) beynəlxalq iqtisadi inteqrasiya. Beynəlxalq iqtisadi inteqrasiya milli təsərrüfat mexanizmlərinin

yaxınlaşmasına,qarşılıqlı uyğunlaşmasına və artımına gətirən,dövlətlərarası sazişlər formasını qəbul edən və razılaşdırılmış şəkildə dövlətlərarası orqanlar tərəfindən tənzimlənən obyektiv iqtisadi qarşılıqlı təsir prosesidir.İqtisadi inteqrasiyanın əsasında müstəqil fəaliyyət göstərən subyektlərin iqtisadi maraqları və beynəlxalq əmək bölgüsü durur. Müasir beynəlxalq iqtisadiyyatda yaranmış və inkişaf edən çoxsaylı inteqrasiya birlikləri öz qarşılarına prinsipcə eyni vəzifələri qoyurlar.Bu vəzifələrdən isə inteqrasiyanın məqsədləri irəli gəlir:

Masştab iqtisadiyyatının üstünlüklərindən istifadə.

Əlverişli xarici siyasət mühitinin yaradılması.

Ticarət siyasəti vəzifələrinin həlli.

İqtisadiyyatın struktur dəyişikliklərinə dəstək.

Milli sənayenin gənc sahələrinin dəstəklənməsi.

Dünya bazarlarında mövqelərin gücləndirilməsi.

Beynəlxalq iqtisadi inteqrasiya prosesinin yaranmasını və inkişafını şərtləndirən bir sıra amillər vardır ki, həmin amillərə aşağıdakıları aid etmək olar: - beynəlxalq miqyasda beynəlxalq əmək bölgüsünün getdikcə dərinləşməsi; - istehsalın beynəlmiləlləşməsi və kooperasiyalaşması səviyyəsinin güclənməsi; - milli iqtisadiyyatların açıqlığı; - innovativ texnologiyalara olan tələbatın artması və onlardan istifadə səviyyəsinin beynəlxalq miqyasda çoxalmasıdır

39) Beynəlxalq iqtisadi inteqrasiyanın mərhələləri və formaları hansılardır? Onları izah edin. (5bal)

Beynəlxalq iqtisadi inteqrasiya ölkələr arasında təsərrüfat əlaqələrinin yeni forması kimi XX əsrin ortalarından etibarən özünün yüksək inkişaf səviyyəsinə çatmışdır. İnteqrasiya latınca "İnteqratio" sözündən götürülüb, mənası müxtəlif hissələrin birləşməsi kimi başa düşülür. İnteqrasiya prosesləri qısa müddət ərzində beynəlxalq ticarət və investisiya proseslərinin sürətlənməsinə təkan verir. Beynəlxalq iqtisadi inteqrasiya prosesinin yaranmasını və inkişafını şərtləndirən bir sıra amillər vardır ki, həmin amillərə aşağıdakıları aid etmək olar:

- beynəlxalq miqyasda beynəlxalq əmək bölgüsünün getdikcə dərinləşməsi;

- istehsalın beynəlmiləlləşməsi və kooperasiyalaşması səviyyəsinin güclənməsi;

- milli iqtisadiyyatların açıqlığı;

- innovativ texnologiyalara olan tələbatın artması və onlardan istifadə səviyyəsinin beynəlxalq miqyasda çoxalması və s.

beynəlxalq iqtisadi inteqrasiya prosesləri aşağıdakı formalarda həyata keçirilir. Birincisi, azad ticarət zonalarının yaradılması formasında. Azad ticarət zonalarının yaradılması beynəlxalq iqtisadi inteqrasiyanın ən çox yayılmış formalarından biri kimi çıxış edir. Bir çox inkişaf etmiş ölkələrdə, o cümlədən ABŞ-da, Avropanın bir çox ölkələrində belə zonalar yaradılmışdır ki, həmin zonalar ölkələr arasında gömrük tarif məhdudiyyətlərinin aradan qalıdırılmasına əsaslanır. İkincisi, beynəlxalq iqtisadi inteqrasiyanın inkişaf etmiş bir forması ümumi bazardır. Hazırda beynəlxalq ticarət mərkəzi kimi "Ümumi Avropa bazarı" çıxış edir. Beynəlxalq ticarətin mərkəzinə çevrilmişdir. Dünya ticarət dövriyyəsinin üçdə bir hissəsi Avropa İqtisadi Birliyinin payına düşür

40) Azad ticarət zonası ilə gömrük ittifaqı arasında fərq nədir? Ticarətin yaradıcı və ticarətin yayındırıcı təsirlər necə müəyyən edilir. Onlar ticarət blokundan dünyanın qazanc və itkilərində hansı rolları oynayırlar? Cavabınızı qrafiklərlə dəstəkləyin. (10 bal)

Azad Ticarət Zonası (ATZ)– bununla bağlı razılıq imzalamış ölkələri əhatə edən ticarət blokunun yerləşdiyi regiondur. Bu razılıq üzv ölkələr arasında tarifləri, idxal kvotalarını və mal və xidmətlərə tətbiq edilən güzəştləri ləğv edir. Əgər razılıqda vətəndaşların ölkədən ölkəyə hərəkətinə də olan məhdudiyyətlər qaldırılıbsa, bu "açıq sərhəd" hesab edilir. Bu iqtisadi inteqrasiyanın ikinci səviyyəsidir. İnteqrasiyanın bu səviyyəsinə o ölkələr üstünlük verir ki, onların iqtisadiyyatı bir-birini tamamlayır. Əksinə, əgər ölkələr bir-biri ilə iqtisadi baxımdan rəqabətdədirlərsə, bu razılıq əldə etmək üçün stimul yaratmır və ya bu razılıq yalnız müəyyən sahədə olan məhsul və xidmətlərə aid edilir.

Gömrük İttifaqı (Gİ) — azad ticarət zonasınadaxil olan ölkələrin başqa ölkələrə tətbiq etdiyi ümümi tarif sistemidir. Bəzən üzv ölkələr bir xarici ticarət siyasəti aparır, amma xüsusi hallarda fərqli gömrük tarifi tətbiq edirlər. Bu çərçivədə rəqabətlə bağlı əskiklikləri aradan qaldırmaq üçün ümumi rəqabət siyasəti də həyata keçirilir. Gömrük ittifaqı iqtisadi inteqrasiyanın üçüncü səviyyəsidir. Gİ qurmaqda məqsəd iqtisadi səmərəliliyi artırmaq və üzv ölkələr arasında daha sıx siyasi, iqtisadi və mədəni əlaqələr formalaşdırmaqdır.

Ümumiyyətlə, aralarında azad ticarət yaratmaq niyyətində olan iki və ya daha çox ölkə bunu iki üsulla eləyə bilər. Onlar hər üzv ölkəsinin əmtəələri digərinə tarifsiz satıldığı, lakin onun üçüncü ölkələrə qarşı tariflərinin müstəqil olaraq seçildiyi azad ticarət zonasınıvə ya üzv ölkələrin digərlərinə qarşı tariflərini bir-biri ilə razılaşdırmalı olduğu gömrük ittifaqını yarada bilərlər.

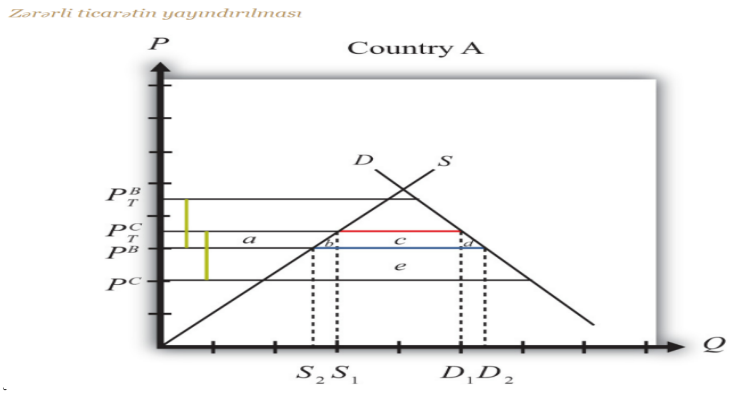
Onlar Beynəlxalq İqtisadi İnteqrasiyanın Mərhələləridir. Ardıcıllığı isə budur; 1.güzəştli ticarət zonası,2. azad ticarət zonası 3. gömrük ittifaqı 4. ümumi bazar 5.iqtisadi ittifaq 6. iqtisadi və valyuta birliyi 7. tam iqtisadi inteqrasiya

Yəni ilk öncə azad ticarət zonası daha sonra gömrük ittifaqıyaranır .

Ticarətin yayındırılması
Ümumiyyətlə, ticarətin təxribatı o deməkdir ki, azad ticarət zonası ticarəti ATZ-dan kənarda daha səmərəli təchizatçıdan, ATZ daxilində isə daha az səmərəli təchizatçıya yönləndirir. Bəzi hallarda ticarətin təxribatı

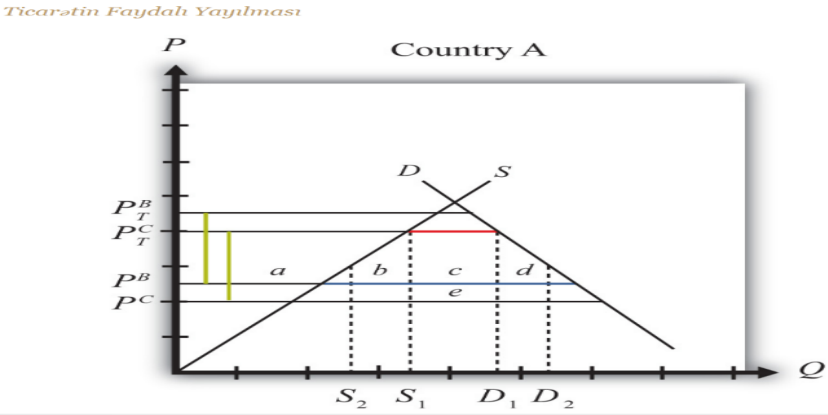
ölkənin milli rifahını azaldacaq, lakin bəzi hallarda milli rifah ticarətin dəyişməsinə baxmayaraq yaxşılaşa bilər. Aşağıda hər iki halı təqdim edirik.

Şəkil 1də Zərərli ticarətin yayındırılması ticarətin yayındırılmasının STA-ya qoşulan ölkə üçün zərərli olduğu halı təsvir edir. Qrafik A ölkəsi üçün tələb və təklif əyrilərini göstərir. P^B və P^C müvafiq olaraq B və C ölkələrindən malın sərbəst ticarət təklif qiymətlərini əks etdirir. Nəzərə alın ki, C Ölkəsinin məhsulu B Ölkəsindən daha aşağı qiymətə təmin etmək iqtidarında olduğu güman edilir. (Qeyd edək ki, bunun mümkün olması üçün B ölkəsində C Ölkəsindən idxala tariflər və ya digər ticarət məhdudiyyətləri olmalıdır və ya başqa bütün B bazarı C tərəfindən təmin ediləcək.)

ŞƏKİL 1.

Şərtlər fərqli olsaydı, milli rifah dəyişikliyi müsbət ola bilərdi. Şəkil 2də "Ticarətin faydalı yayındırılması" nəzərdən keçirin . Bu diaqram Şəkil 1dən yalnız ona görə fərqlənir ki, B, P^B Ölkəsi tərəfindən təklif olunan azad ticarət təklifi qiyməti C ölkəsinin azad ticarət təchizatı qiymətinə, P^C yə daha aşağı və yaxındır .

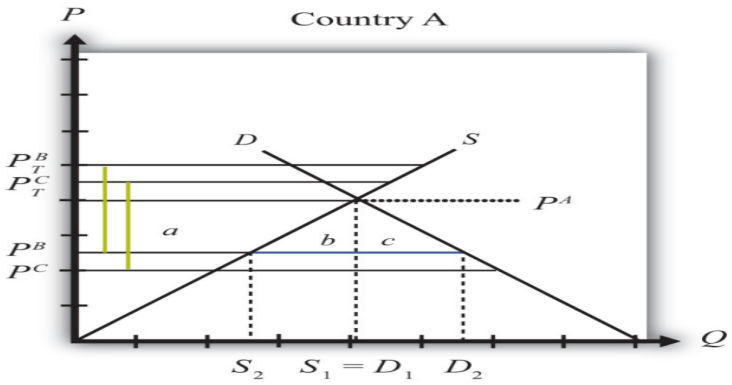

ŞƏKİL 2.

Ticarətin yaradılması

Ümumiyyətlə, ticarətin yaradılması o deməkdir ki, azad ticarət zonası başqa cür mövcud olmayacaq ticarət yaradır. Nəticədə tədarük məhsulun daha səmərəli istehsalçısından baş verir. Bütün hallarda ticarətin yaradılması ölkənin milli rifahını yüksəldəcək.

Şəkil 3 "Ticarətin yaradılması" ticarətin yaradılması halını təsvir edir. Qrafik A ölkəsi üçün tələb və təklif əyrilərini göstərir. P^B və P^C müvafiq olaraq B və C ölkələrindən malın sərbəst ticarət təklif qiymətlərini əks etdirir. Nəzərə alın ki, C Ölkəsinin məhsulu B Ölkəsindən daha aşağı qiymətə təmin etmək iqtidarında olduğu güman edilir. (Qeyd edək ki, bunun mümkün olması üçün B ölkəsində C Ölkəsindən idxala tariflər və ya digər ticarət məhdudiyyətləri olmalıdır və ya başqa bütün B bazarı C tərəfindən təmin ediləcək.)

ŞƏKİL 3.

Mövzu-9

41) Regional iqtisadi inteqrasiya proseslərinin məntiqi və əsas nəzəri- metodoloji konsepsiyaları. (5 bal)

Bütün qitələri əhatə etmiş regional iqtisadi inteqrasiya prosesləri inteqrasiya birliklərinin iştirakçı dövlətləri arasında BİM-in bütün formalarının intensiv inkişafına şərait yaradır. Regional iqtisadi inteqrasiya proseslərinin intensiv inkişafı regional tənzimləyici strukturların yaradılması yolu ilə beynəlxalq iqtisadi münasibətlərin dövlətlərarası tənzimlənməsinin məzmununu dərinləşdirdi və onun formalarının çeşidini artırdı. Bu özünü xüsusilə Avropa iqtisadi məkanında parlaq surətdə göstərdi.Müasir dövrdə inteqrasiya proseslərinin sürətləndirilməsi və xüsusilə regional səviyyədə iqtisadi inteqrasiyanın səmərəliliyinin yüksəldilməsi aktuallığı ilə diqqət çəkir. Bundan əlavə, regional inteqrasiya qurumu daxilində xarici investorlar üçün milli iqtisadi rejim yaxşılaşır və milli investorlarla yanaşı, xarici investorların fəaliyyəti stimullaşdırılır. Bu amillər nəticəsində regionda iqtisadi inkişaf prosesləri davamlı olur, milli iqtisadiyyatlar beynəlmiləlləşir və dünya təsərrüfat sistemində bu ölkələrin rəqabət qabiliyyəti güclənir [1, s.137]. Qeyd edək ki, müasir beynəlxalq iqtisadiyyatda yaranmış və inkişaf edən çoxsaylı regional inteqrasiya birlikləri öz qarşılarına prinsipcə eyni vəzifələri qoyurlar. Bu vəzifələrdən isə regional inteqrasiyanın məqsədləri irəli gəlir: miqyas iqtisadiyyatının üstünlüklərindən istifadə; əlverişli xarici siyasət mühitinin yaradılması; ticarət siyasəti üzrə problemlərin həlli; iqtisadiyyatın struktur dəyişikliklərinə dəstək; milli sənayenin yeni inkişaf etməkdə olan sahələrinin dəstəklənməsi; üzv ölkələrin dünya bazarlarında mövqelərinin gücləndirilməsi və s. Tarixən inteqrasiya bir neçə əsas mərhələdən keçməklə təkamül edir ki, bu mərhələlərdən hər biri onun yetkinlik dərəcəsini xarakterizə edir. Qeyd etmək zəruridir ki, inteqrasiya inkişaf etdikcə meydana gələn dinamik effektlər sırasında müxtəlif ölkələrin istehsalçıları arasında artan rəqabəti göstərmək olar.

42) və 43) Müasir beynəlxalq iqtisadiyyatda inteqrasiya proseslərinin əsas mərkəzləri: Avropa İttifaqı-inteqrasiyanın yaranma mərhələləri və xüsusiyyətləri? (10 bal)

Avropa İttifaqının (Aİ) yaradılması təcrübəsini ən dolğun şəkildə əks etdirir . Bu unikal dövlətlərüstü

inteqrasiya birliyinə 2004-cü ilə qədər 15 Qərbi Avropa dövləti daxil idi.

Avropa İttifaqı - İnteqrasiya Mərhələləri
Sənaye birliyi 1951-1957 .Mövcud olduğu müddətdə Avropaya inteqrasiya bir sıra keyfiyyət metamorfozalarına məruz qalmışdır. 1951-ci ildə gələcək İttifaqın ilkin "hüceyrəsi" **Kömür və Polad Sənayesi Assosiasiyası** - **altı ölkənin** iqtisadiyyatının iki əsas sənayesinin kartelləşməsinin baş verdiyi **Paris Müqaviləsi idi** .

Azad Ticarət Zonası 1958-1968 . 1957-ci ildə eyni ölkələr Avropa İqtisadi Birliyinin (AEC) və Avropa Atom Enerjisi Birliyinin yaradılması haqqında tarixi Roma Müqavilələrini imzaladılar. Roma müqavilələri Paris müqaviləsi ilə birlikdə Avropa Birliyinin institusional əsaslarını yaratdı.

Gömrük İttifaqı 1968-1986 . Avropa İqtisadi Birliyinin yaradılması haqqında Roma Müqaviləsinin 9-cu maddəsinə uyğun olaraq, Birliyin əsasını bütün mal ticarətini əhatə edən və ticarət münasibətlərində idxal və ixrac rüsumlarının və hər hansı ekvivalent ödənişlərin qadağan edilməsini nəzərdə tutan **gömrük ittifaqı** təşkil edir.

Ümumi bazar 1986-1992 .1987-ci ildən Vahid Avropa Aktının qərarlarına uyğun olaraq Avropa İttifaqı ölkələri Ümumi Bazar mərhələsinə keçirlər. Təkcə mallar deyil, bütün digər istehsal amilləri də İcma daxilində faktiki olaraq hərəkət edir: xidmətlər, kapital və s.

İqtisadi və pul ittifaqı 1993 - indiki zaman . Maastrixt müqaviləsi (1993) və ya Avropa İttifaqı haqqında Müqavilə Avropa İqtisadi Birliyini və Avropa Valyuta Sistemini yenidən müəyyənləşdirir. Millətlərüstü institutlar (Sütun 1) xarici siyasət və təhlükəsizlik (Sütun 2) və ədliyyə və daxili işlər (sütun 3) sahələrində əməkdaşlıqla tamamlanır. İqtisadi və Valyuta İttifaqının yaradılması üçün ilkin şərtlər yaradılır.

Avropa İttifaqının yaradılmasının məqsədləri: (xüsusiyyətləri)

- iştirakçı ölkələr arasında ticarətdə bütün məhdudiyyətlərin aradan qaldırılması;
- üçüncü ölkələrlə ticarətdə vahid gömrük tarifinin müəyyən edilməsi;
- insanların, kapitalın və xidmətlərin sərbəst hərəkətinə məhdudiyyətlərin aradan qaldırılması;
- pul ittifaqının yaradılması;
- vergi sisteminin unifikasiyası ;
- qanunvericiliyin yaxınlaşması.

Asiya-Sakit Okean İqtisadi Birliyi (APEC)inkişaf templərinə görə, o cümlədən texnoloji cəhətdən qabaqcıl sənaye sahələrində dünyanın digər regionlarını üstələyir. Əgər coğrafi yanaşmanı rəhbər tutsaq, o zaman deyə bilərik ki, “Asiya dördbucağı” APEC-ə daxil olub: Yaponiya – Çin – NIS – ASEAN. APEC 1993-cü ildə yaradılıb. Rusiya da daxil olmaqla Asiya-Sakit Okean Regionunda (APR) əhəmiyyətli və artan iqtisadi iştirakı olan bütün ölkələr bu təşkilatda təmsil olunur.

Cənub-Şərqi Asiya Ölkələri Assosiasiyası (ASEAN) ASEAN-ın əsas diqqəti iqtisadi, sosial, mədəni və texniki əməkdaşlığa, o cümlədən regional sülh və sabitliyin təşviqinə yönəlib. Bu gün daha az vurğulansa da, ASEAN-ın ilkin ilk missiyalarından biri Cənub-Şərqi Asiyada xarici güclərin, xüsusən də Çin, Yaponiya, Hindistan və ABŞ-ın hökmranlığının qarşısını almaq idi.

Şimali Amerika dövlətlərinin (Kanada, ABŞ, Meksika) ərazisini əhatə edən regionda mövcud iqtisadi əlaqələr Şimali Amerika Azad Ticarət Sazişi (NAFTA) çərçivəsində həyata keçirilir . Saziş 1994-cü il

yanvarın 1-də qüvvəyə minmişdir.

NAFTA iqtisadi, sosial və siyasi inkişafın müxtəlif səviyyələrində olan üç ölkəni birləşdirən hərtərəfli regional sazişdir; onların müxtəlif aspektlərdə - əmtəə və xidmət ticarəti, investisiya əməkdaşlığı, əqli mülkiyyətin qorunması, ekologiya üzrə münasibətlərini tənzimləyir. Saziş 1994-cü ildə ABŞ iqtisadiyyatının müxtəlif sektorlarında ticarət maneələrini rəvan şəkildə azaltmaq məqsədi ilə imzalanmışdır. Kanada və Meksika mal və xidmətlərin iştirakçı ölkələrin bazarlarına çıxışını təmin etmək və asanlaşdırmaq və rəsmi olaraq vahid kontinental azad ticarət sistemini nəzərdə tuturdu.

Qlobal inteqrasiya prosesində 1991-ci ildə Müstəqil Dövlətlər Birliyini yaradan ölkələr xüsusi yer tutur . MDB

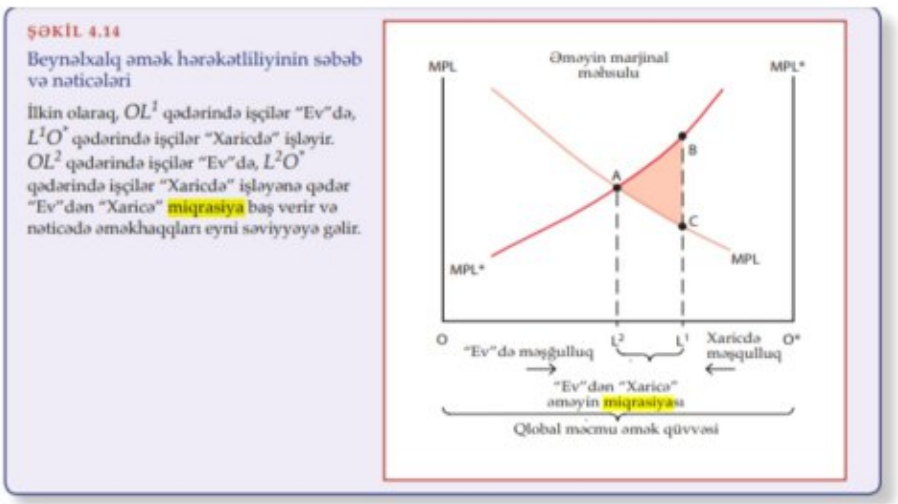
Latın Amerikasının ən böyük inteqrasiya bazarı MERCOSUR- dur, 1991-ci ildə yaradılmış Cənubi Konus ölkələrinin ümumi bazarıdır.

Mövzu-10

44) İşçi qüvvəsinin beynəlxalq miqrasiyasının ölkə iqtisadiyyatına

təsirləri barədə qrafik təsvirlərdən istifadə edərək yazın. (5 bal)

Beynəlxalq miqrasiya mümkün olduğu zaman aşağı əməkhaqqılı ölkədən işçilər yuxarı əməkhaqqılı ölkəyə keçmək istəyəcək.14 Sadələşdirmə aparmaq və diqqətimizi beynəlxalq miqrasiyada saxlamaq üçün gəlin hesab edək ki, hər iki ölkə yalnız əməkdən və daşınmaz amil olan torpaqdan istifadə edərək bir növ əmtəə istifadə edir. Sadəcə bir növ əmtəə olduğu üçün ticarət etməyin əhəmiyyəti işçilər daha yüksək əməkhaqqı axtarışında köç etməyə başladığı zaman əmək xidmətlərinin "ticarəti" ortaya çıxacaq. Miqrasiyanın yoxluğunda ölkələr arasında əməkhaqqı fərqləri texnologiya fərqlərindən və ya alternativ olaraq mövcud torpaq miqdarının əməyə nisbətindəki fərqlərdən qaynaqlana bilər.

Şəkil 4.14 beynəlxalq əməyin hərəkətliliyinin səbəb və nəticələrini göstərir. İki marjinal məhsul əyrisi indi eyni ölkədə iki müxtəlif əmtəənin istehsalı əvəzinə, eyni əmtəənin müxtəlif ölkələrdəki istehsalını nümayiş etdirir. Bu əyriləri əmtəə qiymətlərinə vurmağın,

əvəzinə fərz edirik ki, şaquli ox üzrə hesablanan əməkhaqqıları real əməkhaqqıları (hər ölkəyə xas əmtəənin qiymətinə bölünmüş əməkhaqqı) əvəzedir. İlkin olaraq hesab edirik ki, “ Ev”də OL1 qədərində işçilər və “Xaric”də L1 O* qədərində işçilər vardır. Mövcud əmək səviyyəsi eyni olmaqla və texnologiya və torpaq ehtiyatlarındakı fərqlər elədir ki, real əməkhaqqıları “ Xaric”də (B nöqtəsi) “Ev”dən (C nöqtəsi) daha yüksəkdir. İndi isə zənn edin ki, işçilər iki ölkə arasında hərəkət edə bilirlər. İşçilər “Ev”dən “Xaric”ə köçəcəklər. Bu proses “Ev”in işçi qüvvəsini azaldacaq və beləliklə, Ev”də real əməkhaqqını

qaldıracaq, eyni zamanda “Xaric”də işçi qüvvəsini artıracaq və real əməkhaqqını azaldacaq. Əgər əməyin hərəkətinə hər hansı bir maneə olmasa, bu proses real əməkhaqqı dərəcələri bərabərləşənə qədər davam edəcək. Qlobal işçi qüvvəsinin bölgüsü tədricən OL2 miqdarında işçilər “Ev”də və L2 O* miqdarında işçilər “Xaric”də (A nöqtəsi) olan səviyyədə qərarlaşacaq. Qlobal işçi qüvvəsinin bu bölgüsü haqqında üç nüans qeyd edilməlidir. 1. Bu proses real əməkhaqqı dərəcələrinin bir-birinə yaxınlaşmasına gətirib çıxarır. “Ev”də real əməkhaqqı qalxır, “Xaric”də isə düşür. 2. Bu proses bütövlükdə qlobal istehsalı artırır. “Xaric”in istehsalı marjinal məhsul əyrisinin L1 nöqtəsindən L2 nöqtəsinə qədər hissəsi altında işarələnmiş ərazi miqdarında artır, eyni zamanda “Ev”in istehsalı marjinal məhsul əyrisinin altında müvafiq ərazi miqdarında azalır. (Ətraflı məlumat üçün əlavəyə baxın.) Şəkildən görürük ki, “Xaric”in qazancları “Ev”in itirdiyindən rənglənmiş ABC ərazisi miqdarında daha çoxdur. 3. Bu qazanca baxmayaraq, bəzi insanlar bu dəyişiklikdən ziyan görürlər. Əvvəldən ”Ev”də işləyən insanlar daha çox əməkhaqqı, əvvəldən “Xaric”də işləyənlər isə daha az əməkhaqqı əldə edəcəklər. “Xaric”dəki torpaq sahibləri daha geniş əmək ehtiyatlarından faydalandığı halda, “Ev”dəki torpaq sahiblərinin maddi vəziyyəti pisləşəcək.

45) BXİ-hərəkətinin səbəbləri və muasir inkişaf meylləri. (5 bal)

Birbaşa xarici investisiyalarla bağlı şirkətin qərarı Üfüqi BXİ səbəblərindən biri ixracla bağlı yüksək ticarət xərcləridir ki, şirkətləri istehsalı müştərilərə yaxın nöqtələrdə yerləşdirməyə stimullaşdırır. Digər tərəfdən, istehsalda miqyasa görə artan gəlir mövcuddur. Nəticədə istehsal prosesini dəfələrlə təkrarlamaq və kiçik istehsal ilə miqyasa görə artan gəlirdən faydalanmaq xərc baxımından səmərəli deyil. Buna BXİ üçün yaxınlıq (məsafə) konsentrasiya seçimi deyilir. Sektorlar üzrə BXİ dərəcəsi ilə bağlı empirik dəlillər bu seçimin müvafıqliyini (uyğunluğunu) təsdiqləyir: BXİ fəaliyyəti ticarət xərclərinin yüksək olduğu sektorlarda (məsələn, avtomobil sənayesi) daha da cəmləşmişdir; miqyas effekti əhəmiyyətli olduqda və orta zavod ölçüləri böyük olduqda BXİ ilə müqayisədə daha çox ixrac olunduğunu müşahidə etmək olar. Empirik dəlillər həmçinin onu göstərir ki, iqtisadi sahələr daxilində şirkətlər

səviyyəsində BXİ üzrə daha güclü çeşidləmə strukturu mövcuddur. Çoxmilli şirkətlər, adətən, çox böyük olur və həmin ölkədə fəaliyyət göstərən çoxmilli olmayan şirkətlərdən daha məhsuldar olurlar. Çoxmilli şirkətləri bir ölkədə fəaliyyət göstərən ixracatçı şirkətlər qrupu ilə müqayisə etdikdə belə böyük ölçünün və məhsuldarlığın çoxmilli şirkətlərin xeyrinə olduğunu aşkar etmək olar.

Üfiqi BXİ qərarları

Bir tərəfdən, yüksək ticarət xərcləri, digər tərəfdən isə aşağı sabit xərclər BXİ üçün müvafiq miqyas nöqtəsini aşağı salır. Şirkətin miqyası isə onun performans ölçülərindən asılıdır. Kifayət qədər aşağı xərcə malik şirkət xarici müştərilərə Q vahidindən daha çox satmaq istəyəcək. Bunu etməyin xərc baxımından ən səmərəli yolu "Xaric"də törəmə şirkət açmaq və çoxmilli şirkətə çevrilməkdir. Orta xərc səviyyələrinə malik şirkətlər " Xaric"də yerləşən müştərilərə xidmət etmək istəyəcəklər. Lakin onların planlaşdırılan satışları Q kifayət qədər aşağı olduğundan bu müştərilərə xidmət etmək üçün BXİ deyil ixracın xərc baxımından ən səmərəli yolu olacaq.

Şaquli BXİ qərarları

Şirkətin istehsal zəncirini hissələrə bölmək və bu zəncirin hissələrini xarici törəmə şirkətə transfer etmək qərarı da vahidə düşən xərclər və sabit xərclər arasında seçimi özündə əks etdirir. Bu halda da şirkətin fəaliyyət miqyası bu nəticəni müəyyən edən əsas element olacaq. Şaquli BXİ halında qənaət edilən xərclər əmtəələrin sərhədlərdən keçərkən qənaət edilən xərcləri deyil, istehsal zəncirinin hissələri üzrə istehsal xərclərindəki fərqləri əks etdirir. Əvvəlcə müzakirə edildiyi kimiç xərclər arasındakı bu fərqlər, əsasən, müqayisəli üstünlüklə bağlıdır.

Autsorsinq

Üfüqi BXİ üçün alternativ olaraq ana şirkət hər hansı bir müstəqil şirkətə onun məhsullarını xarici məkanda istehsal etmək və satmaq üçün lisenziya verə bilər; şaquli BXİ üçün alternativ olaraq ana şirkət müstəqil şirkətlə (təchizatçı) istehsal prosesinin müvafiq hissələrinin ən yaxşı xərc üstünlüyünə malik xarici məkanda həyata keçirilməsi üçün müqavilə bağlaya bilər. Şaquli BXİ üçün bu, alternativ xarici autsorsinq kimi tanınır (Bəzən, sadəcə, autsorsinq adlanır. Bu zaman xarici məkan nəzərdə tutulur).

Ofşorinq

Ofşorinq həm istehsal zəncirinin hissələrinin xaricə köçürülməsini və həm də xarici autsorsinq ilə şaquli BXİ-ni özündə birləşdirir. Ofşorinq sonuncu onillikdə əhəmiyyətli dərəcədə artmışdır və dünya üzrə xidmətlərdə ticarətin (məsələn, biznes və telekommunikasiya xidmətləri) artımın əsas səbəblərindən biridir; istehsal

sənayesində aralıq əmtəələrlə ticarət 2008-ci ildə dünya üzrə ticarətin 40 faizini təşkil etmişdir. Aralıq əmtəələr çoxmilli şirkətin törəmə şirkətlər şəbəkəsində istehsal olunduqda bu əmtəələrin çatdırılması şirkətdaxili ticarət kimi təsnifləşdirilir. Şirkətdaxili ticarət dünya üzrə ticarətin təxminən üçdə birini, və ABŞ üzrə ticarətin 40%-dən çox hissəsini təşkil edir.

Autsorsinq və şaquli BXİ

Autsorsinq və şaquli BXİ arasındakı seçim nisbətən daha çətindir. Müstəqil şirkətin istehsal prosesinin bəzi hissələrinin ana şirkətlə müqayisədə daha aşağı xərclə həyata keçirməsi (eyni məkanda) üçün bir çox səbəblər mövcuddur. İlk və ən önəmli səbəb odur ki, müstəqil şirkət istehsal prosesinin müəyyən dar hissəsində ixtisaslaşa bilər. Nəticədə şirkət bu prosesləri müxtəlif ana şirkətlər üçün etdiyi halda miqyas effektindən də faydalana bilər. Digər səbəblər istehsal qurğusunda menecer təşviqlərinin uyğunlaşdırılmasında və nəzarətdə yerli sahibliyin üstünlüyünü vurğulayır.

46) Üfüqi və şaquli BXİ arasındakı fərqi izah edin. (5 bal)

ABŞ şirkəti xarici şirkətin 10%-dən çox hissəsini alarsa və ya ABŞ şirkəti xaricdə tam yeni istehsal qurarsa, bu ABŞ-dan birbaşa xarici investisiya (BXİ) adlanır. Birinci kateqoriyaya aid istehsal fəaliyyəti həyata keçirən törəmə şirkətlərə investisiyalar üfüqi BXİ kimi təsnifləşdirilir. İkinci kateqoriyaya aid istehsal fəaliyyəti həyata keçirən törəmə şirkətlərə investisiyalar şaquli BXİ kimi təsnifləşdirilir.

Üfiqi BXİ qərarları

Bir tərəfdən, yüksək ticarət xərcləri, digər tərəfdən isə aşağı sabit xərclər BXİ üçün müvafiq miqyas nöqtəsini aşağı salır. Şirkətin miqyası isə onun performans ölçülərindən asılıdır. Kifayət qədər aşağı xərcə malik şirkət xarici müştərilərə Q vahidindən daha çox satmaq istəyəcək. Bunu etməyin xərc baxımından ən səmərəli yolu "Xaric"də törəmə şirkət açmaq və çoxmilli şirkətə çevrilməkdir. Orta xərc səviyyələrinə malik şirkətlər " Xaric"də yerləşən müştərilərə xidmət etmək istəyəcəklər. Lakin onların planlaşdırılan satışları Q kifayət qədər aşağı olduğundan bu müştərilərə xidmət etmək üçün BXİ deyil ixracın xərc baxımından ən səmərəli yolu olacaq.

Şaquli BXİ qərarları

Şirkətin istehsal zəncirini hissələrə bölmək və bu zəncirin hissələrini xarici törəmə şirkətə transfer etmək qərarı da vahidə düşən xərclər və sabit xərclər arasında seçimi özündə əks etdirir. Bu halda da şirkətin fəaliyyət miqyası bu nəticəni müəyyən edən əsas element olacaq. Şaquli BXİ halında qənaət edilən xərclər əmtəələrin sərhədlərdən keçərkən qənaət edilən xərcləri deyil, istehsal zəncirinin hissələri üzrə

istehsal xərclərindəki fərqləri əks etdirir. Əvvəlcə müzakirə edildiyi kimiç xərclər arasındakı bu fərqlər, əsasən, müqayisəli üstünlüklə bağlıdır.

47) Tədiyyə balansına təsir edici faktorlar barədə yazın. (5 bal)

Tədiyə balansı ölkənin beynəlxalq iqtisadi əlaqələrinin mədaxil və məxaric formasında valyuta ilə ifadə olunmuş dəyəridir. Başqa sözlə, tədiyə balansıbeynəlxalq iqtisadi əməliyyatların həyata keçirilməsi nəticəsində milli iqtisadiyyata daxil olan və xaricə çıxarılan valyuta vəsaitləri arasında nisbəti müəyyən edir. Tədiyə balansı ölkə rezidentlərinin müəyyən dövr ərzində qeyri-rezidentlərlə apardığı iqtisadi əməliyyatların məcmusunu əks etdirən statistik hesabat sistemidir. İnstitusional vahidin rezidentlik statusu onun hər hansı bir ölkənin iqtisadi ərazisini öz iqtisadi maraqlarının mərkəzi seçməsi və bu əraziyə sıx bağlılığı ilə müəyyən edilir. Tədiyə balansı 4 hissədən ibarətdir:
1. Cari əməliyyatlar balansı;
2. Kapitalın və maliyyənin hərəkəti balansı;
3. Ehtiyat aktivlərin dəyişməsi və
4. Balanslaşdırıcı maddələr.

Tədiyə Balansının tərtibi

Tədiyə balansı ölkə rezidentlərinin müəyyən dövr ərzində qeyri-rezidentlərlə apardığı iqtisadi əməliyyatların məcmusunu əks etdirən statistik hesabat sistemidir.
Tədiyə balansında əməliyyatların qeydə alınmasına dair NÜMUNƏLƏR:
Misal

"A" ölkəsi xaricdən 100 dollarlıq avadanlıq alır:
Bu əməliyyatın iki tərəfi var:
- xaricdən ölkəyə fiziki resurs olan avadanlıq gətirilir;
- və bunun müqabilində xaricə 100 dollar ödəniş edilir.

Dollar valyuta olaraq ABŞ mərkəzi bankının öhdəliyidir və məntiqi olaraq "A" ölkəsinin ABŞ mərkəzi bankına nəzərən aktivi sayılır. Beləliklə, bu əməliyyatın nəticəsi olaraq Cari əməliyyatlar balansının debet
tərəfində idxal əməliyyatını qeydə almaq üçün 100 dollar, xaricə 100 dollarlıq ödəniş (başqa sözlə "A" ölkəsinin 100 dollarlıq maliyyə aktivinin azalmasını) isəKapital və maliyyə hesabının kredit tərəfində yazılır.

48) Cari hesabın müsbət və mənfi saldosu ölkə iqtisadiyyatına necə təsir göstərir. (5 bal)

Ölkənin idxal həcmi ixrac həcmindən artıq olduqda deyirik ki, ölkənin cari əməliyyatlar hesabında mənfi saldo (defisit) var. Ölkənin ixrac həcmi idxal həcmindən çox olduqda isə ölkənincari əməliyyatlar hesabında müsbət saldo (profisit) olur.33Əmtəə və xidmətlərin xalis ixrac həcmindən əlavə, cari əməliyyatlar hesabı balansına gəlirin xalis birtərəfli transfertləri daxildir (yuxarıda bu barədə qısaca bəhs etmişdik). İlkin ehtimalımıza əsasən, hələlik müzakirəmizi sadələşdirmək üçün bu transfertləri bir kənara qoyaq. Bu fəslin sonrakı hissələrində, ABŞ-ın tədiyə balansını təfərrüatı ilə təhlil edərkən cari gəlir transfertlərinin cari əməliyyatlar hesabına necə daxil olduğunu görəcəyik.

49) Valyuta böhranlarına nə səbəb olur? Onların qarşısını necə almaq olar? (10 bal)

Valyuta böhranı ölkənin milli valyutasının həddindən artıq inflyasiya, banklar tərəfindən defolt, maliyyə bazarındakı dalğalanmalar, tədiyə balansındakı kəsir, müharibə şəraiti və s. nəticəsində kəskin şəkildə düşdüyü zamandır. xarici ehtiyatlar və ya digər zəruri tədbirlər.

Səbəblər;

1. Fond bazarında və valyuta bazarında güclü dalğalanmalar.
2. İnflyasiyanın və işsizliyin artması.
3. Pul siyasətinə mənfi təsir edən dəyişikliklər.
4. İqtisadiyyatın tənəzzülü.
5. Xarici sərmayədən çox asılılıq.
6. İki ölkə arasında toqquşmalar ,müharibə vəziyyəti

Qarşısını necə almaq olar?

Hökumət məşğulluğu və əlverişli pul siyasətini təmin etməklə aşağı inflyasiya səviyyəsini saxlamalıdır.

İnvestorların dostluq siyasəti sayəsində ölkə valyuta böhranının qarşısını ala bilər.

Ədalətliliyin qorunması pul siyasəti.

Digər ölkələrlə yaxşı ticarət əlaqələri saxlamaq.

Nəticə

Valyuta böhranı ölkənin milli valyutasının devalvasiyaya başladığı vəziyyətdir. Bir çox problemlər yüksək inflyasiyaya, işsizliyin artmasına, xarici fondlara və ya sərmayəçilərə böyük etibara və müharibəyə səbəb olan bəzi ölkələrlə pis münasibətlərə səbəb oldu.

Bunun qarşısını sərmayəyə uyğun siyasət, problemlərin erkən aşkarlanması, qarşısının alınması, bir çox ölkədə investisiya, əlverişli ticarət əlaqələri və s. ilə almaq olar.

50) Hazırda bir ölkə öz ərazisinə hər hansı XBİ-ni qadağan edib. Onun hökuməti bu siyasəti liberallaşdırmaq barədə düşünür. Siz də siyasətin yumşaldılmasını görmək istəyən bir qrup xarici firmaya məsləhətçi kimi işə götürülmüsünüz. Sizdən xahiş edirlər ki, ölkənin bu siyasəti niyə liberallaşdırmalı olması ilə bağlı əsas arqumentlər barədə hesabat hazırlayasınız. Hesabatınız nə deyəcək? (20 bal)

Dünya təcrübəsi göstərir ki, kapitalı idxal edən ölkə üçün birbaşa xarici investisiyalar digər beynəlxalq iqtisadi əməkdaşlıq formalarına nisbətən bir sıra potensial üstünlüklərə malikdir.

Birincisi, onlar əmtəə və xidmət istehsalına kapital qoyuluşunun sabit mənbəyi kimi çıxış edirlər, texniki yardım, nou-hau, idarəetmənin və marketinqin qabaqcıl metodlarının transfertlərini təmin edirlər.

İkincisi, xarici investisiyalar xarici borclardan və kreditlərdən fərqli olaraq ölkənin xarici borcuna əlavə yük olmur, əksinə onun ödənilməsi üçün vəsaitlərin əldə edilməsinə şərait yaradır.

Üçüncüsü, birbaşa xarici investisiyalar milli iqtisadiyyatın dünya iqtisadiyyatına daha səmərəli inteqrasiyasına (xarici əlaqələrin artması, müxtəlif çeşidli istehsal və elmitexniki əməkdaşlıq vasitəsi ilə) imkan verir, ixrac diversifikasiyasına şərait yaradır.

Birbaşa xarici investisiyaların ölkə iqtisadiyyatına müsbət təsirini aşağıdakı istiqamətlər üzrə qruplaşdırmaq olar:

1. Transmilli şirkətlərin qız şirkətlərinin və filiallarının yaradılması iqtisadiyyata kapital

qoyuluşlarınını artımına səbəb olur ki, bu da əmək məhsuldarlığınınartımı və məşğulluq səviyyəsinin yüksəlməsi ilə nəticələnir.

2. Birbaşa xarici investisiyalar texnologiyaların, idarəetmə və marketinq bacarıqlarının ötürülməsinə şərait yaradır.

3. Birbaşa investisiyalar ixrac bazarlarına çıxışı genişləndirir, belə ki, transmilli şirkətlərdən digər dövlətlərin daxili bazarlarına əmtəə ixracı kanalı kimi aktiv surətdə istifadə edilir.

4. Transmilli şirkətlər filiallarının potensial zərərlərini tam örtmək qabiliyyətinə malikdirlər. Əgər filialların əməliyyatları qeyri-rentabellidirsə, onda gəlirlər 211 repatriasiya edilir və deməli, kapital qoyuluşları əldə edilmiş mənfəət hesabına özünü doğruldur.

Bunlarla yanaşı BXİ-nin bir sıra başqa üstünlüklərindən də bəhs etmək istərdim.

XBİ hədəf ölkənin iqtisadi inkişafını stimullaşdıra və şirkətlər, investorlar üçün daha əlverişli mühit yarada, yerli icma və iqtisadiyyatı stimullaşdıra bilər.Ölkələrin adətən öz idxal tarifləri var ki, bu da ticarəti kifayət qədər çətinləşdirir. Bir çox iqtisadi sektorlar satışların və hədəflərin yerinə yetirilməsini təmin etmək üçün adətən beynəlxalq istehsalçılarda iştirak tələb edir. BXİ bütün bu beynəlxalq ticarət aspektlərini çox asanlaşdırır.İnvestorlar xarici ölkələrdə yeni şirkətlər qurduqca XBİ yeni iş yerləri və daha çox imkanlar yaradır. Bu, yerli əhalinin gəlirlərinin və daha çox alıcılıq qabiliyyətinin artmasına səbəb ola bilər ki, bu da öz növbəsində hədəflənmiş iqtisadiyyatlarda ümumi təkanla nəticələnir.Xarici investorlar seçdiyiniz biznes sahəsindən asılı olmayaraq çox faydalı olan vergi güzəştləri alırlar. Hər kəs verginin silinməsini sevir.İnsan kapitalının inkişafı XBİ-nin böyük üstünlüyüdür. İşçi qüvvəsinin təlim vasitəsilə əldə etdiyi bacarıqlar ölkə daxilində ümumi təhsili və insan kapitalını artırır. XBİ-yə malik olan ölkələr sahiblik hüququnu qoruyub saxlamaqla öz insan resurslarını inkişaf etdirməkdən faydalanırlar. Birbaşa xarici investisiyalar resurs transferlərinə və bilik, texnologiya və bacarıqların mübadiləsinə imkan verir. Birbaşa xarici investisiyalar gəlirlər və xərclər arasındakı fərqi azalda bilər. Bununla ölkələr istehsal xərclərinin eyni olacağına və daha asan satılacağına əmin ola biləcəklər. Xarici investorlar tərəfindən təmin edilən qurğular və avadanlıqlar hədəf ölkədə işçi qüvvəsinin məhsuldarlığını artıra bilər. Birbaşa xarici investisiyanın digər böyük üstünlüyü hədəf ölkənin gəlirlərinin artmasıdır. Daha çox iş yerləri və yüksək əmək haqqı ilə milli gəlir normal olaraq yüksəlir və bu da iqtisadi artımı təşviq edir. Böyük korporasiyalar adətən hədəf ölkədə tapa biləcəyinizdən daha yüksək əmək haqqı səviyyələri təklif edirlər ki, bu da gəlirin artmasına səbəb ola bilər.

51) Outsorsinq və ixrac məsələlərində çoxmillətli şirkətlərin rolunu müzakirə edin. (20 bal)

ABŞ statistikasına əsasən, şirkətin səhmlərinin 10%-dən çoxu xarici şirkətə məxsus olarsa, şirkət xarici şirkət tərəfindən idarə olunan və beləliklə, xarici çoxmilli şirkətin törəməsi hesab edilir. 10% effektiv nəzarət həyata keçirmək üçün yetərli hesab edilir. Eyni şəkildə ABŞ əsaslı şirkət xarici şirkətin 10% səhminə sahib olarsa, çoxmilli şirkət hesab edilir. Nəzarət edən şirkət (ana şirkət) çoxmilli ana şirkət, "idarə olunan" şirkət isə çoxmilli törəmə şirkət adlanır.
ABŞ şirkəti xarici şirkətin 10%-dən çox hissəsini alarsa və ya ABŞ şirkəti xaricdə tam yeni istehsal qurarsa, bu ABŞ-dan birbaşa xarici investisiya (BXİ)adlanır.
Bəzi çoxmilli şirkətlər öz istehsal proseslərini geniş müştəri bazasına yaxın yerləşən xarici istehsal məntəqələrində həyata keçirirlər. Bu üfüqi birbaşa xarici investisiya (BXİ)kimi təsnifləşdirilir. Alternativ seçim xarici törəmə şirkətə sahib olmaq əvəzinə, xarici bazara ixrac etməkdir. İxrac və BXİ arasındakı seçim BXİ üçün əmtəə vahidinədüşən daha aşağı xərclər, lakin xarici istehsal nöqtəsi üçün əlavə sabit xərclərlə xarakterizə olunur. Yalnız kifayət qədər böyük miqyasda fəaliyyət göstərən şirkətlər BXİ seçimini ixracdan üstün tuturlar.
Bəzi çoxmilli şirkətlər öz istehsal zəncirini hissələrə bölür və bu zəncirin müəyyən hissələrini özlərinin xaricdə yerləşən istehsal yu nöqtələrində həyata keçirirlər. Bu şaquli birbaşa xarici investisiya (BXİ)kimi təsnifləşdirilir. Bir alter-nativ istehsal zəncirinin bu hissələrinin müstəqil xarici şirkətə ötürülməsidir. Əməliyyatın hər iki növü ofşorinq kimi təsnifləşdirilir. Ofşorinqin olmadığı halla müqayisədə ofşorinq daha aşağı istehsal xərclərinə gətirib çıxarsa da, əlavə sabit xərclərin çəkilməsini tələb edir. Yalnız kifayət qədər böyük miqyasda fəaliyyət göstərən şirkətlər ofşorinq seçimindən istifadə edirlər.
Üfüqi BXİ üçün alternativ olaraq ana şirkət hər hansı bir müstəqil şirkətə onun məhsullarını xarici məkanda istehsal etmək və satmaq üçün lisenziya verə bilər; şaquli BXİ üçün alternativ olaraq ana şirkət müstəqil şirkətlə (təchizatçı) istehsal prosesinin müvafiq hissələrinin ən yaxşı xərc üstünlüyünə malik xarici məkanda həyata keçirilməsi üçün müqavilə bağlaya bilər. Şaquli BXİ üçün bu,alternativ xarici autsorsinq kimi tanınır (Bəzən, sadəcə, autsorsinq adlanır. Bu zaman xarici məkan nəzərdə tutulur).
Çoxmilli şirkətlər və autsorsinqin rifaha oxşar təsirlərini proqnozlaşdıra bilərik: Xərc fərqlərindən faydalanmaq üçün istehsalın yenidən yerləşdirilməsi ticarətdən ümumilikdə faydanın əldə olunmasına səbəb olur, lakin, bu həm də gəlirlərin bölgüsünə də təsir edir ki, bu da bəzi insanları daha pis şəraitə salır.

Buna baxmayaraq, çoxmilli şirkətlər və ofşorinqin ən nəzərəçarpan təsirləri, əsasən, qısamüddətli dövrdə baş verir. Belə ki, bəzi şirkətlər məşğulluğu genişləndirdiyi halda, digərləri qloballaşmaya cavab olaraq məşğulluğu azaldırlar. Ofşorinqin yaratdığı yerdəyişmələr ilə əlaqədar olan xərclər eyni bacarıqlara malik olan işçilər üçün daha kəskin olur. bu ciddi narahatlığa ən yaxşı siyasət tədbiri bu işçilərin qeyri-ixtiyari yerdəyişməsinə səbəb olan iqtisadi qüvvə əsasında ayrı-seçkiliyə yol vermədən işsiz işçilərə müvafiq "təhlükəsizlik yastığı" təmin etməkdir. Şirkətlərin xərc fərqlərindən faydalanmaq üçün istehsalı köçürməsinin qarşısını alan siyasətlər qısamüddətli dövrdə bəziləri üçün xərclərin qarşısını ala bilər, lakin, bu siyasətlər həm də uzunmüddətli dövrdə iqtisadiyyat üçün faydaların toplanmasının da qarşısını almış olur.
Çoxmilli şirkətlər və istehsalın müəyyən hissəsini xarici ölkələrə autsorsinq edən şirkətlər istehsal məntəqələrindəki xərclər arasındakı fərqdən faydalanırlar. Bu, sənaye səviyyəsindəki istehsalın ölkələr arasındakı nisbi xərclər arasındakı fərqlərlə müəyyənləşdirildiyi müqayisəli üstünlük modellərinə bənzəyir. Rifaha təsirləri də oxşardır: çoxmilli şirkətlərin artan istehsalından və autsorsinqdən məcmu qazanc olsa da, gəlirlərin bölgüsündəki dəyişiklik bəzi insanları daha pis vəziyyətə sala bilər.

52) "BXİ-nin əksəriyyəti aşağı maaşlı işçi qüvvəsinə çıxış əldə etmək üçün edilir". Razısınız və ya razı deyilsiniz? Niyə? "Sənayeləşmiş ölkələr ən çox BXİ-nin mənbəyidir, çünki onların harasa investisiya etməli olduqları böyük həcmdə maliyyə kapitalı var." Razısınız və ya razı

deyilsiniz? Niyə? “Çoxmillətli müəssisələr risklərə məruz qalmalarını azaltmaq istədikləri üçün çox vaxt öz maliyyə kapitallarından az istifadə etməklə filiallar yaradırlar.” Razısınız və ya razı deyilsiniz? Niyə? - mövzu 11

ABŞ şirkəti xarici şirkətin 10% - dən çox hissəsini alarsa və ya ABŞ şirkəti xaricdə tam yeni istehsal qurarsa, bu ABŞ-dan birbaşa xarici investisiya (BXİ) adlanır. Xarici şirkətlər tərəfindən ABŞ-da istehsal qurğularına investisiyalar ABŞ-a BXİ daxilolmaları hesab edilir. BXİ axınlarının dünya üzrə strukturunu aşağıda verilən Keys araşdırmasında daha ətraflı təsvir etmişik. İndi isə şirkətin çoxmilli ana şirkət olması ilə bağlı qərarına diqqət yetirək. Nə üçün şirkət xarici məkanda törəmə şirkəti yaratmaqda maraqlı ola bilər? Cavab qismən törəmə şirkətin həyata keçirdiyi istehsal fəaliyyəti ilə bağlıdır. Bu fəaliyyətlər iki əsas kateqoriyaya ayrılır: (1) Törəmə şirkət dünyanın hər hansı digər bir nöqtəsində istehsal prosesini (ana şirkətin yerli istehsal qurğularında həyata keçirdiyi proses) təkrarlayır; və (2) istehsal zənciri müxtəlif hissələr ayrılmışdır və istehsal proseslərinin bir hissəsi törəmə şirkətin fəaliyyət göstərdiyi məkana transfer edilmişdir. Birinci kateqoriyaya aid istehsal fəaliyyəti həyata keçirən törəmə şirkətlərə investisiyalar üfüqi BXİ kimi təsnifləşdirilir. İkinci kateqoriyaya aid istehsal fəaliyyəti həyata keçirən törəmə şirkətlərə investisiyalar şaquli BXİ kimi təsnifləşdirilir. Şaquli BXİ ilə müqayisədə üfüqi BXİ, əsasən, inkişaf etmiş ölkələr arasında axınlar təşkil edir; bu o deməkdir ki, həm çoxmilli ana şirkət, həm də onun törəmə şirkəti inkişaf etmiş ölkədə yerləşir. Bu növ BXİ-nin əsas səbəbi şirkətin 272010-cu ildə Intel Çinin Dalyan şəhərində daha köhnə çip modellərini istehsal edən yeni vafer istehsalı zavodu açdı. istehsalı geniş müştəri bazasına yaxın yerləşdirməkdir. Buna görə də bu növ BXİ qərarlarında istehsal xərcindəki fərqlərdən daha çox ticarət və nəqliyyat xərcləri əhəmiyyətli rol oynayır.

1) Razı deyiləm. XBİ-nin əksəriyyəti sənayeləşmiş ölkələrdə, xüsusən də ABŞ və Avropadadır. Bu ölkələrdə əmək haqqı aşağı deyil. Bi XBİ əvəzinə böyük bazarlara çıxış etmək və bu bazarlarda yerli istehsalın marketinq üstünlüklərini əldə etmək üçün istifadə olunur.

2) Razı deyiləm. Sənayeləşmiş ölkələrin investisiya etmək istədikləri böyük miqdarda maliyyə kapitalı var. Bu kapitalın bir hissəsini başqa ölkələrə yatırmaq istəsələr belə, bu onların birbaşa xarici sərmayələrin çoxunun mənbəyi olduğunu izah etmir. Məqsəd yalnız digər ölkələrə maliyyə kapitalı yatırmaqdırsa, bunun daha asan yolu portfel investisiyaları xarici səhmlər, istiqrazlar və kreditlərdir. Birbaşa xarici investisiya həmçinin texnologiyanın, marketinq bacarıqlarının, idarəetmə bacarıqlarının və digər firmaya xas aktivlərin xarici törəmə müəssisəyə ötürülməsini nəzərdə tutur və bunlar çox vaxt törəmə müəssisəyə maliyyə investisiyasından daha vacibdir.

Mövzu-12

53) Valyuta məzənnəsini nə müəyyənləşdirir? Ətraflı izahat verin. (5 bal)

Kapital ixracı, əmtəə və xidmətlərlə beynəlxalq ticarət, elmi-texniki əməkdaşlıq dünya təsərrüfatı əlaqələrinin subyektləri arasında qarşılıqlı pul tələblərini və öhdəliklərinin yaranmasına gətirib çıxarır. XX əsrin ortalarından etibarən beynəlxalq valyuta münasibətləri öz inkişafında yeni impuls qazanmışdır. Dünya iqtisadiyyatının beynəlmiləlləşməsi və qloballaşması ölkələr arasında ticarət- iqtisadi mübadilənin inkişafına, valyuta münasibətlərinin inkişaf etməsinə gətirib çıxarmışdır. Valyutaların sabitliyi, onların bir-birlərinə və ehtiyat valyutalarına nisbəyən yol verilən tərəddüd hədləri dünya təsərrüfatının inkişafının vacib problemlərinə çevrilmişdir.dünya təsərrüfat əlaqələrinin fasiləsiz həyata keçirilməsi üçün səmərəli valyuta mexanizminini yaradılması beynəlxalq maliyyə sisteminin mərkəzi vəzifəsinə çevrilmişdir Valyuta sistemi təsərrüfat həyatının beynəlmiləlləşməsi və dünya

bazarının inkişafı əsasında formalaşmış, beynəlxalq müqavilə və dövlət-hüquqi normalarında əks olunmuş pul-kredit münasibətlərinin məcmusudur. Valyuta sisteminə iki tərəfdən baxmaq olar. Birincisi, o, ölkələr arasında iqtisadi əlaqələrin dərinləşməsi nəticəsində meydana gəlmiş obyektiv reallıqdır. İkincisi, bu obyektiv reallıq hüquqi normalarda, institutlarda, beynəlxalq sazişlərdə anlaşılır və öz əksini tapır. Bu mənada valyuta sisteminin yaradılması haqqında məqsədyönlü fəaliyyət kimi danışmaq olar. Dünya valyuta sistemində bir sıra valyutalar rəsmi olaraq BVF tərəfindən verilən ehtiyat valyuta statusuna malikdirlər.

Ehtiyat valyuta – beynəlxalq ödəmə və ehtiyat vasitəsi funksiyasını yerinə yetirən dönərli milli valyutadır. O, digər ölkələrin valyutalarının valyuta paritetlərinin və valyuta məzənnələrinin müəyyən edilməsi üçün baza rolunu oynayır. Ehtiyat valyutalardan valyuta müdaxilələrinin həyata keçirilməsi və dövlətlərin rəsmi qızılvalyuta ehtiyatlarının formalaşdırılması üçün istifadə edirlər. Beləliklə, ehtiyat valyutaların əsas təyinatı beynəlxalq iqtisadi münasibətlərə xidmət göstərməkdir. Ölkələr ehtiyat valyutada özlərinin likvid aktivlərini saxlayırlar və bu aktivlərdən tədiyə balansının mənfi kəsirini örtmək üçün istifadə edirlər. Məzənnə dinamikasından asılı olaraq valyutalar —güclü‖ və —zəif‖ ola bilərlər. Güclü o valyuta hesab edilir ki, onun digər milli pul vahidlərinə nisbətən məzənnəsi uzun müddət ərzində ya artır, ya da sabitlik nümayiş etdirir. Digər valyutalara nisbətən məzənnəsi aşağı düşən valyuta isə zəif hesab edilir. Praktikada güclü valyutalar kimi əsasən sənayecə inkişaf etmiş ölkələrin milli pul vahidləri çıxış edirlər. Kifayət qədər inkişaf etməmiş iqtisadiyyata malik və ya qeyri-sabit iqtisadi meyl nümayiş etdirən ölkələrin valyutaları zəif valyutalar hesab edilirlər.

54) Dönərlilik üsuluna görə valyutaların fərqləndirilmə növləri hansılardır.(5 bal)

Dönərlilik üsuluna görə, yəni bu və ya digər valyutanın müxtəlif ölkələrin valyutalarına nə dərəcədə sərbəst mübadilə edilməsindən asılı olaraq aşağıdakı növ valyutaları fərqləndirirlər:

1) sərbəst dönərli valyutalar (SDV). Bu valyutalar qeyri-məhdud daxili və xarici dönərliyə malikdirlər və valyuta ehtiyatlarının formalaşdırılması üçün istifadə edilə bilərlər. BVF tövsiyələrinə görə, bu cür valyutalar kimi ABŞ dollarını, avronu, ingilis funt-sterlinqini, isveçrə frankını, yapon ienasını göstərmək olar;

2) nisbətən dönərli valyutalar. Bu valyutalara valyuta məhdudiyyətləri tətbiq edilir və onlar bütün xarici valyutalara mübadilə edilmirlər;

3) qapalı (dönərli olmayan) valyutalar.Bu valyutalar ancaq bir ölkə çərçivəsində

fəaliyyət göstərir və dünya valyuta bazarında digər valyutalara dəyişdirilmir.

55) BVF-nin yaranması,fəaliyyəti və məqsədləri. BVF –un fəaliyyətinə İEOÖ kritik yanaşmasının

səbəbləri. (10 bal)

1944-cü ilin iyulunda Nyu Hempşir ştatındakı Bretton-Vudsda toplaşmış 44 ölkənin nümayəndələri Beynəlxalq Valyuta Fondunun (BVF) Razılaşma Maddələrini tərtib etmiş və imzalamışdır. Müharibələrarası dövrün iqtisadi fəlakətlərini yadda saxlayan Müttəfiq ölkələrin rəsmiləri, tam məşğulluq və qiymət sabitliyinə töhfə verərək eyni zamanda ölkələrə beynəlxalq ticarəti məhdudlaşdırmadan xarici balansa nail olmaq imkanını verəcək beynəlxalq monetar sistem qurmağa ümid edirdilər.17 Bretton-Vuds razılaşmasının təsis etdiyi sistem müxtəlif valyutaların ABŞ dollarına qarşı məzənnələrinin sabitliyi və dəyişməz qızıl qiymətini (bir unsiyaya 35 ABŞ dolları) nəzərdə tutmuşdur. Üzv ölkələr öz rəsmi beynəlxalq ehtiyatlarını, əsasən, qızıl və ya dollarda saxlamış və dollarları Federal Ehtiyatlar Sistemində qızılla mübadilə etmək hüququna malik olmuşdur. Beləliklə, bu sistem də dolların əsas ehtiyat valyutası olduğu qızıl mübadilə sistemini təşkil edirdi. 18-ci fəslin terminlərində dollar "N-ci valyuta" olmuş, sistemin digər N - 1 valyutalarının məzənnələri isə onunla ifadə olunurdu. Amerika Birləşmiş Ştatlarının özü xarici valyuta bazarına ancaq nadir hallarda müdaxilə edirdi. Adətən, N - 1 foreign central banks intervened when necessary to fix the system's N - 1 valyutanın məzənnəsini sabitləşdirmək üçün bazara müdaxilə edirdi, ABŞ isə nəzəriyyədə qızılın dollar qiymətinin sabitliyinə cavabdeh olmalı idi.

BVF-nin məqsədləri və strukturu- İntizam ilə çevikliyi bir yerdə tətbiq etməyə çalışarkən BVF-nin Razılaşma Maddələri coşqun müharibələrarası təcrübələrin təkrarından qaçmağa ümid yaradırdı. Monetar idarəetməyə qoyulan əsas intizam tədbiri valyuta məzənnələrinin qızıla bağlanmış ABŞ dollarına təsbit olunması tələbi idi. Federal Ehtiyatlar Sistemindən başqa mərkəzi bank həddindən artıq monetar genişlənmə siyasətinə getsəydi, o, beynəlxalq valyuta ehtiyatlarını itirərək öz valyutasının dollara qarşı məzənnəsini sabit saxlamaq imkanından məhrum olacaqdı. ABŞ-da sürətli monetar genişlənmə xarici mərkəzi banklarda dolların yığılması ilə nəticələnəcəyi səbəbindən "Fed"in dolları qızıla çevirmək öhdəliyi onun özünün monetar siyasətlərini məhdudlaşdırırdı. Qızıl unsiyasının rəsmi $35 qiyməti ABŞ-ın monetar siyasəti üçün digər məhdudiyyət olmuşdur, çünki dövriyyəyə çoxlu dollar buraxıldığı halda həmin qiymət qalxacaqdı.

Təsbit olunmuş valyuta məzənnələri sistemi, sadəcə, monetar intizamı təmin edən bir alətdən daha böyük rol oynayırdı. Müharibələrarası dövrün təcrübələri BVF-nin yaradıcılarını üzən məzənnələrin spekulyativ qeyri-sabitliyin səbəbi olduğu və beynəlxalq ticarətə mənfi təsir göstərdiyinə inandırdı.

Sözügedən təcrübə həmçinin nümayiş etdirdi ki, milli hökumətlər uzunmüddətli məşğulluğun hesabına azad ticarət ilə təsbit olunmuş məzənnələri eyni zamanda təmin etməyə meyilli olmazlar. Böyük Böhran təcrübəsindən sonra dövlətin tam məşğulluğun təmin olunmasına görə məsuliyyət daşıması fikri geniş yayılmışdı. Beləliklə, BVF razılaşması ölkələrə daxili hədəflər və ya proqnozlaşdırılan məzənnədən imtina etmədən xarici balansı nizamlı qaydada təmin etməyə imkan verən çeviklik yaratmağa çalışdı.

BVF-nin Razılaşma Maddələrinin iki əsas cəhəti xarici nizamlamada bu cür çevikliyi təmin etməyə kömək etmişdir. Birincisi, BVF-nin üzv ölkələri öz valyuta və qızılından töhfələr verib BVF-nin ehtiyacı olan ölkələrə borc vermək üçün istifadə edə biləcəyi maliyyə ehtiyatını yaratmışdır. İkincisi, valyutaların dollara qarşı məzənnələri təsbit olunsa da, BVF-nin razılığı ilə dəyişdirilə bilərdi. Bu cür devalvasiya və revalvasiyaların nadir hallarda, ancaq iqtisadiyyatın dərin natarazlıqda olduğu vaxt baş verməsi nəzərdə tutulurdu. BVF maddələri "dərin natarazlığın" tərifini verməsə də, bu termin istehsal etdiyi əmtəələrə mütəmadi tələbin azalmasından əziyyət çəkən və devalvasiyaya getmədən işsizlik və xarici defisitlərin uzun illərini yaşayacaq ölkələrə aid olunurdu. Lakin valyuta məzənnəsinin çevikliyi Bretton–Vuds sisteminin "N-ci valyutası" ABŞ dolları üçün əlçatan deyildi.

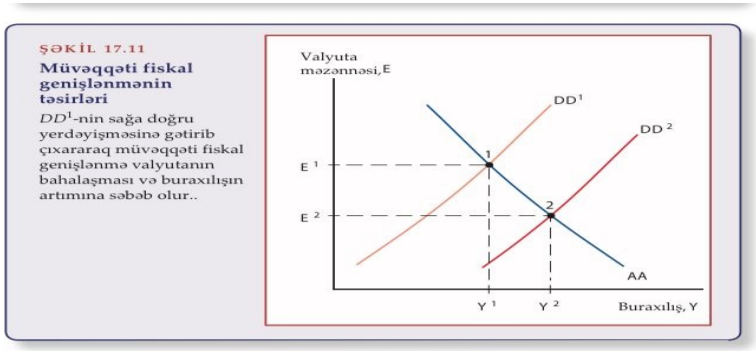
Bretton–Vuds sistemi trilemmanı necə həll etdi? Sistemin əsasında özəl maliyyə kapitalının məhdudlaşdırıla bilinməsi və daxili yönümlü monetar siyasətə müəyyən müstəqillik dərəcəsi verilməsi haqqında fərziyyə dururdu. Beləliklə, yeni sistem monetar siyasəti maliyyə axınlarının azadlığı kimi xarici iqtisadi məsələlərə

tabe etmiş qızıl standartı ilə tam ziddiyyət təşkil edirdi. Müharibələrarası dövrdəki yüksək işsizlikdən agah olan Bretton–Vuds sisteminin qurucuları iqtisadi tənəzzül ilə üzləşən ölkələrin tədiyə balansına görə daraldıcı monetar siyasət yürütmək məcburiyyətində qalmamalarını təmin etmək istəyirdilər.

Transsərhəd maliyyə axınlarına olan məhdudiyyətlər yüksək məşğulluğa üstünlük verilməsini dəstəkləyərək, mütəmadi natarazlıq vəziyyətlərində "nizamlı" məzənnə dəyişikliklərinə imkan verəcəkdi. Nəzəriyyədə rəsmilər güclü spekulyativ hücumların təzyiqi olmadan valyuta məzənnəsini istədiyi zaman dəyişdirə bilmək iqtidarında olacaqdı. Lakin müşahidə edəcəyimiz kimi, bu yanaşma ilkin dövrdə mükəmməl işləsə də, Bretton–Vuds sisteminin beynəlxalq ticarəti bərpa etməkdə uğuru belə spekulyativ hücumlardan qorunmağı getdikcə çətinləşdirdi.

56) Sabit valyuta məzənnəsi çərçivəsində iqtisadiyyatı stimullaşdırmaq üçün fiskal siyasətin potensial effektivliyini izah etmək üçün qrafikdən istifadə edin. (10 bal)

genişləndirici (red. ekspansionist) fiskal siyasət məcmu tələbi artıran dövlət xərcləmələri, vergi azaldılması və ya hər ikisinin müəyyən kombinasiyası formasında ola bilər. Deməli, gözlənilən gələcək valyuta məzənnəsinə təsir etməyən müvəqqəti fiskal genişlənmə DD əyrisini sağa doğru sürüşdürərək AA-ya təsir göstərmir.

Şəkil 17.11 genişləndirici fiskal siyasətin qısamüddətli dövrdə iqtisadiyyata necə təsir göstərdiyini göstərir. İlkin olaraq, iqtisadiyyat valyuta məzənnəsi E1 və buraxılış Y1 olduğu 1 nöqtəsində olur. Güman edək ki, hökumət yeni kosmik gəmini icad etməyə $30 milyard xərcləməyə qərar verir. Dövlət satınalmalarında belə birdəfəlik artım valyutanı E2-dək bahalaşdıraraq və buraxılışı E-dək artıraraq iqtisadiyyatı 2 nöqtəsinə gətirir. İqtisadiyyat müvəqqəti vergi azaldılmasına eyni

reaksiya göstərəcək.

57) Avro depozitlərinin ödədiyi faiz dərəcəsinin artmasının dollar/avro məzənnəsinə təsirlərini müzakirə edin. (10 bal)

Digər aktivlər bazarlarında olduğu kimi, xarici valyuta bazarındakı iştirakçılar müxtəlif valyutaların əmanətləri üçün öz tələblərini həmin aktivlərin gözlənilən gəlirlilik dərəcəsinin müqayisəsinə əsaslandırırlar. Müxtəlif əmanətlər üzrə gəlirliliyi müqayisə etmək üçün bazar iştirakçıları iki növ informasiyaya ehtiyac duyurlar. Birinci, onlar əmanətlərin maddi dəyərinin necə dəyişdiyini bilməlidirlər. İkinci, valyuta məzənnələrinin necə dəyişdiyini bilməlidirlər ki, müxtəlif valyuta larda ölçülmüş gəlirlilik dərəcələrini müqayisə oluna bilən şərtlərə çevirə bilsinlər.

Müəyyən bir valyutanın əmanəti üzrə gəlirlilik dərəcəsini hesablamaq üçün lazım olan birinci növ informasiya

həmin valyutanın faiz dərəcəsidir – həmin valyutanın bir vahidini bir il üçün borc verməklə bir fərdin qazana biləcəyi həmin valyuta miqdarıdır. 0,10 (illik 10 faiz kimi verilir) dollar ilə faiz dərəcəsində, $1-ın borc verəni (kreditoru) ilin sonunda $1,10 alır. Burada $1 əsas məbləğ, 10 sent isə faizdir. Əməliyyatın digər tərəfindən baxdıqda dollar üzrə faiz dərəcəsi həm də bir il üzrə $1 borc almaq üçün ödənməli məbləğdir. Siz bir ABŞ Xəzinədarlığının qiymətli kağızlarını aldıqda ABŞ hökumətinə dollarları borc verdiyinizə görə dollar üzrə faiz dərəcəsi qazanırsınız.

Xarici valyuta bazarında faiz dərəcələri önəmli rol oynayır. Çünki orada ticarəti aparılan böyük əmanətlərin hər biri öz denominasiya valyutasını əks etdirən dərəcədə, faiz dərəcəsi ödəyirlər. Məsələn, dollar üzrə faiz dərəcəsi illik 10 faiz olduqda – $100 000 məbləğində bir əmanət bir il sonra $110 000 dəyərinə çatır;

avro üzrə faiz dərəcəsi illik 5 faiz olduqda€100 000 məbləğində bir əmanət bir il sonra €105 000 dəyərinə çatır. Əmanətlər əmanətçidən banka verilmiş həqiqi borclar olduğu üçün faiz ödəyirlər. Bir korporasiya və ya maliyyə institutu bir banka əmanət qoyduqda həmin valyutanı hansısa bəzi cari xərclərə istifadə etməkdənsə, o banka borc verir. Başqa sözlə, əmanətçi əmanət qoyduğu valyutada denominasiya olunmuş bir aktivi alır. Dollar ilə faiz dərəcəsi, sadəcə olaraq, dollar ilə qoyulmuş əmanət üzrə dollar ifadəsində gəlirlilik dərəcəsidir. Banka $100 000 borc verməklə siz əmanəti "alırsınız" və 10 faizlik dərəcə ilə il sonunda geri ödəniş edildikdə, sizin aktivinizin dəyəri $110 000 olur. Bu illik (110,000 - 100,000)>100,000 = 0.10, və ya 10 faizlik gəlirlilik dərəcəsi verir. Eyni qaydada, bir xarici valyutanın faiz dərəcəsi həmin xarici valyuta əmanəti üzrə xarici valyuta gəlirliliyidir. Şəkil 14.2 1978 2016- cı illərdə dollar və yapon yeni üzrə faiz dərəcələrinin aylıq davranışını göstərir. Bu faiz dərəcələri müqayisəli şərtlərlə ölçülmür, beləliklə, onların bir-birinə yaxın olması və ya zaman keçdikcə oxşar yolla hərəkət etmələri üçün səbəb yoxdur.

Valyuta məzənnələri və aktivlərin gəlirliliyi

Bir dollar və bir avro əmanətin təklif etdiyi faiz dərəcəsi bizə bu dollar və avronun dəyərinin il ərzində necə dəyişəcəyini göstərir. Dollar və ya avro əmanətlərinin təklif etdiyi gəlirlilik dərəcəsini hesablamaq üçün ehtiyacımız olan digər növ informasiya dollar/avro məzənnəsində il ərzində gözlənilən dəyişikliklərdir. Avro və ya dollar əmanətlərinin hansının daha yuxarı bir gözlənilən gəlirlilik dərəcəsi təklif etdiyini görmək üçün biz soruşmalıyıq: Əgər avro əmanətini almaq üçün dollar istifadə edirəmsə, bir il sonra mən neçə dollar geri alacağam? Bu suala cavab verdikdə siz avro əmanəti üçün dollar ifadəsində gəlirlilik dərəcəsi hesablayırsınız. Çünki siz onun bugünkü dollar ilə qiymətini onun bir il sonrakı dollar ilə dəyəri ilə müqayisə edirsiniz.

Bu növ hesablamaya necə yaxınlaşmağı görmək üçün gəlin aşağıdakı vəziyyətə nəzər salaq. Fərz edin ki, bugünkü valyuta məzənnəsi (Amerika qaydalarına uyğun verilmiş kvota) bir avro üçün $1,10-dır. Lakin bir il sonra bu dərəcənin bir avro üçün $1,165 olacağını gözləyirsiniz (bəlkə də, siz ABŞ iqtisadiyyatında arzuolunmaz dəyişikliklər gözləyirsiniz. Fərz edin ki, illik dollar ilə faiz dərəcəsi 10 faizdir, avro ilə isə 5 faizdir. Bu, $1,00-lıq əmanətin bir il sonra $1,10, €1-luq əmanətin isə bir il sonra €1,05 ödəyəcəyi deməkdir. Bunlardan hansı əmanət daha yuxarı gəlirlilik təklif edir?

Bunun cavabı beş addımda tapıla bilər.

Addım 1. Bugünkü dollar/avro məzənnəsini avro əmanətinin (məsələn, €1) dollar ilə qiymətini tapmaq üçün istifadə edin. Əgər valyuta məzənnəsi bu gün bir avro üçün $1,10-dırsa, €1 əmanətin dollar ilə qiyməti sadəcə $1,10 olur.

Addım 2. Əgər bu gün €1 əmanət alsanız, bir il sonra əldə edəcəyiniz avronun miqdarını hesablamaq üçün avro ilə faiz dərəcəsini istifadə edin. Avro əmanətləri üzrə faiz dərəcəsinin illik 5 faiz olduğunu bilirsiniz. Beləliklə, ilin sonunda sizin €1-luq əmanətiniz €1,05 dəyərində olacaq.

Addım 3. Addım 2-də müəyyən edilmiş avro ilə məbləğin gözlənilən dəyərini hesablamaq üçün bir il sonra hakim olacağı gözlənilən valyuta məzənnəsini istifadə edin. Gələn il ərzində dolların avroya qarşı ucuzlaşacağını, beləliklə də, 12 ay sonrakı məzənnənin bir avro üçün $1,165 olacağını gözlədiyinizə görə avro əmanətinizin bir il sonrakı dollar ilə dəyərinin bir avro üçün +1.165 per euro * : 1.05 = +1.223. olacağını gözləyirsiniz.

Addım 4. €1 əmanətinizin dollar ilə qiymətini ($1,10) indi bildiyiniz və onun bir il sonrakı dəyərini ($1,223) proqnozlaşdıra biləcəyiniz üçün siz avro əmanətlərinin dollar ilə gözlənilən gəlirlilik dərəcəsini aşağıdakı kimi hesablaya bilərsiniz: (1.223 - 1.10)/ 1 .10 = 0.11, və ya illik 11 faiz.

Addım 5. Dollar əmanətləri üzrə dollar ifadəsində gəlirlilik dərəcəsi (dollar ilə faiz dərəcəsi) illik sadəcə 10 faiz olduğuna görə siz sərvətinizi avro əmanətləri formasında saxlamağın daha yaxşı olduğunu gözləyirsiniz. Dollar ilə faiz dərəcəsinin avro ilə faiz dərəcəsini illik 5 faiz olmaqla üstələməsi faktına baxmayaraq, avronun dollara qarşı gözlənilən bahalaşması avro sahiblərinə avro əmanətlərini daha yüksək gəlirli aktivlər edəcək qədər böyük gələcək kapital gəliri qazandırır.

Sadə qayda Bu hesablamanı sadə bir qayda daha qısa edir. Birinci, dolların avroya qarşıucuzlaşma dərəcəsini bir il ərzində dollar/avro məzənnəsindəki faiz dəyişikliyi olaraq müəyyənləşdirin. Sonuncu nümunədə dolların gözlənilən ucuzlaşma dərəcəsi (1.165 - 1.10)/ 1.10 = 0.059, və ya təqribən illik 6 faizdir. Dolların avroya qarşı ucuzlaşma dərəcəsini hesabladıqdan sonra bizim qaydamız belədir:Avro əmanətlərinin dollar ifadəsində gəlirlilik dərəcəsi təxminən avro ilə faiz dərəcəsi ilə dolların avroya qarşı ucuzlaşma dərəcəsinin cəminə bərabərdir. Başqa sözlə, avro əmanətlərinin avro ilə gəlirliliyini dollar ifadəsinə çevirmək üçün il ərzində avronun dollar ilə qiymətinin artma dərəcəsini avronun faiz dərəcəsinə əlavə etməlisiniz. Nümunəmizdə avro ilə faiz dərəcəsi (5 faiz) və dolların gözlənilən ucuzlaşma dərəcəsinin (təqribən 6 faiz) cəmi təxminən 11 faizdir – bu isə bizim ilk hesablamamızda tapdığımız avro əmanətləri üzrə gözlənilən dollar ifadəsində gəlirlilikdir.

Müzakirəmizi bəzi qeydlərlə yekunlaşdırırıq:

R: = birillik avro əmanətləri üzrə bugünkü faiz dərəcəsi, E+/: = bugünkü dollar/avro valyuta məzənnəsi (bir avro üçün dolların məbləği), Ee+/: = bir il sonra hakim olması gözlənilən dollar/avro valyuta məzənnəsi (bir avro üçün dolların məbləği)

(Bu sonuncu məzənnəyə qoşulmuşe üst-indeksi göstərir ki, bu, insanların bu gün bildiklərinə əsaslanaraq gələcək məzənnə ilə bağlı proqnozudur.)

Bu işarələrdən istifadə edərək biz avro əmanətlərinin dollar ifadəsində verilmiş gözlənilən gəlirlilik dərəcəsini avro ilə faiz dərəcəsi (1) ilə dolların avroya qarşı ucuzlaşma dərəcəsinin (2) cəmi kimi yazırıq:

R: + (E+>: e - E+>:)>E+>: .

Bu gözlənilən gəlirlilik dollar və ya avro əmanətlərindən hansının daha yüksək gözlənilən real gəlirlilik dərəcəsi təklif etdiyini müəyyən etmək üçün birillik dollar əmanətləri üzrə faiz dərəcəsi olan, R+, ilə müqayisə etməli olduğumuz nəticədir.10 Ona görə də dollar və avro əmanətləri arasındakı gözlənilən gəlirlilik dərəcəsi fərqi, R+ ilə əvvəlki ifadənin fərqinə bərabərdir.

R+ - [R: + (E+>: e - E+>:)>E+>:] = R+ - R: - (E+>: e - E+>:)>E+>: . (14-1)

Yuxarıdakı fərq müsbət olduqda dollar əmanətləri daha yüksək gözlənilən gəlirlilik dərəcəsi təklif edir; mənfi olduqda isə avro əmanətləri daha yüksək gözlənilən gəlirlilik dərəcəsi təklif edir.

Bu eyni düstur isə aşağıdakı kimi yenidən yazıla bilər:

R: + (E+>: e - E+>:)>E+>: + R: * (E+>: e - E+>:)>E+>: .

Bu yuxarıdakı düstur isə, adətən belə olduğu kimi, R: * (E+>: e - E+>:)>E+>: kiçik bir rəqəm olduqda, sadə qayda ilə hesablandıqda əldə edilmiş düstura çox yaxındır.

İkinci keysdə faiz dərəcəsi eynidir (4 faiz), ancaq bu dolların 4 faiz gözlənilən ucuzlaşma dərəcəsi ilə balanslaşdırılır. Ona görə də bu iki aktivin gözlənilən gəlirlilik dərəcəsi eynidir.

Üçüncü keys də daha əvvəlkinə bənzəyir: 4 faizlik dollar əmanətlərinin xeyrinə olan faiz fərqi dolların 8 faizlik gözlənilən ucuzlaşma dərəcəsi ilə balanslaşdırmadan daha çoxdur. Beləliklə, bazar iştirakçıları avro əmanətlərinə üstünlük verirlər.

Dördüncü keysdə avro əmanətlərinin xeyrinə 2 faizlik fərq var, lakin dolların il ərzində avroya qarşı 4 faiz bahalaşması gözlənilir. Ona görə də dollar əmanətləri üzrə gözlənilən gəlirlilik dərəcəsi avro əmanətləri üzrə olandan 2 faiz daha yüksəkdir.

İndiyədək biz bütün gəlirlilikləri dollar ifadəsinə çevirirdik. Lakin gəlirlilikləri avro ifadəsi və ya bəzi üçüncü valyuta ifadəsi ilə seçmiş olsaydıq, onda hesabladığımız gəlirlilik dərəcəsi fərqləri eyni olardı. Məsələn, fərz edin ki, dollar əmanətləri üzrə gəlirliliyi avro ifadəsində hesablamaq istəyirik. Sadə qaydamızı izləyərək, biz dollar üzrə faiz dərəcəsi R+ ilə avronun dollara qarşı gözlənilən ucuzlaşma dərəcəsini toplayırıq. Lakin avronun dollara qarşı gözlənilən ucuzlaşma dərəcəsi təqribən dolların avroya qarşı gözlənilən bahalaşma dərəcəsinə bərabərdir. Bu, önündə mənfi (-) işarəsi olan dolların avroya qarşı gözlənilən ucuzlaşma dərəcəsidir. Bu isə avro ifadəsində dollar əmanətinin gəlirliyinin aşağıdakı kimi olduğu deməkdir:

R+ - (E+>: e - E+>:)>E+>: .

Yuxarıdakı ifadə edilənlə R+ arasındakı fərq (14.1) bərabərliyi ilə eynidir. Buna görə də bizim müqayisəmiz

üçün, gəlirliliklərin hər ikisini eyni valyuta ifadəsində verdikdən sonra gəlirliliyi dollar və ya avro ifadəsi ilə ölçməyimizin heç bir fərqi yoxdur.

58) Pul kütləsinin artmasının faiz dərəcəsinə təsiri necə olacaq? Likvidliyə üstünlük modelinin qrafik təsvirindən istifadə edin (10 bal)

Likvidlik

Pulu əldə saxlamağın əsas faydası onun likvidliyi ilə bağlıdır. Ev təsərrüfatı və şirkətlər gündəlik xərclərin maliyyələşdirilməsinin ən asan yolu olduğu üçün əldə pul saxlayırlar. Bəzi böyük xərclər əhəmiyyətli qeyri-likvid bir aktivin satışı ilə maliyyələşdirilə bilər. Məsələn, rəsm kolleksiyaçısı Pikassoya məxsus rəsmlərindən birini sataraq ev ala bilər. Ancaq müxtəlif vaxtlarda və müxtəlif miqdarlarda davamlı və daha kiçik xərclər axınını maliyyələşdirmək üçün ev təsərrüfatları və şirkətlər bir az pul saxlamalıdırlar.

Fərdin gündəlik sövdələşmələrinin orta dəyəri artdıqca onun likvidliyə olan ehtiyacı da artır. Məsələn, hər gün avtobusa minməli olan tələbənin pik saatlarda taksi istifadə etməli olan şirkət rəhbəri qədər nağd pul saxlamağına ehtiyac yoxdur. Bu nəticəyə gəlirik ki, aparılan sövdələşmələrin orta dəyərində artım ev təsərrüfatının və ya şirkətin pula tələbinin artmasına səbəb olur.

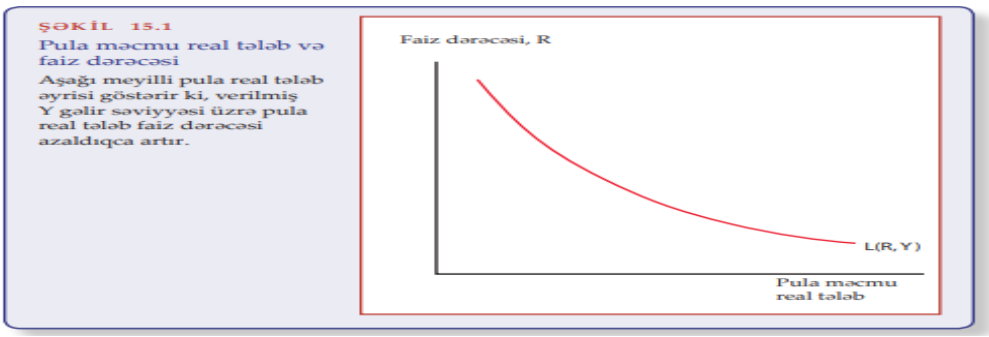
Ev təsərrüfatlarının və şirkətlərin pula tələblərini necə müəyyənləşdirməsi ilə bağlı müzakirəmizi indi məcmu pul tələbini (iqtisadiyyatdakı bütün ev təsərrüfatları və şirkətlərin pula ümumi tələbi) müəyyənləşdirən amilləri aşkara çıxarmaq üçün istifadə edə bilərik. Məcmu pul tələbi sadəcə olaraq iqtisadiyyatın bütün pula fərdi tələblərinin hamısının cəminə bərabərdir. Pula məcmu tələbi üç əsas amil müəyyənləşdirir:

1. Qiymət səviyyəsi. Faiz dərəcəsində artım hər bir fərdin pula tələbinin azalmasına səbəb olur. Buna görə də digər şərtlər sabit qaldıqda faiz dərəcəsi artanda məcmu pul tələbi azalır.

2. The price level. İqtisadiyyatın qiymət səviyyəsi istinad edilən geniş əmtəə və xidmətlər səbətinin valyuta ilə ifadədə qiymətinə bərabərdir. Ümumilikdə istinad edilən səbətə ərzaq, paltar və mənzil xərcləri kimi standart, gündəlik xərclər və tibbi baxış və hüquqi xidmət haqları kimi qeyri-müntəzəm alışlar daxildir. Əgər qiymət səviyyəsi qalxarsa, fərdlər ənənəvi həftəlik əmtəə və xidmətlər səbətini almaq üçün əvvəlkindən daha çox pul xərcləməli olar. Qiymət səviyyəsi artmadan əvvəlki likvidlik səviyyəsini saxlamaq üçün isə onlar əldə daha çox pul saxlamalıdırlar.

3. Real milli gəlir. Real milli gəlir (ÜMM) artdığı zaman iqtisadiyyatda daha çox mal və xidmət satılır. Sövdələşmələrin həcmində bu artım verilmiş qiymət səviyyəsində pula tələbi artırır

Şəkil 15.1 faiz dərəcəsinin gəlirin sabit səviyyəsində (Y) pula məcmu real tələbə necə təsir etdiyini göstərir. Pula real məcmu tələb əyrisi L(R, Y) aşağı meyillidir, çünki faiz dərəcəsində azalma iqtisadiyyatda hər ev təsərrüfatının və firmanın əldə saxladığı real pulun arzu edilən miqdarını artırır.

Verilmiş real ÜMM səviyyəsi üzrə faiz dərəcəsində dəyişikliklər L(R, Y) əyrisi boyunca hərəkətə səbəb olur.

Real ÜMM-də dəyişikliklər isə cədvəlin özünün yerini dəyişməsinə gətirib çıxarır. Şəkil 15.2 real ÜMM-də Y1 nöqtəsindən Y2 nöqtəsinə artımın pula real məcmu tələb əyrisinin mövqeyinə necə təsir etdiyini göstərir. Real ÜMM-də artımın verilmiş faiz dərəcəsi üzrə pula real məcmu tələbi artırmasına görə, Y2 -nin Y1 -dən böyük olduğu hallarda L(R, Y2) L(R, Y1)-in sağ tərəfində yerləşir.

59) "Ölkə üçün hesabın profisiti carisi hesabın kəsrinin olmasından i daha yaxşıdır". Razısınız və ya razı deyilsiniz? izah edin. "Milli yığım həm ölkə daxilində, həm də beynəlxalq səviyyədə istifadə oluna bilər". Bu ifadənin əsasını, o cümlədən qənaətin hər istifadəsinin millətə faydalarını izah edin. (20 bal)

1) Büdcə artıqlığı (profisit) – büdcə gəlirlərinin büdcə xərclərindən artıq olan məbləğidir. Büdcə kəsiri – dövlət büdcəsinin gəlir və xərclərinin mənfi saldosudur.

Heç də bütün iqtisadiyyatçılar büdcə profisitinin ölkə üçün faydalı olduğunu düşünmür.Bəzi iddialara görə, büdcə artıqlığı sərt iqtisadi siyasətin nəticəsidir. Bunun da nəticəsi olaraq iqtisadiyyatda azad kapital çatışmazlığı, xüsusilə kredit təşkilatlarının likvidliyinin azalması çıxış edir.

Digər tərəfdən isə, büdcə profisiti ümumiyyətlə yaxşı bir şey hesab olunur, çünki bu o deməkdir ki, hökumətdə yenidən investisiya edilə və ya borcları ödəmək üçün xərclənə bilən pul qalır. Bununla belə, bu, hökumətin pulu nə qədər ağıllı xərcləməsindən asılıdır: əgər hökumət yüksək vergilər və ya azaldılmış dövlət xidmətləri səbəbindən profisiti varsa, bu, bütövlükdə iqtisadiyyat üçün xalis itki ilə nəticələnə bilər. Büdcə kəsirinin əksi büdcə profisitidir. Büdcə kəsiri daha yüksək borclanma səviyyəsinə, yüksək faiz ödənişlərinə və aşağı təkrar investisiyaya səbəb ola bilər ki, bu da növbəti il ərzində gəlirlərin azalması ilə neticelenecek.Butun bunlari nezere aldiqda bu fikirle razilasiram

2) Milli yığım-özəl və dövlət sektorunun yığımlarının cəmi

Özəl sektorun yığımları istehlak edilən deyil, yığım edilən xalis gəlirin (vergidən sonrakı gəlir) bir hissəsi kimi müəyyənləşdirilir.

Dövlətin yığımlara dair qərarlarının açıq iqtisadiyyatlara təsirlərini təhlil etməyə əlverişli olan formada milli gəlirin bərabərliyini yenidən tərtib etmək üçün özəl və dövlət sektorlarının yığımlarının tərifləri̇ndən istifadə edə bilərik.

Mövzu-13

60) Bretton-Vuds valyuta sisteminin dağılma səbəbləri nə olmuşdur. (5 bal)

Dünya valyuta sistemi öz inkişafında bir neçə mərhələ keçmişdir. Hərbir mərhələnin özünəməxsus funksiyaları və prinsipləri vardır. Bununla yanaşı, hər bir mərhələ özündən əvvəlki mərhələdən müəyyən məsələləri əxz etmişdir.Dünya valyuta sisteminin inkişafında aşağıdakı mərhələləri fərqləndirirlər:

1. Paris valyuta sistemi ;qızıl-monet
2. Genuya valyuta sistemi ;qızıl-deviz
3. Bretton-Vuds valyuta sistemi ;qızıl-valyuta
4. Yamayka valyuta sistemi

1929-1933-cü illər böhranı göstərdi ki, dünya valyuta sistemində dərin və köklü islahatların həyata keçirilməsinə ehtiyac vardır.1944-cü ildən etibarən dünya valyuta sisteminin təkamülündə üçüncü mərhələ başlanmışdır. Həmin il keçirilən Bretton-

Vuds konfransında qızıla və iki —əsas valyuta‖ya ABŞ dollarına və ingilis funt-sterlinqinə əsaslanan qızıl-deviz standartı qəbul edildi ki, ona da çox zaman qızıl-valyuta standartı deyilir. Bu standart yalnız beynəlxalq valyuta sisteminə aid idi, daxili pul sistemi qızılla ölçülmıyın kredit pulları bazasında fəaliyyət göstərirdi.Bretton -Vuds valyuta sisteminin prinsiplərinin formalaşdığı müharibədən sonrakı dövrdə Böyük Britaniya kifayət qədər qızıl ehtiyatlarına malik deyildi və buna görə də funtsterlinqin qızıla dəyişdirilməsinin təmin edə bilmirdi. Bu isə praktiki olaraq funt- sterlinqin deviz valyutası funksiyasından imtina edilməsinə gətirib çıxarmışdı. Beləliklə, Bretton-Vuds valyuta sistemi dolları üstün mövqeyə çıxardı və ABŞ-a siyasi və iqtisadi üstünlük verdi. Dollar xarici ticarət hesablaşmalarını inhisarlaşdırdı. ABŞdan başqa istənilən ölkə tədiyə balansının kəsiri zamanı özünün qızıl-valyuta ehtiyatlarından istifadə etməli, daxili istehlakı azaltmalı, ixracı artırmalı idi. Yalnız ABŞ xarici kəsiri öz valyutası ilə ödəmək imkanına malik olduğundan bu barədə qayğılanmaya bilərdi. Bretton-Vuds valyuta sisteminin prinsiplərinin formalaşdığı müharibədən sonrakı dövrdə Böyük Britaniya kifayət qədər qızıl ehtiyatlarına malik deyildi və buna görə də funtsterlinqin qızıla dəyişdirilməsinin təmin edə bilmirdi. Bu isə praktiki olaraq funt-sterlinqin deviz valyutası funksiyasından imtina edilməsinə gətirib çıxarmışdı.İkinci dünya müharibəsi zamanı dağıntılara məruz qalmış Qərbi Avropa ölkələrinin milli iqtisadiyyatlarının bərpası tədricən dünya iqtisadiyyatında qüvvələr düzülüşünü dəyişdi. Avropa İqtisadi İttifaqının və Yaponiyanın iqtisadi mövqelərinin güclənməsi ilə dünya bazarlarında ABŞ-ın rəqabət qabiliyyətliliyi aşağı düşməyə başladı. Bununla yanaşı, daha çox ölkə müstəqil olaraq dünya bazarlarına çıxmağa baçladılar. 1960-cı illərin ortalarında fıksə edilmiş valyuta məzənnələri artıq dünya təsərrüfatının tələblərinə cavab verməməyə başlamışdılar.Beləliklə, Bretton-Vuds valyuta sistemi dünya təsərrüfatının tələblərinə cavab verməməyə başladı. 1960-cı illərin sonu 1970-ci illərin əvvəllərində beynəlxalq iqtisadi sistemdə yeni böhran başverdi. 1971-ci ildə BVF valyuta məzənnələrinin paritetdən fərqlənməsinənə yol verilən həddi ±2,25%-ə qədər artırdı, bir ildən sonra isə fıksə edilmiş məzənnələr sistemi tamamilə dağıldı.

61) Qızıl standartı valyuta sisteminin əsas xüsusiyyətlərini izah edin.Bu sistemin dağılmasının əsas səbəbləri nələrdir. (5 bal)

Valyutaların dəyərini qızıl baxımından sabitləşdirərək qızıl standartı dünya iqtisadiyyatında pul kütləsinin artımını məhdudlaşdırmaq və beləliklə, dünya qiymətləri səviyyəsində stabillik təmin etməyə çalışırdı.İkinci Dünya müharibəsindən sonrakı dövr ilə müqayisədə 1870-1914-cu illərdə qızıl standartını tətbiq edən ölkələrdə qiymətlər o qədər kəskin qalxmasa da, ölkələr daxilində qiymətlər daha qısa vaxt müddətləri çərçivəsində inflyasiya və deflyasiyanı izləyərək proqnozlaşdırıla bilməyən dəyişikliklərə məruz qalırdı.1914-cü ildən əvvəlki qızıl standartı rejimində qısamüddətli daxili qeyrisabitliyin başlıca səbəbi iqtisadi siyasətin xarici yönümlü hədəflərə yönəlməsi olmuşdur. Birinci Dünya müharibəsindən əvvəlki illərdə dövlətlər

İkinci Dünya müharibəsindən sonrakı dövrdəki qədər daxili balansı təmin etməyə görə öz üzərinə məsuliyyət götürmürdülər.Qarşıdakı Keys araşdırmasında izah edildiyi kimi, ABŞ-da bundan qaynaqlanan iqtisadi təşvişlər qızıl standartına qarşı siyasi müxalifətlə nəticələndi.Yuxarıda müzakirə olunan siyasət trilemması baxımından qızıl standartı valyuta məzənnəsinin yüksək sabitliyi və maliyyə kapitalının beynəlxalq axıcılığını təmin etsə də, monetar siyasətin daxili siyasət məqsədlərinə ünvanlamasına şərait yaratmamışdır. Valyutaların dəyərini qızıl baxımından sabitləşdirərək qızıl standartı dünya iqtisadiyyatında pul kütləsinin artımını məhdudlaşdırmaq və beləliklə, dünya qiymətləri səviyyəsində stabillik təmin etməyə çalışırdı. İkinci Dünya müharibəsindən sonrakı dövr ilə müqayisədə 1870–1914-cu illərdə qızıl standartını tətbiq edən ölkələrdə qiymətlər o qədər kəskin qalxmasa da, ölkələr daxilində qiymətlər daha qısa vaxt müddətləri çərçivəsində inflyasiya və deflyasiyanı izləyərək proqnozlaşdırıla bilməyən dəyişikliklərə məruz qalırdı. 1914-cü ildən əvvəlki qızıl standartı rejimində qısamüddətli daxili qeyrisabitliyin başlıca səbəbi iqtisadi siyasətin xarici yönümlü hədəflərə yönəlməsi olmuşdur. Birinci Dünya müharibəsindən əvvəlki illərdə dövlətlər İkinci Dünya müharibəsindən sonrakı dövrdəki qədər daxili balansı təmin etməyə görə öz üzərinə məsuliyyət götürmürdülər. Qarşıdakı Keys araşdırmasında izah edildiyi kimi, ABŞ-da bundan qaynaqlanan iqtisadi təşvişlər qızıl standartına qarşı siyasi müxalifətlə nəticələndi. Yuxarıda müzakirə olunan siyasət trilemması baxımından qızıl standartı valyuta məzənnəsinin yüksək sabitliyi və maliyyə kapitalının beynəlxalq axıcılığını təmin etsə də, monetar siyasətin daxili siyasət məqsədlərinə ünvanlamasına şərait yaratmamışdır.

62) Valyuta məzənnələrinin tənzimlənməsi:zərurət və formalar. Valyuta məzənnələrinin tənzimlənməsi üsulları, valyuta müdaxilələri. (10 bal)

Valyuta tənzimlənməsi – valyuta və valyuta dəyərləri ilə əməliyyatların keçirilməsi qaydasında özünü əks etdirən beynəlxalq iqtisadi münasibətlərin dövlət tənzimlənməsi formasıdır. Kapitalist sistemli ölkələrdə valyuta tənzimlənməsi dünya və dövlət iqtisadiyyatının vəziyyətindən, maliyyə sisteminin etibarlılığından asılıdır. Bundan əlavə, dövlətlər arasındakı münasibətlər valyuta siyasətinə həlledici təsir göstərir.

Valyuta tənzimlənməsi haqqında qanun hər bir dövlətdə mövcuddur və dövlətin valyuta siyasətinin əsas vəziyyətini əks etdirir. Bu zaman qanunvericilik tərəfindən valyuta məhdudlaşdırılmaları, daha doğrusu valyuta və digər valyuta dəyərləri ilə əməliyyatlarda məhdudlaşdırılmalar təyin edilə bilər. Bu məhdudlaşdırılmalar isə sərhəddən kənara pul köçürmələri, kapital çıxarımı və əcnəbi valyuta ilə srəbəst ticarətə qadağa qoyulmanı əhatə edə bilər.

Valyuta siyasəti özündə dövlət təşkilatları, maliyyə və bank təşkilatları tərəfindən həyata keçirilən iqtisadi, təşkilati tədbirləri əks etdirir.

Valyuta siyasəti – dövlət tərəfindən valyuta məzənnəsinin tənzimlənməsi məqsədilə həyata keçirilən hüquqi, iqtisadi, inzibati tədbirlərin kompleksi: valyuta siyasətinin həyata keçirilmə formaları:

diskont siyasəti – mərkəzi bankın uçot dərəcəsinin dəyişdirilməsi yolu ilə valyuta məzənnəsinin tənzimlənməsi;

valyuta müdaxiləsi – valyuta bazarlarında tələb və təklifin tarazlaşdırılması məqsədilə mərkəzi bankın valyutaların alqı-satqısı əməliyyatlarında müntəzəm iştirakı;

devalvasiya (milli valyutanın xarici valyutalara nisbətən məzənnəsinin məsədyönlü uçotlaşdırılması) və revalvasiya (milli valyutanın xarici valyutalara nisbətən məzənnəsinin qaldırılması).

valyuta məhdudiyyətləri – valyuta əməliyyatlarının inzibati tədbirlər və qanunverici aktlarla qadağan olunması və ya limitləşdirilməsi nəzərdə tutulur.

Təsbit edilmiş valyuta məzənnələrinin öyrənilməsi niyə lazımdır?

Qəzet başlıqlarında əsas sənaye ölkələrinin valyutalarının məzənnələrindəki kəskin dəyişikliklərdən mütəmadi olaraq bəhs olunduğu bir dövrdə, təsbit edilmiş məzənnələrin müzakirəsi köhnəlmiş görünə bilər. Lakin makroiqtisadi siyasətin müasir problemlərini təhlil etməzdən öncə təsbit edilmiş məzənnələri öyrənməli olduğumuzun dörd səbəbi var:

1. İdarə olunan üzən məzənnə. Əvvəl qeyd olunduğu kimi, mərkəzi banklar məzənnələrə təsir göstərmək məqsədilə valyuta bazarlarına müdaxilə edə bilərlər. Beləliklə, sənaye ölkələrinin valyutalarının dollara qarşı məzənnələri hazırda hökumətlər tərəfindən təsbit olunmasa da, onların tam sərbəst üzməsinə də imkan verilmir. Dollara qarşı qismən üzən məzənnələr sistemini hökumətin valyuta dəyərinə təsir etməyə heç bir cəhd göstərmədiyi "təmiz" üzmədən fərqləndirmək üçün ona bəzən "bulanıq" üzmə deyilir Hazırkı valyuta sistemi "təmiz" təsbit edilmiş və üzən məzənnə rejimlərinin hibridi olduğundan təsbit edilmiş məzənnə rejimi ilə tanışlıq üzən məzənnə rejimində baş verən xarici valyuta müdaxilələrini daha yaxşı anlamaq üçün xeyirlidir.
2. Regional valyuta rejimləri . Bəzi ölkələr məzənnə birliklərinə , yəni üzv ölkələrinin öz valyutalarını bir-birinə qarşı təsbit edərək onların digər valyutalara qarşı məzənnələrini sərbəst buraxdığı təşkilatlara daxildir. Məsələn, hazırda Danimarka Avropa Birliyinin Valyuta Məzənnəsi Mexanizmi çərçivəsində öz valyutasının avroya qarşı dəyərini təsbit edir.
3. İnkişaf etməkdə olan ölkələr. Sənaye ölkələri, adətən, öz valyutalarının dollara qarşı üzməsinə imkan versə də, onlar say baxımından dünya ölkələrinin altıda birini də təşkil etmir. Bir çox inkişaf etməkdə olan ölkələr öz valyutalarının dəyərini təsbit etməyə və ya idarə etməyə çalışır: adətən, bu məqsədlə ABŞ dolları istifadə olunur, amma bəzən bu rolda digər valyuta və ya hökumət tərəfindən seçilən valyutaların "səbəti" çıxış edə bilər. Məsələn, Mərakeş öz valyutasını səbətə, Barbados ABŞ dollarına, Seneqal isə avroya təsbit edir. İnkişaf etməkdə olan ölkələrin yaşadığı problemlərin heç bir araşdırması təsbit edilmiş məzənnə rejiminin fəsadlarını nəzərə almadan çox dərinə gedə bilməz.
4. Gələcək üçün keçmişin dərsləri. Təsbit edilmiş valyuta məzənnələri bir çox dövrlərdə - Birinci Dünya müharibəsindən əvvəlki onilliklər, 1920-ci illərin ortaları və 1931-ci il arasındakı zaman və 1945 - 1973-cü illər ərzində adi bir hal olmuşdur. İndi də üzən məzənnələrdən narazı olan iqtisadçı və siyasətçilər bəzən təsbit edilmiş məzənnə rejiminin müəyyən növünü bərpa edə biləcək yeni beynəlxalq razılaşmaların bağlanmasını təklif edirlər. Bəs bu cür planlar dünya iqtisadiyyatına fayda verəcəkmi? Qazanan və uduzan tərəflər kimlər olacaq? Təsbit edilmiş və üzən məzənnələrin üstünlüklərinin müqayisəsini aparmaq üçün biz təsbit edilmiş məzənnələrin necə işlədiyini başa düşməliyik.

Mərkəzi bank valyuta məzənnəsini necə təsbit edir

İndi ki mərkəzi bankın xarici valyuta əməliyyatlarının pul təklifinə necə təsir göstərdiyini gördük, mərkəzi bankın xarici valyuta müdaxiləsi vasitəsilə yerli valyuta məzənnəsini necə təsbit etdiyini də araşdıra bilərik.

Məzənnəni sabit saxlamaq üçün mərkəzi bank valyutaları xarici valyuta bazarında özəl tərəflərlə sabit məzənnəyə ticarət etməyə həmişə hazır olmalıdır. Məsələn, yenin dollara qarşı məzənnəsini ¥120 səviyyəsində təsbit etmək üçün Yaponiya Bankı öz dollar ehtiyatlarına bazar istədiyi qədər yeni ¥120 məzənnəsinə əldə etməyə hazır olmalıdır. Bank həmçinin bazarın yenin müqabilində satmaq istədiyi dolların istənilən həcmini həmin məzənnəyə satmağa hazır olmalıdır. Yaponiya Bankı bazara müdaxilə edərək yenin təklifi və ya tələbinin artıqlığını ləğv etmiş olmasa, tarazlığın bərpaolunması məzənnə dəyişikliyini tələb edəcək.

Mərkəzi bankın valyuta məzənnəsini sabit saxlamaq səyləri ancaq o haldauğurlu ola bilər ki, onun maliyyə əməliyyatları aktiv bazarlarının məzənnənin sabit səviyyəsində tarazlıqda olmasını təmin etsin. Aktiv bazarının tarazlığını təmin edən proses xarici valyuta və aktiv bazarlarında eynivaxtlı tarazlıq modeli ilə təsvir olunur.

Təsbit edilmiş valyuta məzənnəsi rejimində xarici valyuta bazarı tarazlığı

Başlanğıc üçün mərkəzi bankın məzənnəni mütəmadi olaraq E^0. səviyyəsində təsbit etdiyi halda xarici valyuta bazarının tarazlığının necə təmin oluna biləcəyini araşdırırıq. Xarici valyuta bazarı faiz dərəcəsi pariteti şərtinin doğru olduğu, yəni yerli faiz dərəcəsinin, (R) xarici faiz dərəcəsi (R*) ilə yerli valyutanın xarici valyutaya qarşı gözlənilən ucuzlaşma dərəcəsinin cəminə bərabər olduğu vaxt tarazlıqda olur. Lakin məzənnənin E^0 səviyyəsində təsbit olunduğu və bazar iştirakçıları onun sabit qalmasını gözlədiyi halda, yerli valyutanın gözlənilən ucuzlaşması dərəcəsi sıfırdır. Beləliklə, faiz dərəcəsi pariteti şərti nəzərdə tutur ki, E^0 ancaq R = R*. olduğu halda tarazlıq valyuta məzənnəsi olur.

Heç bir məzənnə dəyişikliyini gözləmədikləri üçün xarici valyuta bazarının iştirakçıları yalnız eyni faiz gəlirini əldə etdirdiyi halda yerli və xarici valyutadakı əmanətlərinə sahib olmaqda maraqlı olurlar.[6]

Məzənnənin E^0, səviyyəsində təsbit olunduğu vaxt xarici valyuta bazarında tarazlığı təmin etmək üçün mərkəzi bank R-ni R*-yə bərabər saxlamalıdır. Yerli faiz dərəcəsinin real pul tələbi və real pul təklifi arasındakı qarşılıqlı əlaqə ilə müəyyən olunduğundan məzənnənin təsbit olunması təhlilinin tamamlanması pul bazarına nəzər yetirməyimizi tələb edir.

63) Mərkəzi bank rəsmi ehtiyat əməliyyatları vasitəsilə pul təklifini necə idarə edir?(20 bal)

Baxmayaraq ki, maliyyə hərəkəti hesabı üzrə əməliyyatların bir çox növü mövcuddur, onlar arasında bir əməliyyat növü var ki, kifayət qədər mühüm əhəmiyyət daşıyır və barəsində ayrıca müzakirə aparmağa dəyər. Bu əməliyyat növü mərkəzi banklar tərəfindən rəsmi ehtiyat aktivlərinin satın alınması, yaxud satışıdır.

İqtisadiyyatda mərkəzi bank dövriyyədə olan pul kütləsinin idarə olunmasına cavabdeh olan qurumdur. Amerika Birləşmiş Ştatlarında mərkəzi bank funksiyasını Federal Ehtiyatlar Sistemi yerinə yetirir. Rəsmi beynəlxalq ehtiyat aktivləri mərkəzi bankların milli iqtisadiyyatın rastlaşdığı çətinliklərə qarşı ehtiyat kimi saxladığı xarici aktivlərdir. Bir vaxtlar rəsmi ehtiyat aktivləri, əsasən, qızıldan ibarət idi, lakin bugünkü dövrdə mərkəzi bankların ehtiyat aktivlərinə əhəmiyyətli dərəcədə xarici maliyyə aktivləri, xüsusən də Xəzinədarlıq qiymətli kağızları kimi ABŞ dolları aktivləri daxildir. Federal Ehtiyatlar Sisteminin özü qızıldan başqa yalnız kiçik səviyyədə rəsmi ehtiyat aktivləri saxlayır; onun özünün sahib olduğu ABŞ dolları aktivləri beynəlxalq ehtiyat aktivlər hesab edilmir.

Mərkəzi banklar çox vaxt öz iqtisadiyyatlarında makroiqtisadi vəziyyətə təsir göstərmək üçün şəxsi aktiv bazarlarında beynəlxalq ehtiyat aktivləri alır, yaxud satır. Bu növ rəsmi əməliyyatlar valyuta bazarlarına rəsmi müdaxilə adlanır.

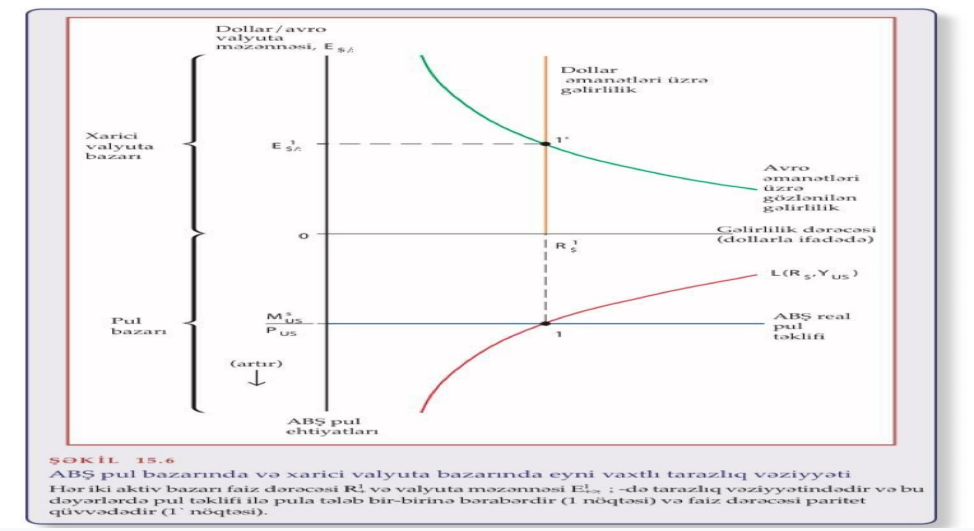
Valyuta bazarlarına müdaxilənin makroiqtisadi vəziyyəti dəyişdirə bilməsinin səbəblərindən biri odur ki, bu, mərkəzi bankın pul kütləsini dövriyyəyə buraxması və ya dövriyyədən çıxarması üçün bir vasitədir. Valyuta bazarlarına müdaxilənin səbəbləri və nəticələri barədə sonrakı bölmələrdə daha ətraflı danışacağıq.

Mərkəzi banklardan savayı, dövlət qurumları xarici ehtiyat aktivlər saxlaya və valyuta bazarlarına rəsmi müdaxilə edə bilərlər. Məsələn, ABŞ-ın Xəzinədarlıq Departamenti bir vaxtlar birja ticarətində fəal rol oynamış Valyuta Stabilləşdirmə Fondunu idarə edir. Lakin bu cür qurumların əməliyyatları, adətən, dövriyyədəki pul kütləsinə nəzərəçarpan təsir göstərmədiyinə görə biz mərkəzi bankın təkbaşına xarici ehtiyat aktivlər saxladığını və müdaxilələr etdiyini ehtimal etməklə müzakirəmizi sadələşdirəcəyik (həddindən artıq təhrif yaratmadığı halda.
Mərkəzi bank xarici aktivi satın aldıqda, yaxud satdıqda bu əməliyyat ölkənin maliyyə hərəkəti hesabında həmin əməliyyatın sanki fiziki şəxs tərəfindən həyata keçirildiyi kimi görünür. Yaponiya Mərkəzi Bankının (Bank of Japan) dollar aktivlərini əldəetmə əməliyyatı aşağıdakı qaydada baş verə bilər: ABŞ-ın avtomobil dileri Yaponiyadan Nissan markalı sedan avtomobili idxal edir və avtomobil şirkətinə 20000 ABŞ dolları dəyərində çek ilə ödəniş edir. Nissan şirkəti bu pulu dollar aktivlərinə investisiya etmək istəmir, lakin belə olur ki, Yaponiya Bankı 20000 ABŞ dolları dəyərindəki çek müqabilində Nissan şirkətinə Yapon valyutası ödəmək istəyir. Yaponiya Bankının beynəlxalq ehtiyat aktivləri bu sövdələşmə nəticəsində 20000 ABŞ dolları artır. Ona görə də bu əməliyyat ABŞ-ın maliyyə hərəkəti hesabında 20000 ABŞ dolları kredit ilə nəticələnir, digər tərəfdə isə avtomobilin idxalı səbəbindən ABŞ-ın cari əməliyyatlar hesabında 20000 ABŞ dolları debet yaranır.
Mərkəzi bankın xalis maliyyə axınlarının səviyyəsi rəsmi hesablaşmalar balansı və ya (qeyri-rəsmi şəkildə) tədiyə balansı adlanır. Bu saldo cari əməliyyatlar hesabının və kapital hesabın balanslarının cəmidir (maliyyə hərəkəti hesabının balansının qeyri-ehtiyat aktivlərinin hissəsi çıxılmaqla) və o, cari əməliyyatlar hesabının balansının hesaba alınmasında mərkəzi bankların rəsmi ehtiyat aktivləri üzrə əməliyyatlarının rolunu göstərir

64) Dolların faiz dərəcəsinin artmasının dollar/avro məzənnəsinə təsirlərini müzakirə edin. (20 bal)
Funtun dollara qarşı ucuzlaşması onun dollar qiymətindəki azalma deməkdir. Məsələn, bir funt üçün $1,50-dan $1,25-a olan məzənnə dəyişməsi. Bu misal göstərir ki hər şey sabit qalarsa, bir ölkənin valyutasının ucuzlaşması onun əmtəələrini xaricilər üçün daha ucuz edir. Funtun dollar ilə qiymətindəki yüksəliş – məsələn, bir funt üçün $1,50-dan $1,75-a – funtun dollara qarşı bahalaşması deməkdir. Hər şey sabit qalarsa, bir ölkənin valyutasının bahalaşması onun əmtəələrini xaricilər üçün daha bahalı edir. Nümunədəki valyuta məzənnələrində dəyişikliklər britaniyalıların Amerika məhsulları üçün ödədikləri qiymətləri də eyni vaxtda dəyişdirir. Bir funt üçün $1,50 olan məzənnədə 45 dollarlıq Amerika istehsalı cins cütünün funt ilə qiyməti aşağıdakı kimi olacaq: (+45)/ (1.50+/ £) = £30. Valyuta məzənnəsindəki bir funt üçün $1,50-dan $1,25-a olan dəyişiklik, yəni funtun dollara qarşı ucuzlaşması isə həm də dolların funt ifadəsindəki qiymətinin artması, yəni dolların funta qarşı bahalaşmışdır. Dolların bu bahalaşması Amerika istehsalı olan cinslərin onların funt ilə qiymətini 30 funtdan aşağıda hesablanmış qiymətə qədər yüksəltməklə, britaniyalılar üçün daha bahalı edir: (+45)/ (1.25+/ £) = £36. Məzənnədə bir funt üçün $1,50-dan $1,75-a olan dəyişiklik – funtun dollara qarşı bahalaşması, dolların funta qarşı ucuzlaşması – həmin cinslərin funt ilə qiymətini 30 funtdan aşağıda hesablanmış qiymətə endirir (+45)/ (1.75+/ £) = £25.71. Gördüyünüz kimi, valyuta məzənnələrindəki dəyişikliklərin ucuzlaşma və ya bahalaşma kimi təsvir edilməsi çaşdırıcı ola bilər. Çünki bir valyuta digərinə qarşı ucuzlaşanda ikinci valyuta birinciyə qarşı eyni vaxtda bahalaşmalıdır. Valyuta məzənnələrini müzakirə edərkən qarışıqlığı aradan qaldırmaq üçün biz müzakirə etdiyimiz iki valyutadan hansının digərinə qarşı ucuzlaşıb və ya bahalaşdığını həmişə nəzarətdə saxlamalıyıq. Əgər dolların funta qarşı ucuzlaşmasının həm də eyni vaxtda funtun dollara qarşı bahalaşması demək olduğunu xatırlayırıqsa, aşağıdakı nəticəyə gəlmiş oluruq: bir ölkənin valyutası ucuzlaşdıqda xaricilər onun ixracının daha ucuz olduğu və yerli sakinlər isə

xaricdən idxalların daha bahalı olduğunu aşkarlayırlar. Bahalaşmanın əks effektləri var: Xaricilər həmin ölkənin məhsulları üçün daha çox ödəyirlər və yerli istehlakçılar xarici məhsullar üçün daha az ödəyirlər.

65) Həm ABŞ pul bazarını, həm də valyuta bazarını təsvir edən qrafikdən istifadə edərək, ABŞ-da pul təklifinin artımın dollar/avro məzənnəsinə təsirini təhlil edin. (20 bal)

ŞƏKİL 15.6
ABŞ pul bazarında və xarici valyuta bazarında eyni vaxtlı tarazlıq vəziyyəti
Hər iki aktiv bazarı faiz dərəcəsi $R_{\$}^{1}$ və valyuta məzənnəsi $E_{\$/€}^{1}$: -də tarazlıq vəziyyətindədir və bu dəyərlərdə pul təklifi ilə pula tələb bir-birinə bərabərdir (1 nöqtəsi) və faiz dərəcəsi paritet qüvvədədir (1` nöqtəsi).

Şəkil 15.6 ABŞ pul bazarı (aşağı) və xarici valyuta bazarı (yuxarı) arasında əlaqəni ön plana çəkir. ABŞ pul bazarı dollar faiz dərəcəsini müəyyənləşdirir və o da öz növbəsində faiz dərəcəsi paritetini saxlayan valyuta məzənnəsinə təsir edir. İlkin pul təklifi M1US,-də pul bazarı R1+. faiz dərəcəsi ilə 1 nöqtəsində tarazlıq vəziyyətindədir. Verilmiş avro faiz dərəcəsi və gözlənilən gələcək məzənnə üzrə R1+ dollar faiz dərəcəsi nəzərdə tutur ki, xarici valyuta bazarında tarazlıq E1+>: .-ə bərabər məzənnə ilə 1` nöqtəsində baş verir

Bəs Federal Ehtiyatlar Sistemi, güman ki, böhranın ortaya çıxmasından ehtiyat edərək, ABŞ pul təklifini M2US-yə qaldırarsa, nə baş verər? Bu artım aşağıdakı hadisələr ardıcıllığını başladır: (1) R1+, ilkin faiz dərəcəsində ABŞ pul bazarında artıq pul təklifi vardır, belə ki, pul bazarının yeni tarazlıq mövqeyinə (2 nöqtəsi) çatması

21

ilə bərabər dollar faiz dərəcəsi R+ -yə düşür; (2) Verilmiş E+>: ilkin məzənnə və

2

yeni, daha aşağı R , dollar faiz dərəcəsində avro əmanətlərinin gözlənilən gəlirliliyi dollar əmanətlərindən daha böyükdür. Əlində dollar əmanəti saxlayanlar buna görə də hazırkı anda onları daha cəlbedici olan avro əmanətləri ilə dəyişməyə çalışırlar; (3) Əlində dollar saxlayanlar avro əmanətlərini almağa çalışdıqca dol-

+

lar dəyərini E2 -yə qədər itirəcək. Xarici valyuta bazarı 2` nöqtəsində yenidən +>: 2

tarazlıq vəziyyətindədir, çünki valyuta məzənnəsinin E+>: -yə hərəkəti dollar faiz dərəcəsində azalmanın təsirini aradan götürməyə kifayət edəcək qədər dolların dəyərinin gələcək gözlənilən azalma tempinin enməsinə səbəb olur.

Bu nəticəyə gəlirik ki ölkənin pul təklifində artım onun valyutasının xarici valyuta bazarında dəyər itirməsinə səbəb olur.

66) Hökumət sabit məzənnə müəyyən edir və tələb və təklif qüvvələri məzənnəni icazə verilən

diapazondan kənara çıxardıqda hökumət məzənnəni müdafiə etmək qərarına gəlir. Bu halda hökumət sabit məzənnəni müdafiə etmək üçün hansı üsullardan istifadə edə bilər? Hər bir yolu müəyyənləşdirin və təhlil edin.(20 bal)

Valyuta məzənnəsinin səviyyəsinin bazar və dövlət tənzimlənməsi mövcuddur. Rəqabət və dəyər qanununun fəaliyyətinə, həmçinin tələb və təklifə əsaslanan bazar tənzimlənməsi öz-özünə baş verir. Dövlət tənzimlənməsi valyuta münasibətlərinin bazar tənzimlənməsinin mənfi nəticələrinin aradan qaldırılmasına və sabit iqtisadi artımın, tədiyə balansının tarazlığının, işsizliyin və inflyasiyanın səviyyəsinin aşağı salınmasının təmin edilməsinə yönəlmişdir. Valyuta məzənnəsinin səviyyəsinə təsir göstərmək üçün istifadə edilən dövlət tədbirlərinə aşağıdakılar aiddir:

1) valyuta müdaxilələri;

2) diskont siyasət;

3) proteksionist tədbirlər.

Valyuta siyasətinin vacib aləti kimi valyuta müdaxilələri çıxış edir. Valyuta müdaxiləsi mərkəzi bankın valyuta bazarında aparıcı xarici valyutalara qarşı milli pul vahidinin alqı-satqısı üzrə həyata keçirdiyi əməliyyatlardır.

Valyuta müdaxilələrinin məqsədi müvafiq valyuta məzənnəsinin, müxtəlif valyutalar üzrə aktiv və passivlərin balansının və ya valyuta bazarı iştirakçılarının gözləntilərinin səviyyəsinin dəyişdirilməsindən ibarətdir. Valyuta müdaxilələri mexanizminin təsiri ticarət müdaxilələrinin təsirinin analoqunu təşkil edir. Milli valyutanın məzənnəsini yüksəltmək üçün mərkəzi bank milli valyutanı alaraq xarici valyutanə satmalıdır. Bununla da xarici valyutaya tələb aşağı düşür və nəticədə milli valyutanın məzənnəsi yüksəlir. Milli valyutanın məzənnəsini aşağı salmaq üçün isə mərkəzi bank milli valyutanı satmalı və xarici valyutanı almalıdır. Bu xarici valyutanın məzənnəsinin artmasına, milli valyutanın məzənnəsinin isə aşağı düşməsinə səbəb olacaqdır.

Müdaxilələr üçün bir qayda olaraq rəsmi valyuta ehtiyatlarından istifadə edilir. Valyuta ehtiyatlarının səviyyəsinin dəyişməsi valyuta məzənnələrinin formalaşması prosesinə dövlət müdaxiləsinin masştabı göstəricisi kimi çıxış edə bilər. Mərkəzi bankların müdaxilələrinin həcmi bir qayda olaraq gizli informasiya sayılır ki, bu da həyata keçirilən tədbirlərin səmərəliliyinin təmin edilməsi üçün hakimiyyətin öz hərəkətlərini gizli saxlamaq istiqamətində səylərini əks etdirir.

Rəsmi müdaxilələr müxtəlif metodlarla həyata keçirilə bilər. Bu zaman birjalardan (açıq metod) və ya banklararası bazardan (qapalı metod) istifadə edilə bilər. Əməliyyatlar brokerlər və ya bilavasitə banklar vasitəsilə reallaşdırıla bilərlər. Rəsmi ehtiyatlardan əlavə müdaxilə üçün vəsait mənbəyi kimi qısamüddətli borclanma və svop əməliyyatları da çıxış edə bilər. Konkret müdaxilə strategiyası hökumətin ümumi iqtisadi strategiyası ilə, həmçinin mərkəzi bankın valyuta bazarında vəziyyətinin xüsusiyyətləri ilə müəyyən edilir.

Bundan əlavə, rəsmi valyuta müdaxilələri —sterilizə edilmiş‖ və —sterilizə edilməmiş‖ müdaxilələrə bölünürlər. —Sterilizə edilmiş‖ müdaxilə o müdaxilələrə deyilir ki, bu zaman rəsmi xarici netto-aktivlərin dəyişməsi daxili aktivlərdə baş verən müvafiq dəyişikliklərlə kompensasiya edilir, yəni rəsmi —pul bazası‖nın həcminə təsir praktik olaraq mövcud olmur. əgər müdaxilə prosesində rəsmi valyuta ehtiyatlarının dəyişməsi pul bazasının dəyişməsi ilə nəticələnirsə, onda müdaxilə —sterilizə edilməmiş‖ adlanır.

Valyuta müdaxilələrinin uzunmüddətli perspektivdə milli valyutanın məzənnəsinin dəyişilməsi üzrə arzuolunan nəticələrə gətirib çıxarması üçün aşağıdakıların olması vacibdir:

1) valyuta müdaxilələrinin həyata keçirilməsi üçün mərkəzi bankda kifayət qədər ehtiyatların mövcudluğu;

2) bazar iştirakçılarının mərkəzi bankın uzunmüddətli siyasətinə inamı;

3) iqtisadi artım, inflyasiya tempi, pul kütləsinin dəyişməsi tempi kimi fundamental iqtisadi göstəricilərin dəyişməsi və s.

Diskont siyasət mərkəzi bank tərəfindən faiz dərəcəsinin dəyişdirilməsidir. Bu zaman

daxili bazarda kreditin dəyərinə təsir etmək yolu ilə (bununla da kapitalın beynəlxalq hərəkətinə) valyuta məzənnəsinin səviyyəsi tənzimlənir. Son illərdə valyuta məzənnəsinin tənzimlənməsi üçün onun əhəmiyyəti getdikcə azalır.

Proteksionist tədbirlər ölkə iqtisadiyyatının müdafiəsinə, bu halda isə milli valyutanın müdafiəsinə yönəlmiş tədbirlərdir. Ona ilk növbədə valyuta məhdudiyyətləri aiddir. Valyuta məhdudiyyətləri rezidentlərin və qeyri-rezidentlərin valyuta və ya digər valyuta dəyərliləri ilə əməliyyatlarının qanunvericilik və inzibatçılıq yolu ilə qadağan edilməsi və ya reqlamentləşdirilməsidir. Valyuta məhdudiyyətləri növlərinə aşağıdakılar aiddir:

valyuta blokadası;

xarici valyutanın sərbəst alqı-satqısına qadağa;

beynəlxalq ödəmələrin, kapital hərəkətinin, gəlirin repatriasiyasının, qızıl və qiymətli kağızların hərəkətinin tənzimlənməsi;

xarici valyutanın və digər valyuta dəyərlilərinin dövlətin əlində təmərküzləşməsi.

67) Rəsmi müdaxilələr sabit məzənnəni qorumaq üçün hökumətin müdafiəsinin birinci xətti hesab olunur. Bu siyasətin məntiqini və təsirini müzakirə edin. Ölkənin valyutasının bahalaşmasının qarşısını almaq və sabit məzənnəni müdafiə etmək üçün hökumətin müdaxiləsini təsvir edən qrafiki çəkin. (20 bal)

Mərkəzi banklar çox vaxt öz iqtisadiyyatlarında makroiqtisadi vəziyyətə təsir göstərmək üçün şəxsi aktiv bazarlarında beynəlxalq ehtiyat aktivləri alır, yaxud satır. Bu növ rəsmi əməliyyatlar valyuta bazarlarına rəsmi müdaxilə adlanır.

Məzənnəni sabit saxlamaq üçün mərkəzi bank valyutaları xarici valyuta bazarında özəl tərəflərlə sabit məzənnəyə ticarət etməyə həmişə hazır olmalıdır. Məsələn, yenin dollara qarşı məzənnəsini ¥120 səviyyəsində təsbit etmək üçün Yaponiya Bankı öz dollar ehtiyatlarına bazar istədiyi qədər yeni ¥120 məzənnəsinə əldə etməyə hazır olmalıdır. Bank həmçinin bazarın yenin müqabilində satmaq istədiyi dolların istənilən həcmini həmin məzənnəyə satmağa hazır olmalıdır. Yaponiya Bankı bazara müdaxilə edərək yenin təklifi və ya tələbinin artıqlığını ləğv etmiş olmasa, tarazlığın bərpaolunması məzənnə dəyişikliyini tələb edəcək.

Mərkəzi bankın valyuta məzənnəsini sabit saxlamaq səyləri ancaq o halda uğurlu ola bilər ki, onun maliyyə əməliyyatları aktiv bazarlarının məzənnənin sabit səviyyəsində tarazlıqda olmasını təmin etsin. Aktiv bazarının tarazlığını təmin edən proses xarici valyuta və aktiv bazarlarında eynivaxtlı tarazlıq modeli ilə təsvir olunur.

Təsbit edilmiş valyuta məzənnəsi ilə sabitləşdirmə siyasətləri

Məzənnəni sabit saxlamaq üçün mərkəzi bankın xarici valyutalar bazarına necə müdaxilə etdiyini gördükdən sonra biz indi müxtəlif makroiqtisadi siyasətlərin təsirlərini təhlil edə bilərik. Bu hissədə üç mümkün siyasəti nəzərdən keçirəcəyik: monetar siyasət, fiskal siyasət və məzənnənin sabit səviyyəsi, E^0.-da qəfil dəyişiklik. Mərkəzi bank məzənnəni xarici valyuta bazarının ixtiyarına buraxmaq yerinə özü müəyyənləşdirdikdə, stabilləşdirici siyasətlər gözlənilməz dərəcədə fərqli təsirlərə malik olur. Məzənnəni müəyyən etməklə mərkəzi bank monetar siyasət üzərindən iqtisadiyyata təsir etmək imkanını əldən vermiş olur.

Ancaq fiskal siyasət buraxılışa və məşğulluğa təsir etmək üçün daha güclü vasitəyə çevrilir.

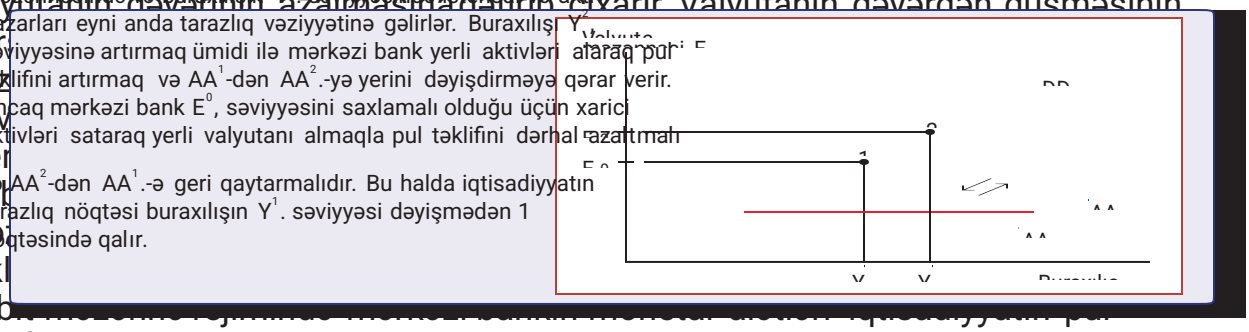
Monetar siyasət

Şəkil 18.2 mərkəzi bankın məzənnəni E^0. səviyyəsində təsbit etdiyi zaman iqtisadiyyatın 1 nöqtəsindəki qısamüddətli tarazlıq vəziyyətini göstərir. 1 nöqtəsində buraxılış Y^1-ə bərabərdir və sonuncu bölmədəki kimi, pul təklifi yerli faiz dərəcəsi ilə xarici faiz dərəcəsi (R*) arasında bərabərliyin yerli pul bazarındakı qeyri-tarazlıq hallarını aradan götürdüyü səviyyədədir. İndi fərz edin ki, buraxılışı artırmaq ümidi ilə mərkəzi bank yerli aktivləri almaqla pul təklifini artırmağa cəhd edir.

Üzən məzənnə rejimində mərkəzi banka aid yerli aktivlərin artması aktiv bazarının ilkin tarazlıq əyrisinin sağa doğru AA^1-dən AA^2-yə yerdəyişməsinə səbəb olur və beləliklə, 2 nöqtəsində yeni tarazlıq vəziyyətinin yaranmasına və valyutanın dəyərdən düşməsinin qarşısının alınmasına gətirib çıxarır. Valyutanın dəyərdən düşməsinin bazar [illegible] döv[illegible] gər[illegible] və b[illegible] maş[illegible] təkl[illegible]

Sabit məzənnə rejimində monetar siyasət iqtisadiyyatın pul təklifinə və buraxılışa təsir etmək gücündə deyil. Bu nəticə mərkəzi bankın üzən məzənnə rejimində pul təklifini və (likvidliklə bağlı maneələrin olmadığı hallarda) buraxılışı artırmaq üçün monetar siyasətdən istifadə edə bilməsi ilə bağlı nəticələrimizdən fərqlidir. Belə ki, fərqin niyə ortaya çıxdığını soruşmaq bizə düzgün istiqamət verər. Üzən məzənnə rejimində yerli aktivləri almaqla mərkəzi bank ilkin mərhələdə yerli pul təklifini artıraraq eyni zamanda yerli faiz dərəcəsini aşağı salır və valyutanı zəiflədir. Ancaq sabit məzənnə rejimində mərkəzi bank xarici aktivləri yerli pulla dəyişərək və bu şəkildə siyasət addımının səbəb olduğu pul təklifindəki ilkin artıqlığı aradan götürərək valyutanın dəyərdən düşməsi ilə bağlı hər hansı bir tendensi- yaya müqavimət göstərəcək. Nə qədər kiçik olmasından asılı olmayaraq, yerli pul təklifində hər hansı artım yerli valyutanın dəyərdən düşməsinə səbəb olduğuna görə mərkəzi bank pul təklifi ilkin vəziyyətinə qayıdana kimi xarici aktivləri satmağa davam etməlidir. Sonda mərkəzi banka aid yerli aktivlərdə artımın təsiri bankın rəsmi xarici ehtiyatlarında tam olaraq eyni miqdarda azalma ilə aradan götürülür. Eynilə yerli aktivlərin satılması ilə pul təklifinin azaldılması xarici ehtiyatlarda eyni miqdarda artıma səbəb olaraq pul təklifinin sonda dəyişməsinə imkan verməyəcək. Təsbit edilmiş məzənnə rejimində monetar siyasət mərkəzi bankın aktivlərinin tərkibindən başqa heç nəyə təsir edə bilməz.

Məzənnəni sabit saxlamaqla mərkəzi bank monetar siyasəti makroiqtisadiyyatın stabilləşdirilməsi məqsədilə istifadə etmək qabiliyyətini itirir. Ancaq dövlətin ikinci əsas stabilləşdirmə aləti kimi fiskal siyasət sabit məzənnə rejimində üzən

məzənnə rejimindən daha effektivdir

Fiskal siyasət

Şəkil 18.3 iqtisadiyyatın 1 nöqtəsində ilkin tarazlıq vəziyyətində olduğu zaman gəlir vergisinin azaldılması kimi fiskal genişlənmə siyasətinin təsirlərini nümayiş etdirir. fiskal genişlənmə buraxılış bazarının tarazlıq əyrisini sağa sürüşdürür, beləliklə, DD^1 şəkildə yerini DD^2-yə dəyişir. Əgər mərkəzi bank xarici valyuta bazarına müdaxilə etməkdən yayınsa, buraxılış Y^2 səviyyəsinə qalxar və valyuta məzənnəsi (gözləntilərin dəyişmədiyini fərz etsək) yerli faiz dərəcələrinin artması nəticəsində E^2 səviyyəsinə enər (valyutanın dəyəri artar).
Bəs mərkəzi bank fiskal genişlənmə zamanı məzənnəni necə sabit saxlayır? Proses Şəkil 18.1-də göstərdiyimiz kimidir. İlkin olaraq artan buraxılışın pula tələbi artırmasına görə pula əlavə tələb ortaya çıxmışdır. Pula əlavə tələbin yerli faiz dərəcəsini yuxarı qaldırmasının və valyutanın dəyərinin artırmasının qarşısını almaq üçün mərkəzi bank pul ilə xarici aktivlər almalı və bu şəkildə pul təklifini artırmalıdır. Şəkil 18.3-də müdaxilə AA^1-i sağa istiqamətdə AA^2.-yə sürüşdürərək məzənnəni E^0 səviyyəsində saxlayır. Yeni tarazlıq vəziyyətində (3 nöqtəsi) buraxılış başlanğıcda olduğundan daha yüksəkdir, məzənnə dəyişməmişdir və rəsmi beynəlxalq ehtiyatlar (eləcə də pul təklifi) artmışdır. Monetar siyasətdən fərqli olaraq fiskal siyasət sabit məzənnə rejimində buraxılışa təsir edə bilər. Həqiqətən, təsbit edilmiş məzənnə ilə fiskal siyasət üzən məzənnə ilə müqayisədə daha effektivdir. Üzən məzənnə rejimində fiskal genişlənmə yerli valyutanın dəyərinin artması ilə müşayiət olunur ki, bu hal yerli mal və xidmətləri dünya bazarlarında bahalaşdırır və buna görə də siyasətin məcmu tələbə müsbət təsirlərinə əks-təsir göstərir. Valyutanın dəyərinin artmasının qarşısını almaq üçün məzənnəni sabit saxlayan mərkəzi bank xarici valyuta bazarında satınalmalar vasitəsilə pul təklifini genişləndirməyə məcbur

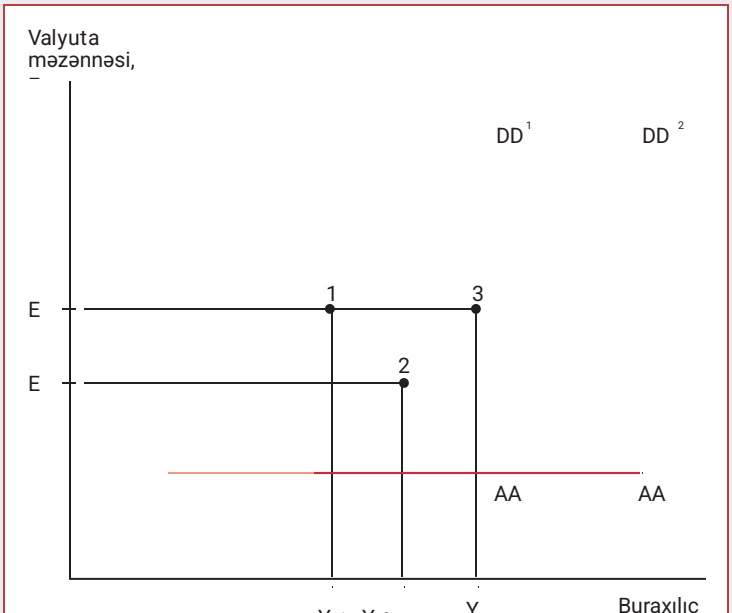
olur. Pul təklifində müşayiət olunan bu əlavə artım fiskal siyasətin sabit məzənnə rejimində üzən məzənnə rejimindən niyə daha təsirli olduğunu açıqlayır

ŞƏKİL 18. 3

Təsbit edilmiş məzənnə rejimində fiskal genişlənmə

Fiskal genişlənmə DD^1-dən DD^2-yə yerdəyişmə olaraq göstərilmiş) onu müşayiət edən (AA^1-dən AA^2-ə yerdəyişmə olaraq göstərilmiş) müdaxilə iqtisadiyyatı 1

nöqtəsindən 3 nöqtəsinə hərəkət etdirir.

68) Ofşor bankçılıq və ofşor valyuta ticarətinin sürətli böyüməsinin əsas səbəbləri. (5 bal)

Ofşor valyuta ticarətinin böyüməsi ofşor bankçılığı ilə yanaşı inkişaf edib. Ofşor əmanəti sadəcə olaraq bankın yerləşdiyi ölkənin valyutasından fərqli valyuta ilə ifadə olunan bank əmanətidir.Ofşor bankçılığın və valyuta ticarətinin sürətli böyüməsinin əsas səbəblərindən biri beynəlxalq ticarətin böyüməsi və korporativ fəaliyyətin getdikcə beynəlxalq xarakter daşıması olmuşdur. Beynəlxalq ticarətlə məşğul olan ABŞ şirkətlərində xaricdə maliyyə xidmətlərinə ehtiyac yaranır və təbii olaraq ABŞ bankları yerli fəaliyyətlərini bu şirkətlərlə bərabər xaricə doğru genişləndirmişlər. Ödənişlərin daha sürətli həyata keçirilməsini təmin edərək və daha əvvəlki sövdələşmələrdə ortaya qoyulmuş etibar və çeviklik əsasında ABŞ bankları ABŞ müştərilərinə xidmət göstərə biləcək xarici banklarla rəqabət aparır. Avrovalyuta ticarəti əmtəə və xidmətlər üzrə genişlənən dünya ticarətinin başqa bir nəticəsidir. Məsələn, ABŞ mallarının britaniyalı idxalçılarında tez-tez dollar əmanətləri saxlamaq ehtiyacı yaranır və Londonda yerləşən bankların idxalçıların fəaliyyətinə uyğunlaşmağa çalışması təbii bir haldır. Digər bir amil əməliyyatlarının bir hissəsini xaricə və xarici valyutalara keçirərək yerli dövlət nəzarətindən (və bəzən vergilərdən) yayınmaq istəməsidir.Daha başqa bir amil siyasi amildir: əmanətçilərin valyutaları onları tədavülə buraxan ölkənin yurisdiksiyasından kənarda saxlama istəyidir. Son illərdə ölkələrin maliyyə bazarlarını xaricilərə açmaq tendensiyası beynəlxalq bankların yeni biznes imkanları üçün qlobal rəqabət aparmasına yol açmışdır.

69) Beynəlxalq kapital bazarının strukturu nu izah edin (5 bal)

Beynəlxalq kapital bazarında əsas iştirakçılara kommersiya bankları, korporasiyalar, qeyri-bank maliyyə institutları (sığorta şirkətləri, pul bazarı fondları, hec fondları və təqaüd fondları), mərkəzi banklar və digər dövlət qurumları daxildir.

1. Kommersiya bankları. Kommersiya bankları sadəcə beynəlxalq ödəniş mexanizmini idarə etdikləri üçün deyil, həm də həyata keçirdikləri maliyyə fəaliyyətinin geniş çərçivəsi də onların beynəlxalq kapital bazarının mərkəzində dayanmasının əsas səbəblərindən biridir. Bank öhdəlikləri, əsasən, müxtəlif vədəli əmanətlərdən, həmçinin digər maliyyə institutları qarşısında borc öhdəliyi və qısamüddətli borclanmadan ibarətdir, aktivlər

isə, əsasən, verilmiş kreditlərdən (korporasiyalara və dövlətlərə), digər banklarda əmanətlərdən (banklararası əmanətlər) və istiqrazlar da daxil olmaqla, müxtəlif növ qiymətli kağızlardan ibarətdir. Beynəlxalq bankçılıqla bağlı vacib faktlardan biri bankların xaricdə öz ölkələrində icazə verilməyən fəaliyyətləri həyata keçirməkdə, adətən, sərbəst olmasıdır. Nəzarət mexanizmlərindəki bu asimmetriya ötən 50 il ərzində beynəlxalq bankçılığın böyüməsinə təkan vermişdir.

2. Korporasiyalar. Korporasiyalar, xüsusilə Coca-Cola, IBM, Toyota və Nike kimi transmilli əməliyyatları həyata keçirən şirkətlər, müntəzəm qaydada investisiyalarını xarici maliyyə fondları vasitəsilə maliyyələşdirirlər. Bu fondları əldə etmək üçün korporasiyalar səhm paylarını sataraq səhm sahiblərinə korporasiyanın səhmdar kapitalı üzrə iddia verə bilər və ya borcla maliyyələşdirmə apara bilərlər. Borcla maliyyələşdirmə, adətən, beynəlxalq banklar və digər borc verən institutlar tərəfindən və ya vasitəsilə borcalma şəklində baş tutur. Korporasiyalar, adətən, istiqrazların satışa çıxarıldığı maliyyə mərkəzinin valyutasında denominasiya olunmuş istiqrazlar buraxırlar.Ancaq korporasiyalar istiqrazlarının daha geniş potensial alıcı kütləsinin marağını qazanması üçün getdikcə daha çox yeni denominasiya strategiyalarını həyata keçirirlər.
3. Qeyri-bank maliyyə institutları. Sığorta şirkətləri, təqaüd fondları, birgə fondlar və hecinq fondları kimi qeyri-bank maliyyə institutları portfellərini şaxələndirmək üçün xarici aktivlərə yönəldikdən bəri beynəlxalq kapital bazarında önəmli oyunçulara çevriliblər. Tamamilə bank olmayan, ancaq digər funksiyaları ilə yanaşı, korporasiyalar və (bəzi hallarda) dövlətlər tərəfindən səhm və istiqrazların satışında anderrayter kimi çıxış edən, birləşmələr və satınalmalarla bağlı tövsiyə verən, müştəriləri üçün əməliyyatlar (tranzaksiyalar) həyata keçirən investisiya şirkətlərini xüsusi qeyd etmək lazımdır. İnvestisiya bankları müstəqil görünə bilər, ancaq bir çox hallarda kommersiya banklarını da əhatə edən iri maliyyə konqlomeratlarının tərkibinə daxildir. Məşhur nümunələr sırasına Goldman Sachs, Deutsche Bank, Citigroup və Barclays Capital daxildir.

4. Mərkəzi banklar və digər dövlət qurumları . Mərkəzi banklar xarici valyuta bazarına müdaxilə etməklə müntəzəm şəkildə beynəlxalq maliyyə bazarları ilə əlaqədə olurlar. Əlavə olaraq digər dövlət qurumları tez-tez xaricdən borc alır. İnkişaf FƏSİL 20 Maliyyə qloballaşması: imkan və böhran 675 etməkdə olan ölkələrin hökumətləri və nəzarət zərfi dövlətə məxsus şirkətlər xarici kommersiya banklarından çoxlu borc almış və müntəzəm

şəkildə xaricdə istiqraz satmaqdadırlar.

70) Bank uğursuzluğu problemini izah edin. (10 bal)

Bank əmanətçilər və digər kreditorlar qarşısında öhdəliklərini qarşılaya bilmədiyi zaman uğursuz olmuş sayılır. Banklar kredit vermək və digər aktivləri almaq üçün borc götürülmüş vəsaitlərdən istifadə edə bilərlər, ancaq bankdan bəzi borcalanlar öz kreditlərini geri ödəyə bilməyə bilər və ya bankın aktivləri digər bir səbəbdən dəyər itirə bilər. Bu baş verdiyi zaman bank qısamüddətli öhdəliklərinin, o cümlədən çox hissəsi xəbərdarlıq edilmədən dərhal geri ödənilməli olan tələbli əmanətlərin geri qaytarılmasında çətinliklərlə qarşılaşa bilər.

Bankçılığın özünəməxsus xüsusiyyəti bankın maliyyə sağlamlığının əmanətçilərin (və digər kreditorların) onun aktivlərinin dəyərinə olan inamından asılıdır. Məsələn, əgər əmanətçilər bankın bir çox aktivinin dəyərinin düşdüyünə inansalar, hər biri yığımlarını çəkib başqa banka qoymaq istəyəcək. Əmanətlərinin ani və böyük itkisi – "banka qaçış" ilə üzləşən bank qapılarını bağlamalı olacaq, hətta əgər balans hesabatının aktivlər hissəsi təməldə sağlam olsa belə. Bunun səbəbi bank aktivlərinin çoxunun qeyri-likvid olması və banka böyük itki hesabına başa gəlmədən əmanət öhdəliklərinin qarşılanması üçün tezliklə satıla bilməməsidir. Maliyyə panikası mühiti formalaşsa, onda bank uğursuzluğu aktivlərini düzgün idarə etməyən banklarla məhdudlaşmayacaq. Hər əmanətçinin marağındadır ki, digər bütün əmanətçilər bankdan pullarını çəkərsə, hətta müddətin sonuna qədər saxladıqları təqdirdə bankın aktivləri tam geri ödəmə üçün kifayət etsə belə, bankdan pulunu çəksin. Təəssüf ki, bir bank problem yaşadığı anda digər kredit verən banklar üzərində də şübhə yaranacaq. Əgər banklar kreditlərdən kifayət qədər pul itiriblərsə, öz öhdəliklərini qarşılamada çətinlik çəkəcəklər. Banklar birbiri ilə birgə fondlar və törəmə alətləri ilə bağlı olduğu zaman banka qaçışlar son dərəcə yoluxucu ola bilər. Əgər dövlət vaxtında panikanı təcrid etməsə, bir bankın problemlərinin domino effekti ümumiləşdirilmiş və sistematik bank böhranına gətirib çıxara bilər.

Bankın balans hesabatı

Aktivlər		Öhdəliklər	
Kreditlər	$1,950	Tələbli əmanətlər	$1,000
Qiymətli kağızlar	$1,950	Müddətli əmanətlər və uzunmüddətli borc	$1,400
Mərkəzi Bankda ehtiyatlar	$75	Qısamüddətli topdansatış öhdəlikləri	$1,400
Nağd vəsaitlər	$25	Kapital	$200

Əgər dövlət vaxtında panikanı təcrid etməsə, bir bankın problemlərinin domino effekti ümumiləşdirilmiş və sistematik bank böhranına gətirib çıxara bilər. Bankın həssaslığını başa düşməyin ən asan yolu onun balans hesabatına baxmaqdır. Aşağıda sadələşdirilmiş balans hesabatı bankın aktivləri, öhdəlikləri və

onlar arasındakı fərq, bankın kapitalı (onun borc götürülməmiş bankın səhm sahibləri tərəfindən təmin edilən ehtiyatları) arasında əlaqəni göstərir:

Bu nümunədə (balans hesabatının sol tərəfində göstərilən) bankın məcmu aktivləri 4000 dollardır. Bu məbləğ kiçik miqdarda nağd vəsaitlərdən ($25) və ehtiyatlardan ($75, bu vəsait yerli mərkəzi bankda saxlanılan əmanətlərdir), həmçinin potensial olaraq daha az likvidliyə malik ev təsərrüfatlarına ayrılmış və biznes kreditlərindən ($1950) və digər qiymətli kağızlardan ($1950, məsələn, korporativ və ya dövlət istiqrazları) ibarətdir. Aydındır ki, nağd vəsaitlər, həmçinin mərkəzi bankda olan əmanətlər istənilən vaxt əmanətçilərin pul çıxarışlarını qarşılamaq üçün istifadə oluna bilər, ancaq kreditlər (məsələn, ipoteka kreditləri) istəyə bağlı olaraq geri çağırıla bilməz və buna görə də, adətən, yüksək səviyyədə qeyri-likvid olurlar. Əksinəç qiymətli kağızlar satıla bilər, ancaq bazar şərtləri əlverişli olmasa, bank onları qısa müddətdə ziyana satmağa məcbur qala bilər. Məsələn, maliyyə panikası zamanı digər banklar da eyni anda oxşar qiymətli kağızları satmağa çalışa və nəticədə onların bazar qiymətini aşağı sala bilərlər.

Mövzu-15

71) “Nə qədər ki, daha az ixtisaslı əmək tutumlu istehsal olunan məhsulların ixracının artması məşğulluğun artmasına və işçilərin real əmək haqqının artmasına gətirib çıxarır, inkişaf etməkdə olan ölkə təhsil sisteminin təkmilləşdirilməsində maraqlı deyil”. Razısınız və ya razı deyilsiniz? Niyə? (10 bal)

Artan qloballaşma bir çox inkişaf etmiş iqtisadiyyatlarda narahatlıqla qarşılanır. Qloballaşmanın birbaşa immiqrasiya və ya dolayısı ilə ticarət və kapital hərəkətliliyi yolu ilə işçilərin, xüsusən də ixtisassız işçilərin maraqlarına zərər verdiyinə dair ümumi bir fikir var. Xüsusilə idxal rəqabəti ilə bağlı bu inanclar qloballaşmanın inkişaf etmiş iqtisadiyyatlarda əmək haqqı, məşğulluq və gəlir bərabərsizliyinə cüzi təsir göstərdiyinə dair empirik sübutlarla ziddiyyət təşkil edir. (Əksinə olaraq, texnologiyadakı dəyişikliklər daha az ixtisaslı işçilərin zərərinə daha çox ixtisaslı işçilərə doğru geniş yayılmış keçidə gətirib çıxardı.) Üstəlik,

Yenə də qloballaşmanın milli rifah üçün ümumi faydalarına baxmayaraq, bir millət daxilində müəyyən qruplar üçün uyğunlaşma xərcləri var: qloballaşma qalibləri və uduzanları yaradır. İdxal rəqabəti nəticəsində köçmüş işçi qruplarının uyğunlaşdırılması yavaş-yavaş baş verir və yeni imkanlar, yerdəyişmə və firma və ya sahəyə aid biliklərin itirilməsi haqqında məlumat əldə etmək ehtiyacı kimi əhəmiyyətli xərclərlə baş verir. Siyasətçilər potensial dislokasiyaları yadda saxlamalı və köçkünlərin marjinallaşmamasını təmin etməlidirlər.

İnkişaf etməkdə olan ölkələr təhsilə çıxışın artırılması və ya məhdudlaşdırılması ilə bağlı dilemma ilə üzləşirlər. Bir tərəfdən, onlar iqtisadi artımı təşviq etmək üçün təhsil səviyyələrini

yüksəltməlidirlər. Lakin, digər tərəfdən, ali təhsil səviyyəsi məşğulluq və əmək haqqı üçün mənfi nəticələrə səbəb olur, çünki onların iqtisadi strukturu daha çox məzunu qəbul edə bilmir.

Şərtdə verilmiş bu fikirlə razı deyiləm , çünki inkişaf etməkdə olan bir çox ölkələr təhsil sistemini təkminləşdirməyə yönəlmişdir və ya yönəlməyə çalışır ,hər bir ölkə öz həyat səviyyəsini yaxşılaşdırmağa çalışır .Düzdür bir çox inkişaf etməkdə olan ölkələrin yüksək təhsilli şəxsləri daha çox xaricə , inkişaf etmiş ölkələrə meyllidir .Amma əgər ölkə daxilində də yüksək təhsil və iş səviyyəsi olsa niyə də xaricə təhsil və karyera məqsədi ilə getməli olsunlar . Buna görə də o fikirlə razı deyiləm ki "inkişaf etməkdə olan ölkə təhsil sisteminin təkmilləşdirilməsində maraqlı deyil " , təhsilin təkminləşdirməyə maraqlıdırlar ,sadəcə bunu etməyə güclər çatmaya bilər.

72) İnkişaf etməkdə olan dövlətlərin ticarət problemləri, eləcə də inkişaf etmiş və inkişaf etməkdə olan dövlətlər arasında gərginlikləri barədə danışın. (10 bal)

Bu ölkələrin əksəriyyəti daxili sərmayələri maliyyələşdirmək üçün xaricdən maliyyə axınlarına çox bel bağlamışdı. I Dünya müharibəsindən əvvəl və Böyük Böhrana qədərki dövrlərdə, inkişaf etməkdə olan ölkələr (XIX əsrin bir hissəsi üçün Amerika Birləşmiş Ştatları da daxil olmaqla daha varlı ölkələrdən böyük maliyyə axınları qəbul edirdi. Britaniya ən böyük beynəlxalq borcverən idi, lakin Fransa, Almaniya və digər Avropa gücləri də ovaxtkı inkişaf etməkdə olan ölkələrdə (Argentina, Avstraliya, Kanada və Amerika Birləşmiş Ştatları kimi) maliyyə sənayesinin inkişafına və digərlərində (Braziliya, Peru, Keniya və İndoneziya kimi) təbii resursların hasilatı və ya kənd təsərrüfatı plantasiyaları üçün töhfə vermişdi.

II Dünya müharibəsindən sonrakı onilliklərdə bir çox inkişaf etməkdə olan ölkələr yenidən daha varlı ölkələrin yığımları üçün onların qapılarını döydülər və dünyanın digər hissəsinə ciddi miqdarda borc topladılar (2013-cü ilin sonunda məcmu ifadə ilə təqribən 7 trilyon dollar). İnkişaf etməkdə olan ölkələrin borcu 1980- ci illərin əvvəllərindən başlayaraq dünya miqyasında iqtisadi siyasət qurucularını məşğul edən bir çox beynəlxalq borc böhranlarının mərkəzində olmuşdur.

Müflis olma problemi

Beynəlxalq borclanma və borcvermədən potensial qazanclar borcverənlərin geri ödənilmə ilə bağlı əminliyi olmadıqca reallaşdırılmayacaq. 21-ci fəsildə qeyd etdiy-imiz kimi, bir borcun borcverənin icazəsi olmadan, borcalanın borc müqaviləsində göstərilən cədvəl üzrə həmin borcu geri ödəyə bilməməsi baş verdikdə müflis (defolt) olduğu deyilə bilər. İnkişaf etməkdə olan ölkələrdəki sosial və siyasi qeyri-stabillik, eləcə də onların ictimai maliyyə və maliyyə institutlarındakı tez-tez rast gəlinən zəifliklərі onlara borc verməyi sənayeləşmiş ölkələrə borc verməkdən qat-qat daha riskli edir.

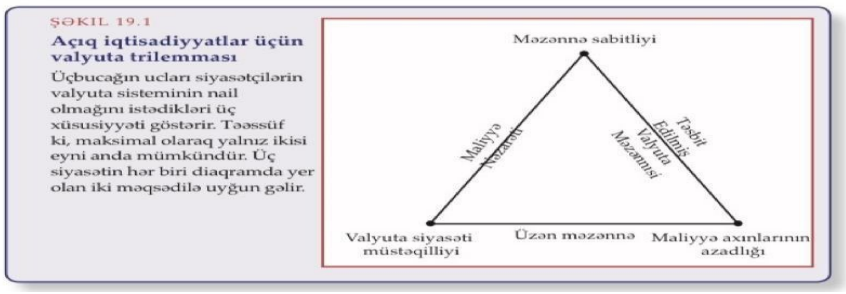
İnkişaf etmiş və inkişaf etməkdə olan ölkələr arasında ticarətdə çox vaxt çətin problemlər yaranır. Daha az inkişaf etmiş ölkələrin əksəriyyəti kənd təsərrüfatına əsaslanan iqtisadiyyatlara malikdir və bir çoxu tropikdir, bu da onların əsasən qəhvə, kakao və ya şəkər kimi bir və ya iki məhsulun ixracından əldə edilən gəlirlərə etibar etməsinə səbəb olur. Bu cür mallar üçün bazarlar yüksək rəqabətlidir (iqtisadçıların rəqabətli termini işlətdiyi mənada) - yəni qiymətlər tələb və ya təklifdəki hər bir dəyişikliyə son dərəcə həssasdır. Əksinə, inkişaf etmiş ölkələrin tipik ixracı olan istehsal olunan malların qiymətləri adətən daha sabitdir. Beləliklə, ixrac malının qiyməti dəyişdikcə, tropik ölkə "ticarət şərtləri"ndə, ixrac qiymətlərinin idxal qiymətlərinə

nisbətində böyük dalğalanmalar yaşayır və çox vaxt daxili iqtisadiyyata ağrılı təsir göstərir. Demək olar ki, bütün mühüm ilkin əmtəələrə münasibətdə qiymətlərin sabitləşdirilməsi və istehsal həcminə nəzarət üçün səylər göstərilmişdir.

73) Açıq iqtisadiyyatlar üçün əsas makroiqtisadi siyasət trilemmasını izah edin. (10 bal)

açıq iqtisadiyyatlarda siyasətçilər daxili və xarici balansların məqsədlərinə çatmaq üçün ən uyğun valyuta quruluşunu seçərkən qaçılmaz olaraq valyuta trilemması ilə üzləşirlər.

Şəkil 19.1 beynəlxalq valyuta sisteminin üç arzu olunan xüsusiyyəti kimi sxe- matik şəkildə üçbucağın uclarını göstərir. Yalnız ikisi eyni anda əldə edilə bilər.

Üçbucağın hər bir tərəfi xüsusi valyuta siyasətini göstərir və həmin tərəfin hər iki sonunda mümkün olan xüsusiyyəti əks edir.

Təbii ki, trilemma ara rejimlərin mümkün olmadığını nəzərdə tutmur. Tri- lemma yalnız siyasətçilərin fərqli məqsədlər arasında seçim etmələrini tələb edir. Misal üçün, məzənnəni idarə etməyə yönəlmiş daha aqressiv valyuta müdaxiləsi valyuta məzənnəsinin dəyişkənliyini azalda bilər. Lakin, bu yalnız valyuta siyasətinin məzənnədən xaric digər hədəfləri izləməsi qabiliyyətinin azaldılması sayəsində əldə olunur. Eynilə maliyyə hesabının qismən açılması transsərhəd bor- calma və borcvermələrə imkan yaradacaq. Eyni zamanda yerli faiz dərəcələrinin dəyişiklikləri qarşısında məzənnənin təsbit edilməsi iri həcmli müdaxilə tələb edəcək və bundan əlavə, transsərhəd maliyyə əməliyyatlarının tamamilə qadağan olunduqları haldan fərqli olaraq, xarici məzənnə ehtiyatları üzrə daha iri vasitələrə möhtac olacaq. Bununla da, mərkəzi bankın məzənnəni sabit saxlamaq imkanı (devalvasiya və böhranlardan yayınaraq) azalacaq.

1) 74) Sterilizasiya olunmuş valyuta müdaxiləsini izah edin və nümunə verin. (10 bal)

Sterilizasiya

Xarici valyuta əməliyyatlarının yerli pul təklifinə təsirini neytrallaşdırmaq məqsədilə mərkəzi banklar bəzən xarici və yerli aktivlərlə əks istiqamətlərdə olan əməliyyatları həyata keçirirlər. Bu siyasət növü sterilizə olunmuş xarici valyuta müdaxiləsi adlanır. Aşağıdakı misalı təhlil etməklə sterilizə olunmuş xarici valyuta müdaxiləsinin necə işlədiyini görə bilərik.

Yenə fərz edək ki, Pekuniya Bankı $100 dəyərində olan xarici aktivlərini sataraq bunun müqabilində özəl bank olan “Pecuniacorp”dan $100-lıq çek alır. Bu əməliyyatın nəticəsində mərkəzi bankın xarici aktivləri və öhdəlikləri eyni zamanda $100 məbləğində azalır və yerli pul təklifində müvafıq olaraq daralma baş verir. Əgər mərkəzi bank sözügedən satışın pul təklifinə təsirinin qarşısını almaq istəyirsə, o, $100 dəyərində yerli aktivlər (məsələn, dövlət istiqrazları) əldə edə bilər. Bu ikinci əməliyyat Pekuniya Bankının yerli aktiv və öhdəliklərini $100

artırmaqla xarici aktivlərin satışının pul təklifinə təsirini ləğv edir. Mərkəzi bank dövlət istiqrazlarını çekin müqabilində alırsa (misal üçün, $100 məbləğində xarici aktivlərin satışı və eyni dəyəri olan yerli aktivlərin alışı), bu iki əməliyyatın cəmi xalis effekt balans hesabatında bu cür əks olunacaq:

$100 məbləğində xarici aktivlərin sterilizə olunmuş satışından sonra mərkəzi bankın balans hesabatı

Aktivlər		Öhdəliklər	
Xarici aktivlər	$900	Özəl bankların əmanətləri	$500
Yerli aktivlər	$1,600	Dövriyyədə olan valyuta	$2,000

$100 məbləğində xarici aktivlərin sterilizə olunmuş satışından əvvəl mərkəzi bankın balans hesabatı

Aktivlər		Öhdəliklər	
Xarici aktivlər	$1,000	Özəl bankların əmanətləri	$500
Yerli aktivlər	$1,500	Dövriyyədə olan valyuta	$2,000

Mərkəzi bankın xarici aktivlərinin $100 azalması yerli aktivlərin $100-lıq artımı ilə müşayiət olunur və balans hesabatının öhdəliklər hissəsi dəyişmir. Xarici valyutanın sterilizə olunmuş satışı, beləliklə, pul təklifinə təsir göstərmir.

CƏDVƏL 18.1 $100 məbləğində xarici valyuta müdaxiləsinin təsirləri: xülasə

Yerli mərkəzi bankın addımı	Yerli pul təklifi üzərində effekt	Mərkəzi bankın yerli aktivlərinə təsiri	Mərkəzi bankın xarici aktivlərinə təsiri
Sterilizə edilməmiş xarici valyuta alışı	+$100	0	+$100
Sterilizə edilmiş xarici valyuta alışı	0	- $100	+$100
Sterilizə edilməmiş xarici valyuta satışı	- $100	0	- $100
Sterilizə edilmiş xarici valyuta satışı	0	+$100	- $100

Cədvəl 18.1 sterilizə olunan və olunmayan xarici valyuta müdaxilələrinin təsirlərini cəmləşdirir və müqayisə edir.

İdarəolunan üzən məzənnə və sterilizasiya müdaxiləsi

İdarəolunan üzən məzənnə rejimində monetar siyasət təsbit edilmiş məzənnənin tələblərinə tam olaraq tabe olmayaraq məzənnə dəyişikliklərinin təsirlərinə məruz qalır. Əksinə, mərkəzi bank məşğulluq və ya inflyasiya kimi yerli hədəflərlə məzənnə sabitliyi arasındakı seçim qarşısında qalır. Fərz edək ki, mərkəzi bank işsizliklə mübarizə aparmaq məqsədilə pul təklifini genişləndirməyə çalışır, amma eyni zamanda yerli valyutanın bundan nəticələnən devalvasiyasını cilov- lamaq üçün xarici aktivləri satır. Xarici valyuta müdaxiləsi, adətən, pul təklifini daraldaraq mərkəzi bankın işsizliyi azaltmaq cəhdinə maneəçilik törədir, lakin bu cəhdlərinin tam qarşısını almır.

Xarici valyuta müdaxiləsinin siyasi platforma və qəzetlərdəki müzakirələri bəzən əvvəlcədən

araşdırdığımız müdaxilə və pul təklifi arasındakı yaxın əlaqəni nəzərə almır. Lakin reallıqda sözügedən müzakirələrdə xarici valyuta müdaxiləsinin sterilizasiyası və beləliklə, əks istiqamətdə olan yerli aktivlərlə əməliyyatların onun pul təklifi üzərində təsirinin qabağını alması, adətən, fərz olunur. Mərkəzi bankların davranışının empirik araşdırmaları həmin fərziyyəni təsdiqləyərək göstərir ki, mərkəzi banklar həm üzən, həm də təsbit edilmiş məzənnə rejimlərində sterilizasiyası müdaxilələri həyata keçirir.

Sterilləşdirilmiş müdaxilələrin geniş yayılmasına baxmayaraq, iqtisadçılar arasında onların təsirləri ilə bağlı ciddi mübahisələr gedir. Bu bölmədə, biz sterilizasiyası müdaxiləsinin məzənnə idarəetməsindəki rolunu araşdırırıq.[11]

Aktivlərin mükəmməl qarşılıqlı əvəzediciliyi və sterilizasiya müdaxilələrinin qeyri-effektivliyi

Mərkəzi bank sterilizasiya xarici valyuta müdaxiləsini həyata keçirdiyi zaman onun əməliyyatları yerli pul təklifini dəyişməz saxlayır. Əvvəl tərtib etdiyimiz məzənnə müəyyən olunması modelini istifadə etməklə bu cür siyasəti əsaslandırmaq çətindir: həmin modelə, əsasən,, pul təklifinin müvafiq dəyişikliyi baş verməsə, mərkəzi bankın müdaxiləsi yerli faiz dərəcəsinə və beləliklə, valyuta məzənnəsinə təsir göstərməyəcək.

Modelimiz həmçinin sterilizasiyanın təsbit edilmiş məzənnə rejimində səmərəsiz olacağını proqnozlaşdırır. Fiskal genişlənmə nümunəsi mərkəzi bankın niyə təsbit edilmiş məzənnə rejimində sterilizasiya etmək istədiyini və bizim modelimizin niyə bu cür siyasətin uğursuz olacağını proqnozlaşdırdığını təsvir edir. Yada salın ki, daha genişləndirici fiskal siyasət şəraitində məzənnəni sabit saxlamaq üçün mərkəzi bank xarici aktivləri əldə etməli və yerli pul təklifini genişləndirməli olur.

Bu siyasət buraxılışı artırsa da, inflyasiyaya səbəb olur, mərkəzi bank isə inflyasi- yaya yol verməmək üçün öz fiskal siyasətinin təkan verdiyi pul təklifi artımını ster- ilizasiya etməlidir. Lakin mərkəzi bank pul təklifini azaltmaq üçün yerli aktivləri satan kimi məzənnəni sabit saxlamaq üçün daha çox xarici aktivləri almalı olacaq. Təsbit edilmiş məzənnə rejimində monetar siyasətin səmərəsizliyi sübut edir ki, sterilizasiya müsbət nəticə verə bilməyən bir siyasət növüdür. Bu siyasət buraxılışın artmasına səbəb olur, lakin eyni zamanda inflyasiyanı da artırır. Mərkəzi bank fiskal siyasət nəticəsində baş verən pul təklifinin artımını sterilizasiya etməklə inflyasiyadan qaçmağa cəhd edə bilər. Mərkəzi bank pul təklifini azaltmaq üçün yerli aktivləri sürətlə satarsa, eyni zamanda təsbit edilmiş valyuta məzənnəsini saxlamaq üçün xarici aktivləri almalıdır. Təsbit edilmiş valyuta rejimində mon- etar siyasətin qeyri-effektivliyi sterilizasiyanın "öz-özünü məğlub edən siyasət" olduğunu göstərir.

Modelimizin sözügedən nəticələrə gətirib çıxaran əsas cəhəti xarici valyuta bazarının ancaq yerli və xarici valyuta istiqrazlarının gözlənilən gəlirliliyinin eyni olduğu halda tarazlıqda olmasına dair fərziyyədir.[12] Bu fərziyyə bəzən aktivlərin mükəmməl qarşılıqlı əvəzediciliyi adlandırılır.

Sterilizasiya müdaxiləsinin təsirlərinə dair nümunə

Monetar və fiskal siyasətlərin vəziyyətindən asılı olmayaraq, sterilizasiya müdaxiləsinin valyuta məzənnələri üzərində əhəmiyyətli bir təsir göstərməsi fikrini dəstəkləmək üçün çox az sübutlar tapılmışdır. Lakin, müxtəlif valyutalarda ifadə edilmiş istiqrazların mükəmməl əvəzləyici olmaları barədə olan baxışa qarşı da xeyli sübutlar mövcuddur. Bu mübahisəli nəticələrdən faydalanaraq, bəzi iqtisadçılar risk premiumunun önəmli olması ilə yanaşı, onların bizim modelin sadə yolla fərz etdiyi mərkəzi bankın aktiv əməliyyatlarından asılı olmadığı qənaətinə gəlirlər. Digərləri isə sterilizasiya müdaxiləsinin təsirlərini öyrənmək üçün istifadə edilmiş testlərin qüsurlu olmasını iddia edirlər. Sterilizasiya müdaxiləsinin valyuta məzənnələrinə inandırıcı təsiri barədə azsaylı sübutların olmasını nəzərə alsaq, bəlkə də skeptik yanaşma əsaslıdır. Sterilizasiya müdaxiləsi barədə müzakirəmiz güman etmişdi ki, o, bazarın valyuta məzənnəsi gözləntilərini dəyişdirmir. Lakin bazar iştirakçıları makroiqti- sadi

siyasətlərin gələcək istiqaməti barədə əmin deyillərsə, sterilizasiya müdaxiləsi mərkəzi bankın valyuta məzənnəsinin hərəkətinin haraya doğru getməsini gözlədiyinə (və ya arzu etdiyinə) dair bir işarə verə bilər. Bu xarici valyuta bazarına müdaxilənin işarəvermə təsiri isə əvəzində, bazarın gələcək monetar və ya fis- kal siyasətlər barədə baxışını dəyişdirə bilir və hətta müxtəlif valyutalarda ifadə edilmiş istiqrazlar mükəmməl əvəzləyicilər olduqda belə, valyuta məzənnələrində dərhal bir dəyişikliyə səbəb olur.

Hökumətin valyuta məzənnəsinin səviyyəsindən məmnun olmadığı və belə bir dəyişiklik gətirmək üçün monetar və fiskal siyasətləri dəyişdirəcəyini açıq şəkildə bəyan etdikdə bu işarəvermə təsiri ən önəmli amil olur. Sterilizasiya əsasında eyni vaxtda müdaxilə etməklə, mərkəzi bank bəzən öz bəyanatının keçərliliyini əsaslandırır. Məsələn, xarici aktivlərin sterilizasiya alışı bazarı mərkəzi bankın yerli valyutanı ucuzlaşdırmaq məqsədinin olmasına dair inandırır. Çünki əks halda bir bahalaşma olarsa, mərkəzi bank vəsait itirəcək. Hətta mərkəzi banklar öz büdcələrinə baxmalıdırlar!

Lakin fərqli bir uzunmüddətli valyuta məzənnəsinə nail olmaq üçün monetar və ya fiskal siyasət dəyişikliyi niyyəti olmadıqda belə, bir hökumət daimi faydaları üçün işarəvermə təsirindən istifadə etməyə meyillənə bilər. Digər şəraitlərdə olduğu kimi, xarici valyuta bazarında da "Canavar var!" deyə qışqırmağın nəticəsi eynidir. Əgər hökumətlər öz valyuta bazarlarının işarələrini konkret siyasət addımları ilə izləməsələr, həmin işarələr tezliklə qeyri-effektiv olacaq. Ona görə də müdaxilənin işarəsi monetar və fiskal siyasətlərdən asılı olmadan istifadə edilə bilinən bir siyasət aləti kimi görünə bilməz.

75) "Bir ölkə üçün heç vaxt xarici borc verənlərdən borc almamaq ən yaxşısıdır". Razısınız və ya razı deyilsiniz? Niyə özəl kreditlər 1930-cu ildən 1974-cü ilə qədər az olmasına baxmayaraq, niyə 1974-cü ildən 1982-ci ilə qədər inkişaf etməkdə olan ölkələrə verilən özəl kreditlər xeyli yüksək idi? (20 bal)

İnkişaf etməkdə olan ölkələrin bir başqa özəlliyi onların makroiqtisadi problemlərini başa düşmək üçün əhəmiyyətlidir. Bu ölkələrin əksəriyyəti daxili sərmayələri maliyyələşdirmək üçün xaricdən maliyyə axınlarına çox bel bağlamışdı. I Dünya müharibəsindən əvvəl və Böyük Böhrana qədərki dövrlərdə, inkişaf etməkdə olan ölkələr (XIX əsrin bir hissəsi üçün Amerika Birləşmiş Ştatları da daxil olmaqla daha varlı ölkələrdən böyük maliyyə axınları qəbul edirdi. Britaniya ən böyük beynəlxalq borcverən idi, lakin Fransa, Almaniya və digər Avropa gücləri də ovaxtkı inkişaf etməkdə olan ölkələrdə (Argentina, Avstraliya, Kanada və Amerika Birləşmiş Ştatları kimi) maliyyə sənayesinin inkişafına və digərlərində (Braziliya, Peru, Keniya və İndoneziya kimi) təbii resursların hasilatı və ya kənd təsərrüfatı plantasiyaları üçün töhfə vermişdi. II Dünya müharibəsindən sonrakı onilliklərdə bir çox inkişaf etməkdə olan ölkələr yenidən daha varlı ölkələrin yığımları üçün onların qapılarını döydülər və dünyanın digər hissəsinə ciddi miqdarda borc topladılar (2013-cü ilin sonunda məcmu ifadə ilə təqribən 7 trilyon dollar). İnkişaf etməkdə olan ölkələrin borcu 1980- ci illərin əvvəllərindən başlayaraq dünya miqyasında iqtisadi siyasət qurucularını məşğul edən bir çox beynəlxalq borc böhranlarının mərkəzində olmuşdur

İnkişaf etməkdə olan ölkələrə maliyyə axınlarının iqtisadiyyatı

İnkişaf etməkdə olan ölkələr: iqtisadi artım, böhran və islahat üzrə nisbətən kasıb olmalarına görə, bu ölkələrdə yeni bir mənfəətli fabrik və ya avadanlıq əlavə etmək yaxud, genişləndirmək üçün zəngin imkanlar mövcud ola bilər. Belə imkanlar yüksək səviyyədə sərmayəni əsaslandırır. Cari əməliyyatlar hesabda kəsir yaşamaqla bir ölkə öz daxili yığım səviyyəsi aşağı olsa belə, sərmayə üçün xaricdən resurslar əldə edə bilər. Lakin cari əməliyyatlar hesabındakı kəsir o deməkdir ki, həmin ölkə xaricdən borc alır. Bu gün öz cari ixracının ödəyə

biləcəyindən çox xarici məhsullar idxal edə bilməyin əvəzində bu ölkə ya faiz və kreditlərin əsas hissəsi, ya da xaricilərə satdığı şirkətlərdəki paya görə dividentlər şəklində gələcəkdə borcları geri ödəməli olduğu barədə söz verməlidir. Ona görə də əksər inkişaf etməkdə olan ölkələrin borclanmaları potensial olaraq dövrlərarası ticarət üçün təşviqlərlə izah edilə bilər. Aşağı gəlirli ölkələr bütün mənfəətli sərmayə imkanlarının üstünlüklərindən faydalanmaq üçün çox az yığım yaradırlar və beləliklə, onlar xaricdən borc alırlar. Digər tərəfdən, kapitalla zəngin ölkələrdə isə bir çox məhsuldar sərmayə imkanları artıq aşkarlanmışdır, lakin yığım səviyyəsi nisbətən yüksəkdir. İnkişaf etmiş ölkələrdəki yığım edənlər isə inkişaf edən dünyada maliyyə sərmayələrinə borc verməklə daha yüksək gəlirlilik dərəcəsi əldə edə bilərlər. Fikir verin ki, məhsuldar sərmayələri həyata keçirmələri üçün başqa cür mümkün olmadıqda inkişaf etməkdə olan ölkələr borc alarkən həm onlar, həm də borcverənlər ticarətdən fayda qazanırlar. Borcalanlar öz məhdud milli yığımlarına rəğmən kapital ehtiyatlarını artıra bildiklərinə görə qazanırlar. Borcverənlər də eyni zamanda öz yığımları üçün evdə qazana biləcəklərindən daha yüksək gəlirlilik əldə etdiklərinə görə qazanırlar. Yuxarıda veriləni əsaslandırmaq inkişaf etməkdə olan ölkələrin xarici kəsirləri və borcları üçün bir əsaslandırma təmin etsə də, bu, inkişaf etmiş ölkələrdən inkişaf etməkdə olan ölkələrə verilmiş bütün borcların əsaslandırılması demək deyil. Qeyri-mənfəətli sərmayələri, məsələn, heç vaxt tam dolmayan böyük alışveriş mərkəzlərini və ya istehlak mallarının idxalını maliyyələşdirmək üçün verilən borclar borcalanın geri ödəyə bilməyəcəyi borcların yaranmasına gətirib çıxara bilər. Bundan əlavə, milli yığım dərəcələrini süni şəkildə məhdudlaşdıran yanlış hökumət siyasətləri kütləvi xarici borclanmaya gətirib çıxara bilər. Cədvəl 22.3-də verilmiş 1982 - 1989-cu illərdə inkişaf etməkdə olan ölkələrin borclanmalarındakı enmə bəzi daha kasıb ölkələrin öz kreditorlarına olan ödəmələrini artırmaqlarındakı çətinlikləri ilə bağlıdır.

Təxminən 2000-ci ildən başlayan bir təəccüblü inkişaf da bəzi inkişaf etməkdə olan (əksəriyyəti neft ixracatçısı olmayan) ölkələrin profisitə sahib olmaları idi. Bu daha zəngin ölkələrin (əsasən Amerika Birləşmiş Ştatlarının) kəsirinə (defisitinə) uyğun gəlir. Sadə iqtisadi nəzəriyyənin proqnozlaşdıracağının əksinə olaraq, kapital yuxarıya doğru (daha kasıb ölkələrdən daha varlı olanlara) axırdı.

CƏDVƏL 22.3 İri neft ixracatçılarının, digər inkişaf etməkdə olan və inkişaf etmiş ölkələrin məcmu cari əməliyyatlar hesabı balansları, 1973–2016 (milyard dollar ilə)

	İri neft ixracatçıları	Digər inkişaf etməkdə olan ölkələr	İnkişaf etmiş ölkələr
1973–1981	252.9	- 246.1	- 183.8
1982–1989	- 64.6	- 143.3	- 426.6
1990–1998	- 58.2	- 522.7	- 105.9
1999–2016	3,209.5	- 830.6	- 3,197.0

Mənbə: Beynəlxalq Valyuta Fondu, *Beynəlxalq Maliyyə Statistikası* və Dünya İqtisadi İcmalı məlumatları. 2016-cı ilin məlumatları ilin ortasının proqnozlarıdır. Qlobal cari əməliyyatlar hesabları, əmanəliyyatla, səhvlərə, çatışmazlıqlara və müəyyən dövrlərdə bəzi ölkələrin istisna edilməsinə görə cəmi sıfır etmir.

Müflis olma problemi Beynəlxalq borclanma və borcvermədən potensial qazanclar borcverənlərin geri ödənilmə ilə bağlı əminliyi olmadıqca reallaşdırılmayacaq. bir borcun borcverənin icazəsi olmadan, borcalanın borc müqaviləsində göstərilən cədvəl üzrə həmin borcu geri ödəyə bilməməsi baş verdikdə müflis (defolt) Beynəlxalq makroiqtisadi siyasət olduğu deyilə bilər. İnkişaf etməkdə olan ölkələrdəki sosial və siyasi qeyri-stabillik, el əcə də onların ictimai maliyyə və maliyyə institutlarındakı tez-tez rast gəlinən zəifliklərı onlara borc verməyi sənayeləşmiş ölkələrə borc verməkdən qat-qat daha riskli edir. Əslində, inkişaf etməkdə olan ölkələrə maliyyə axınlarının tarixi maliyyə böhranlarının və müflis olmuş borc müqavilələrinin qalıqları ilə örtülmüşdür:

1. XIX əsrin əvvəlində bir neçə Amerika ştatı kanallar kimi infrastrukturların qurulmasını maliyyələşdirmək üçün Avropadan aldıqları borclar üzrə defolt yaşadı.

2. XIX əsr boyunca Latın Amerikası ölkələri geri ödəmə problemləri ilə qarşılaşdılar. Xüsusilə

1890-cı ildə (Barinq Böhranı) öz öhdəliklərini ödəyə bilməməsi ilə qlobal maliyyə böhranını alovlandırmış Argentina nümunəsini qeyd etmək olar.

3. 1917-ci ildə Rusiyanın yeni kommunist hökuməti əvvəlki hakimiyyətlər tərəfindən alınmış xarici borcları geri ödəməkdən imtina etdi. Kommunistlər sovet iqtisadiyyatını dünyanın digər hissələri üçün qapatdılar və adətən, qəddarcasına tətbiq olunan mərkəzi qaydada planlaşdırılmış iqtisadi inkişaf proqramına başladılar.

4. 1930-cu illərdəki Böyük Böhran ərzində dünya iqtisadi aktivliyi məhv olmuşdu və inkişaf etməkdə olan ölkələr sənayeləşmiş ölkələrdəki ixrac bazarlarına girişin proteksionizm divarları ilə bağlandığı mənzərə ilə qarşılaşdılar. Demək olar ki, bütün inkişaf etməkdə olan ölkələr nəticə etibarilə özlərinin xarici borclarına görə defolt oldular və inkişaf etməkdə olan ölkələrə olan özəl maliyyə axını dörd onillik üçün yox oldu. Bəzi Avropa ölkələri ittifaq hökumətlərinə, xüsusilə Amerika Birləşmiş Ştatlarına I Dünya müharibəsindəki borclarına görə defolt oldular.

5. Bir çox inkişaf etməkdə olan ölkələr yaxın onilliklərdə defolt oldular (və ya xarici borclarını yenidən strukturlaşdırdılar). Məsələn, 2005-ci ildə uzun müzakirələrdən sonra Argentinanın əksər özəl kreditorları bu ölkə üzərində olan iddialarının müqavilə dəyərinin sadəcə üçdə birində qərarlaşmaq barədə razılığa gəldilər.

Həqiqətən, ölkələr üçün məsələlər hətta əvvəlki nümunənin göstərdiyindən daha pis ola bilər. Xarici borcverənlər müflisləşmə qorxusu yaşadıqda, sadəcə, yeni kreditləri dayandırmayacaq, həm də qısa qeydlə əsas məbləği tələb edilə biləcək (məsələn, qısamüddətli likvid bank əmanətləri) hər hansı borclar üzrə, təbii olaraq,

İnkişaf etməkdə olan ölkələr: iqtisadi artım, böhran və islahat 770 tam geri ödəmə tələb etməklə həmin ölkədən mümkün qədər çox vəsaiti geri almağa çalışacaqlar. İnkişaf etməkdə olan ölkə borcun əsas hissəsini geri ödədikdə o öz xalis xarici sərvətini artırmış olur. Müvafiq müsbət cari əməliyyatlar hesabı elementi yaratmaq üçün ölkə necəsə öz xalis ixracını artırmalıdır. Ona görə də bir qəfil dayanma böhranında həmin ölkə sadəcə cari əməliyyatlar hesabını sıfırda saxlamalı olmayacaq, həm də, əslində, profisit əldə etməli olacaq (CA 7 0). Ölkənin kreditorları tərəfindən əsas hissəsinin ödənişi tələb edilə biləcək qısamüddətli xarici borcları artdıqca defoltdan yayınmaq üçün daha çox yığım artımı və ya sərmayəazaldılmasına ehtiyac yaranacaq. Siz artıq müşahidə etmiş olarsınız ki, inkişaf etməkdə olan ölkə üçün qəfil dayanma və defolt böhranı, öz-özünə həyata keçən tədiyə balansı böhranı, bank böhranı və avro ərazisindəki suveren borc problemlərinin arxasındakı mexanizmlərin analoqu olan öz-özünə həyata keçən bir mexanizm vasitəsilə gerçəkləşə bilər. Əslində, altda yatan məntiq eynidir. Bundan əlavə, inkişaf etməkdə olan ölkələrdə defolt böhranı böyük ehtimalla tədiyə balansı böhranı (valyuta məzənnəsi sabitləşdirildikdə) və bank böhranı ilə müşayiət edilir. Ölkənin rəsmi xarici valyuta ehtiyatları, onun ödəməli olduğu xarici qısamüddətli borcları üçün yeganə hazır alət olduğuna görə, bir tədiyə balansı böhranı ilə nəticələnə bilər. Hökumət kreditorların geri ödənməli borclarını qarşılamaq üçün lazım olan cari əməliyyatlar hesabı profisitinin həcmini azaltmaqla, öz rəsmi ehtiyatlarını azaldaraq məcmu tələbi təsirlərdən qoruya bilər. Lakin öz ehtiyatlarını itirmək hökuməti öz valyutasını sabitləşdirmək imkanından məhrum edir. Eyni zamanda valyutanın ucuzlaşmasından və ya defoltun nəticələrindən qorxan yerli və xarici əmanətçilərin vəsaitləri geri çəkməklərinə və xarici valyuta borclarını ödəmək və ya sərvəti təhlükəsiz qaydada xaricə göndərmək ümidi ilə xarici ehtiyatları almalarına görə banklar da çətinliklə üzləşir. Banklar, adətən, başlamaq üçün zəif olduqlarına görə irimiqyaslı geriçəkilmələr onları uğursuzluğun uçurumuna doğru itələyir. Nəhayət, ictimai maliyyə üzərindəki mənfi bir təsir həmin çıxılmaz vəziyyəti tamamlaya bilər. Əgər hökumət bankları xilas etməyin nəticəsi olaraq, daha çox borc almaq ehtiyacı duyursa, onda onun özünün mövcud olan kreditləri zəiflədilir və bu daha yuxarı borclanma xərcləri və daha böyük suveren defolt ehtimalına səbəb olur.

Beynəlxalq makroiqtisadi siyasət çıxışını məhdudlaşdırmaqla özəl müflisləşmə yarada bilər. Bu əməl xarici valyuta borclarının ödənilməsini daha da çətinləşdirir. İstənilən halda, hökumət xarici kreditorlarla ardıcıl müzakirələrə sıx cəlb edilmiş olur. Defolt böhranları II Dünya müharibəsindən sonrakı ilk üç onillikdə çox nadir olurdu: inkişaf etməkdə olan ölkələr tərəfindən borc verilməsi məhdud idi və borcverənlər, adətən, hökumətlər və ya Beynəlxalq Valyuta Fondu (BVF) və Dünya Bankı kimi rəsmi beynəlxalq agentliklər idi. 1970-ci illərin əvvəlindən etibarən özəl qlobal kapitalın sərbəst axınının genişlənməsinə görə isə əksər insanları dünya kapital bazarının stabilliyini sual altına almağa yönəldən (görəcəyimiz kimi) ardıcıl iri müflisləşmə böhranları baş verdi

1980-ci illərin borc böhranı 1981 - 1983-cü illərdə dünya iqtisadiyyatı kəskin bir tənəzzüldən əziyyət çəkdi. Böyük Böhranın inkişaf etməkdə olan ölkələr üçün (sürətli şəkildə, demək olar ki, qlobal bir müflisləşmə ilə nəticələnən) öz xarici borclarını ödəməyi çətinləşdirməsi kimi, 1980-ci illərin əvvəlindəki böyük tənəzzül də inkişaf etməkdə olan ölkələrin borc məsələsində bir böhranı alovlandırdı.

Sənayeləşmiş ölkələrin məcmu tələbindəki azalmanın inkişaf etməkdə olan ölkələrə, əlbəttə, mənfi təsirləri oldu. Lakin üç digər mexanizm də əhəmiyyətli idi. İnkişaf etməkdə olan dünyanın dollar ilə ifadə olunmuş dəyişən faizli külli miqdarda borclarının olmasına ("əzəl günah" fəaliyyəti nümunəsi) görə borclu ölkələrin daşımalı olduğu faiz yükündə dərhal və kəskin artım var idi. Bu problem dollar ilə olan borcların real dəyər yükünü xeyli artıran dolların xarici valyuta bazarındakı kəskin bahalaşması ilə gücləndi. Nəhayət, xammal əmtəələrinin qiyməti çökdü və əksər kasıb ölkələrin ticarət şərtlərini pisləşdirdi. Böhran 1982-ci ilin avqustunda Meksikanın mərkəzi bankının xarici valyuta ehtiyatlarını tükətməsi və öz xarici borclarına görə ödənişləri artıq ödəyə bilməyəcəyini elan etməsi ilə başladı. Meksika və Argentina, Braziliya və Çili kimi digər böyük Latın Amerikasının borclanan ölkələri arasındakı bənzərlikləri görən, o dövrdə Latın Amerikasının ən böyük kreditorları olan sənayeləşmiş ölkələrin bankları yeni kreditləri dayandırmaq və daha əvvəlki ödənişləri tələb etməklə öz risklərini azaltmaq üçün tələsik hərəkətə keçdilər. Nəticələr isə inkişaf etməkdə olan ölkələrin genişmiqyaslı şəkildə öz əvvəlki borc öhdəliklərini yerinə yetirə bilməmələri və ümumi bir müflisləşmənin uçurumuna doğru sürətlə hərəkət etmələri oldu. Latın Amerikası ölkələri, bəlkə də, ən sərt zərbə aldılar. Lakin zərbə həm də Avropa banklarından borc almış Polşa kimi sovet bloku ölkələrinə də dəydi. Borclarının çoxu BVF və Dünya Bankı kimi rəsmi agentliklərə olan Afrika ölkələri də öz borclarını ödəyə bilmədilər.